

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

Międzynarodowe czasopismo naukowe

Искусствоведение
Технические науки
Медицинские науки
Юридические науки
Исторические науки
Экономические науки
Педагогические науки
Филологические науки
Социологические науки

№14(137) 2022

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Colloquium-journal №14 (137), 2022

Część 1

(Warszawa, Polska)

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak**
Ewa Kowalczyk

Rada naukowa

- **Dorota Dobija** - profesor i rachunkowości i zarządzania na uniwersytecie Koźmińskiego
- **Jemielniak Dariusz** - profesor dyrektor centrum naukowo-badawczego w zakresie organizacji i miejsc pracy, kierownik katedry zarządzania Międzynarodowego w Ku.
- **Mateusz Jabłoński** - politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki.
- **Henryka Danuta Stryczewska** – profesor, dziekan wydziału elektrotechniki i informatyki Politechniki Lubelskiej.
- **Bulakh Iryna Valerievna** - profesor nadzwyczajny w katedrze projektowania środowiska architektonicznego, Kijowski narodowy Uniwersytet budownictwa i architektury.
- **Leontiev Rudolf Georgievich** - doktor nauk ekonomicznych, profesor wyższej komisji atestacyjnej, główny naukowiec federalnego centrum badawczego chabarowska, dalekowschodni oddział rosyjskiej akademii nauk
- **Serebrennikova Anna Valerievna** - doktor prawa, profesor wydziału prawa karnego i kryminologii uniwersytetu Moskiewskiego M.V. Lomonosova, Rosja
- **Skopa Vitaliy Aleksandrovich** - doktor nauk historycznych, kierownik katedry filozofii i kulturoznawstwa
- **Pogrebnaya Yana Vsevolodovna** - doktor filologii, profesor nadzwyczajny, stawropolski państwowy Instytut pedagogiczny
- **Fanil Timeryanowicz Kuzbekov** - kandydat nauk historycznych, doktor nauk filologicznych. profesor, wydział Dziennikarstwa, Bashgosuniversitet
- **Aliyev Zakir Hussein oglu** - doctor of agricultural sciences, associate professor, professor of RAE academician RAPVHN and MAEP
- **Kanivets Alexander Vasilievich** - kandydat nauk technicznych, docent wydziału dyscypliny inżynierii ogólnej wydziału inżynierii i technologii państwowej akademii rolniczej w Połtawie
- **Yavorska-Vitkovska Monika** - doktor edukacji, szkoła Kuyavsky-Pomorsk w bidgoszczu, dziekan nauk o filozofii i biologii; doktor edukacji, profesor
- **Chernyak Lev Pavlovich** - doktor nauk technicznych, profesor, katedra technologii chemicznej materiałów kompozytowych narodowy uniwersytet techniczny ukraiны „Politechnika w Kijowie”
- **Vorona-Slivinskaya Lyubov Grigoryevna** - doktor nauk ekonomicznych, profesor, St. Petersburg University of Management Technologia i ekonomia
- **Voskresenskaya Elena Vladimirovna** doktor prawa, kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Ochrony Własności Intelektualnej w dziedzinie techniki, Politechnika im. Piotra Wielkiego w Sankt Petersburgu
- **Tengiz Magradze** - doktor filozofii w dziedzinie energetyki i elektrotechniki, Georgian Technical University, Tbilisi, Gruzja
- **Usta-Azizova Dilnoza Ahrarovna** - kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny, Tashkent Pediatric Medical Institute, Uzbekistan
- **Oktay Salamov** - doktor filozofii w dziedzinie fizyki, honorowy doktor-profesor Międzynarodowej Akademii Ekoenergii, docent Wydziału Ekologii Azerbejdżańskiego Uniwersytetu Architektury i Budownictwa
- **Karakulov Fedor Andreevich** – researcher of the Department of Hydraulic Engineering and Hydraulics, federal state budgetary scientific institution "all-Russian research Institute of hydraulic Engineering and Melioration named after A. N. Kostyakov", Russia.

    SlideShare

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>

CONTENTS

ART

Кахраманова Г. ВОСХВАЛЕНИЕ ПРАЗДНИКА НОВРУЗ В "СЕЛЬСКОЙ КАНТАТЕ" МАМЕДА ГУЛИЕВА	4
Kakhrmanova G. PRAISE OF NOVRUZ HOLIDAY IN THE "RURAL CANTATA" OF MAMED QULIYEV	4
Райиха М. ОСОБЕННОСТИ РЕМЕСЛА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ МЕТАЛЛООБРАБОТКИ В ДРЕВНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНЕ	10
Rayiha M. FEATURES OF THE CRAFT OF ART METALWORKING IN ANCIENT AZERBAIJAN	10

HISTORICAL SCIENCES

Huseynova L. THE ISSUE OF GENOCIDE AND DEPORTATION OF AZERBAIJANIS IN THE FOCUS OF THE STATE (1993-2003)	14
--	----

MEDICAL SCIENCES

Коркан А.И., Аленова А.У. ОЦЕНКА РЕЗУЛЬТАТОВ СТИМУЛЯЦИИ ОВУЛЯЦИИ ПОСЛЕ ХИРУРГИЧЕСКОГО ЛЕЧЕНИЯ ЖЕНЩИН С БЕСПЛОДИЕМ	17
Korkan A.I., Alenova A.U. EVALUATION OF THE RESULTS OF OVULATION STIMULATION AFTER SURGICAL TREATMENT OF WOMEN WITH INFERTILITY	17

PEDAGOGICAL SCIENCES

Usta-Azizova D.A., Aminova A.A., Aminova A.A. SOCIAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF EFFECTIVE ADAPTATION OF STUDENTS TO AN EDUCATIONAL INSTITUTION	20
Yasynska E. ADAPTATION OF HIGHER EDUCATION TO THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING	23
Yasynska E.Ts. USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES TO IMPROVE THE PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	26
Ясинська Е.Ц. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	26

SOCIOLOGICAL SCIENCES

Ашихмина Марина ЖІНОЧИЙ АСПЕКТ ВІЙНИ	29
Ashikhmina Marina WOMEN'S ASPECT OF WAR	29

PHILOLOGICAL SCIENCES

Alizade S.S. IBN TUFAIL'S LIFE AND ACTIVITY	31
Ализаде С.С. ЖИЗНЬ И СРЕДА ИБН ТУФАЙЛА	31
Гусейнова З., Альвердиева Г., Хамзаева Н. МОДЕЛИ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЙ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ	34
Huseynova Z., Alverdiyeva G., Hamzayeva N. MODELS OF LEXICOGRAPHIC COLOR DESCRIPTION IN ENGLISH	34

ECONOMIC SCIENCES

Аъзамов С.М. ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСОВ ЗА СЧЕТ СОВРЕМЕННОГО МЕНЕДЖМЕНТА НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ	36
A'zatom S.M. INCREASING RESOURCE EFFICIENCY THROUGH MODERN MANAGEMENT IN INDUSTRIAL ENTERPRISES	36
Волошина-Сідей В.В. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ	39
Voloshina-Sidey V. FINANCIAL SECURITY OF THE STATE DURING MILITARY CONFLICTS	39

JURISPRUDENCE

Кравчук П.С., Пікуль О.В., Науковий керівник: Поліщук М. Г. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ ТА ОГолоШЕННЯ ЇЇ ПОМЕРЛОЮ	42
Kravchuk P.S., Pikul O.V., Supervisor: Polishchuk Maryna Hennadiivna PECULIARITIES OF RECOGNITION OF A PERSON UNKNOWNLY ABSENT AND ANNOUNCEMENT OF HIS DEAD	42
Таран В. І., Гуржій Т. М. ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ..	44
Taran V.I., Gurzhii T.I. PROCEDURAL ASPECTS OF APPOINTMENT AND CONDUCT OF CONSTRUCTION FORENSICS	44
Чебоньян Т.Г., Короленко И.И. О ПОНЯТИИ ТОВАРИЩЕСТВ СОБСТВЕННИКОВ ЖИЛЬЯ	50
Chebonyan T.G., Korolenko I.I. ABOUT THE CONCEPT OF HOMEOWNERS ASSOCIATIONS	50
Чебоньян Т.Г. КАССАЦИОННЫЙ ВОЕННЫЙ СУД: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	51
Chebonyan T.G. CASSATION MILITARY COURT: HISTORICAL ASPECT	51
Андрієвська Л.О., Черепанов М.М. “ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ”	53
Andrievska L.O., Cherepanov M.M. "PRINCIPLE OF ADVERSARIAL PROCEEDINGS"	53

TECHNICAL SCIENCES

Гаврилов Н.А. СОГЛАШЕНИЕ ОБ УРОВНЕ УСЛУГ КАК ИНСТРУМЕНТ ГАРАНТИИ КАЧЕСТВА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ERP-КЛАССА	57
Gavrilov N.A. SERVICE LEVEL AGREEMENT AS A TOOL FOR GUARANTEERING THE QUALITY OF FUNCTIONING OF ERP-CLASS SYSTEMS	57
Морозов Я.М. ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ПОДДЕРЖКИ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ СЕРВИСНОГО ЦЕНТРА ПО РЕМОНТУ КОМПЬЮТЕРНОГО И ПЕРИФЕРИЙНОГО ОБОРУДОВАНИЯ	60
Morozov Y.M. INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT SYSTEM FOR BUSINESS PROCESSES OF THE SERVICE CENTER FOR THE REPAIR OF COMPUTER AND PERIPHERAL EQUIPMENT	60

ART

Кахраманова Гюльмира Фахри

учитель, диссертант

бакинская музыкальная академия

имени Узеира Гаджибейли.

<https://orcid.org/0000-0001-9611-9329>

[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-14137-4-10](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-4-10)

ВОСХВАЛЕНИЕ ПРАЗДНИКА НОВРУЗ В "СЕЛЬСКОЙ КАНТАТЕ" МАМЕДА ГУЛИЕВА

Kakhramanova Gulmira Fakhri

teacher, dissertant

baku music academy

named after Uzeyir Hajibeyli.

<https://orcid.org/0000-0001-9611-9329>

PRAISE OF NOVRUZ HOLIDAY IN THE "RURAL CANTATA" OF MAMED QULIYEV

Аннотация:

Мамед Мехди оглы Кулиев (1936-2001), один из известных представителей азербайджанской профессиональной композиторской школы, начавший свою деятельность в 60-х годах прошлого века. Написанная им в 1981 году «Сельская кантата» на слова азербайджанского поэта Алекпера Салахзаде отражает музыкально-художественные представления о ритуалах «Новруз», одном из весенних праздников, отмечаемых на Востоке веками.

Анализ особенностей интонации, лада, формы и фактуры произведения создает условия для изучения особенностей текста, воплощающих как образы природы, так и мифические образы. В работе анализируются также средства музыкальной выразительности с точки зрения развития жанра кантаты в композиторском творчестве Азербайджана, который, как и многие жанры светской музыки, берет свое начало в традициях западноевропейской музыки. Изучение единства лирико-пасторальных музыкальных тем с поэтическим описанием формирует пласт, отличающийся интонационным разнообразием. Это особенность интерпретируется в статье с точки зрения интонационной структуры сочинения.

Abstract:

Mammad Mehdi oglu Guliyev (1936-2001), one of the well-known representatives of the Azerbaijani professional school of composers, who began his activity in the 60s of the last century. The "Country Cantata" written by him in 1981 to the words of the Azerbaijani poet Alakbar Salakhzade reflects the musical and artistic ideas about the rituals of "Novruz", one of the spring holidays celebrated in the East for centuries.

An analysis of the features of intonation, mode, form and texture of the work creates conditions for studying the features of the text, embodying both images of nature and mythical images. The paper also analyzes the means of musical expression from the point of view of the development of the cantata genre in the composer's work of Azerbaijan, which, like many genres of secular music, originates in the traditions of Western European music. The study of the unity of lyrical-pastoral musical themes with poetic description forms a layer that is distinguished by intonational diversity. This feature is interpreted in the article from the point of view of the intonation structure of the composition.

Ключевые слова: пасторально-кантатный жанр, фактурно-стилевые признаки, музыка обряда «Новруз», ладовые черты, ладо-интонационная концепция.

Key words: pastoral-cantata genre, textural and stylistic features, music of the Novruz rite, modal features, modal intonation concept.

Цель исследования: Рассмотрение воплощения весеннего времени года в «Сельской кантате», раскрытие единства поэтического текста Салахзаде с музыкой. Написанная в традиционной трехчастной форме, кантата воскрешает ритуалы «вторников –чершенбе», посвященных «Воздуху», «Воде», «Ветру» и «Земле», исполняемых во время праздника «Новруз». В статье описываются пути претворения разнообразных музыкальных мифических образов в произведении, их воплощение в спокойном, эмоционально-образном плане во время солнечного, пробуждающегося весеннего праздника и

соответствие внутреннего мира героев с музыкальными интонациями. Выявляется лирико-пасторальный характер частей кантаты, органично отраженный в сопоставлении интонаций.

В методологии исследования соединились исторический, сравнительный, мифологический, музыкально-теоретический и музыкально-культурологические подходы. Научно-художественную ценность исследования представляет также методология воплощения в кантате единства поэтического текста с музыкой. Сочетание поэтических текстов с музыкальными

фразами и предложениями носит пасторальный характер и отражает своеобразный композиционный стиль письма композитора. Положительным в данном исследовании является также изучение ладовых и поэтических особенностей, включение этих аспектов в общий анализ структурного строения. В работе, наряду с исследованием этих особенностей в кантате, важным является выявление особенностей ее музыкального языка, оркестровых и стилистических признаков.

Научная новизна исследования заключается в том, что в «Сельской кантате» М.Кулиева впервые исследуется единство поэтического и музыкального текста пасторального характера в каждой части произведения.

Сочетание мифических образов с описаниями природы, раскрытие их интонационных особенностей в мелодике кантаты также определяет ценность исследования.

Заключение: В работе выявлено соответствие черт мелодического и поэтического текста в «Сельской кантате» М. Кулиева на основе ладового анализа произведения. Композиционный стиль каждой части кантаты, особенности фактурного письма, оркестровка, соотнесение интонационного пласта и поэтической образной системы, раскрывает их схожесть с особенностями азербайджанской народной музыки. Этот аспект формирует также композиторскую интонационную концепцию.

Обращение композитора к тексту на пасторальную тему в жанре кантаты обнаруживает появление новых принципов в поэтическом и интонационном плане:

- влияние поэтического текста на мелодику предложений при воплощении темы сельской жизни;

- образное воплощение музыкально-художественных представлений об обряде «Новруз» в хоровых номерах кантаты;

- единство и соответствие интонационных особенностей кантаты мифическим образам поэтического текста;

- проявление индивидуальных творческих качеств композиторского письма М.Кулиева в партиях кантаты, хоровых номерах, фактурном строе и оркестровом языке;

- единство ладо-интонационных признаков музыки с поэтическим текстом.

Исторический, сравнительно-мифологический, музыкально-теоретический анализ выявил ряд особенностей сочинения. М.Кулиев в кантате, посвященной сельской жизни, воплощая обряды «Новруз», опирается не на фольклорный текст, а на слова поэта Алекпера Салахзаде. Композитор, отдавший предпочтение этому поэтическому тексту на пасторальную тему, выражает его в богатыми мелодическими красками.

В этом заключается причина его обращения к кантатному жанру пасторального характера, находящая органическое единство интонационно-ладовых и поэтических особенностей. Эти черты рас-

крывают главную особенность творчества композитора в жанре кантаты, и показывают новый путь для поисков других азербайджанских композиторов.

Одним из произведений, созданных в 80-х годах прошлого века и посвященных сельской жизни, стала «Сельская кантата», написанная композитором М.Кулиевым в 1981 году на слова поэта Алекпера Салахзаде. Кантата состоит из 3-х частей и предназначена для солистов, хора и симфонического оркестра. Поэтический текст этой трехчастной кантаты основан на стихах поэта Алекпера Салахзаде, к стихотворениям которого композитор обращается во многих своих хоровых произведениях. Идея и содержание «Сельской кантаты» заключается в воспевании разных времен года. В произведении красочными интонациями воспроизводятся времена года и особенно, восхваляется весна, своеобразно отраженная в классической поэзии.

Одной из характерных черт творческого стиля композитора является то, что идеи и содержание его красочных произведений часто обращены к весеннему времени года. Этот аспект нашел отражение в ряде его хоровых произведений, а также особенно выпукло в опере «Обманутые звезды».(Касимова С., Багиров Н. 1984, с.219)

Следует отметить, что тема воспевания весны характерна и для других азербайджанских композиторов. Свидетельством этого являются балет «Хумай» Наримана Мамедова (1981), «Кантата Новрузум» Васифа Адыгезалова (Бабаева-Тагиева, 2011, s. 131), (1993), кантата «Весенняя церемония» (Гаджиханоглы И. 2/75, 2018. s. 6.) (1986) и детская опера «Счастливая весна» Джалала Аббасова (1997) и многие произведения различных жанров, написанные нашими композиторами.

Поэтическая тема «Сельской кантаты» М. Кулиева отражает связь с сельской природой и цветущей весенней порой. Безусловно, романтический настрой, чувства и эмоции сочинения, являются отражением, возникающим при соприкосновении человека с природой и составляют основное содержание произведения, его генеральную мысль. Здесь также находит отражение мифологические мотивы, исходящие из фольклора и воплощенные в поэтическом тексте: воспевание солнца (в первой части) и красоты времен года (часть вторая), родного края человека, привязанность к родному очагу, могущество природы, придающая человеку жизненные силы (третья часть). С этой точки зрения, в произведении больше внимания уделяется лирико-философским идеям. Эти черты встречаются так же в произведениях композиторов XIX-XX веков, в частности, у М.И. Глинки и Б.Бартока (Земцовский И., 1978, с.40-41.) .

Здесь привязанность человека к природе сопоставляется с такими законами, как нерушимость единства мироздания, и в то же время с привязанностью человека к своей родине, родному краю, месту, где он родился и вырос, что выражается в стихах.

Следует отметить, что с 70-х годов прошлого века, наряду со многими темами, связанными с жизнью человека, темы, посвященные сельской жизни, заняли ведущее место в азербайджанской литературе и искусстве (Агаверди Х. В., 2013, 6). Связь человека с природой широко пропагандировалась в произведениях таких писателей, как Иса Гусейнов, Рамиз Ровшан, Мовлуд Сулейманлы, обращавшихся к этим темам. В произведениях этих писателей воспевались чистота сельской жизни и власть человека над природой, и это, составляло основную линию их творчества.

Музыкальные произведения, созданные на темы, посвященные сельской жизни, написанные в 70-х годах XX века, можно найти в кино- и симфонической музыке другого известного азербайджанского композитора Акшина Ализаде. Наряду с музыкой, написанной композитором к фильму «Звук свирели» (1975), пасторальные сцены и бытовые сцены народной жизни находят отражение в таких его сочинениях, как «Сельская сюита» для симфонического оркестра (1973), «Апшеронские картины» (1982), «Ширванские картины» (1984). Эти черты воплощены и в симфонической картинах, а также в его произведениях «Пастораль» и «Ашугская» (1970) для камерного оркестра, «Баятылар» (цикл для смешанного хора – 1969), в его кантате «Азерилер» (1976).

В четырехчастной кантате «Азерилер», сочиненной А.Ализаде на слова поэта Фикрета Годжи, образы природы в торжественной форме воспеваются во всех ее разделах («Голос моря», «Голос горы», «Голос весны», «Голос страны огней»). (Бабаева-Тагиева А., 2011, s.56-57.) В третьей части этой кантаты под названием «Голос весны» композитор создает образ пасторального пейзажа, а цветущая, пробуждающаяся природа изображена в виде привязанности человека к земле.

Начиная с 70-х годов XX века этот описательный принцип находит отражение в творчестве известного азербайджанского композитора Октая Казими. С этой точки зрения заслуживает внимания симфонический цикл О.Казими на тему «Сельская жизнь». В цикл вошли 13 симфонических миниатюр. Миниатюры имеют программные заголовки и звучат в такой последовательности - «В лесу», «Праздник в деревне», «Утро» и так далее. В миниатюрах словно «оживают» разные моменты сельской жизни людей.

В сочиненной в это же время Ф.Амировым сюите «Азербайджан» через характерные национальные музыкальные интонации отчетливо выражен образ, рожденный от впечатлений сельской жизни.

Таким образом, во всех упомянутых выше работах, посвященных сельской жизни, образ природы раскрывается с разных сторон. В список сочинений на эту тему, созданных в 80-е годы прошлого века наряду с «Апшеронскими картинами» и «Ширванскими картинами», написанными А.Ализаде, входит «Сельская кантата» М.Кулиева.

«Сельская кантата» состоит из трех частей. Первая часть — Анданте C-dur («Взойди солнце»), вторая часть - в торжественном темпе, в A-dur («Цветущая моя весна»), переходит без перерыва в третью часть («Возьми силу у солнца» и строится на последовательном чередовании тональностей A-dur- fis moll (Способин И.В., 1972, с. 28.)

Хотя композитор не дал этим трем частям программных названий, по образно-поэтическому содержанию их условно можно назвать «Хвала солнцу» в первой части, «Хвала временам года» во второй части и «Хвала селу» в третьей части.

Очень интересно, что вторая часть кантаты воспевает три из четырех времен года — благодатное лето, цветущую весну и празднично-свадебную осень. Эти три времени года, отличающиеся особой красотой на Востоке изображены в произведении яркими интонационными красками. Вторая часть без перерыва переходит к третьей части. Темп и тональность во время этого перехода не меняются. В третьей части, смена тонального плана происходит постепенно. Духовный внутренний мир человека, его привязанность к родной земле, морально-этические нормы, воплощенные в культурно-философском аспекте - основные мотивы третьей части кантаты. Отсутствие «значимых» переходов между частями придает сочинению черты хоровой поэмы. Однако строение поэтического текста кантаты соответствует строению трехчастного цикла и в плане содержания, по-разному отражается в каждой части.

Хотя кантата предназначена для солистов, хора и большого симфонического оркестра, последний используется не полностью. В начале первой части к арфам, первым алтам, присоединяются вибрафон и фортепиано, которые несколько расширяют состав оркестра. В целом, первая часть кантаты выделяется камерным, прозрачным звучанием оркестра. После обширного, хорошо разработанного введения в этой части внимание привлекает звучание женских сопрановых голосов. Затем их сменяет пение теноров.

В первой части, в основном, лидирует исполнение сопрановых и теноровых солистов. Во второй части кантаты, в отличие от первой, оркестр выступает непосредственно с хором. В этой части исполнение хора расширено и применяется полный состав оркестра. При этом в композиции отводится достаточно места ударным инструментам.

В третьей части оркестр используется более экономно. В начале раздела важна группа медных духовых инструментов. Пение сопрано и нижних голосов альтов чередуется на фоне духовых и струнных инструментов. Оркестр в полном составе аккомпанирует вокальным голосам до конца кантаты. Произведение завершается звучанием виолончели и контрабасов.

Большое значение в кантате имеют выступления солистов с оркестром. В первой части обращает на себя внимание оригинальность вокального тембра. В частности, первое исполнение отводится звучанию соло сопрано. Затем к вокальной линии солиста присоединяется

тенор-солист. В этой части оба солиста выступают как по отдельности, так и с хором. Несмотря на активное участие солистов, смешанный хор здесь занимает лидирующие позиции. В начале третьей части они звучат наряду с сопрановыми и альтовыми голосами. Таким образом, что в первой части трехчастного цикла предпочтение отдается сольным голосам.

Поэтическое содержание кантаты раскрывает мифологические взгляды народа, связанные с поклонением солнцу. Здесь отражено анимистическое верование народа, поклоняющегося солнцу, мифическое воображение, связанное с тем, что солнце приносит благословение на землю, восхваление прихода весны и ее связь с солнцем, что отражается в музыкально-поэтических строках кантаты. Здесь, как и во второй части кантаты, в повторении в ме-

Пример 1 (стр. 1-2-3) в партитуре.

The image displays two systems of musical notation for a chamber ensemble. The first system includes staves for Vib. (Vibraphone), Arpa (Arpa), V-ni I (Violin I), V-ni II (Violin II), V-le (Viola), V-celli (Violoncello), and C-bassi (Contrabasso). The second system includes staves for Vib., Hp. (Harpe), Vln. I (Violin I), Vln. II (Violin II), Vla. (Viola), Vc. (Violoncello), and Ch. (Chitarra). The notation includes various musical symbols such as clefs, time signatures, and dynamic markings like *p*, *mp*, and *pizz.*.

Прекрасные тембровые находки композитора, обогащенные кластером, состоящим из звуков сопрано, арфы и фортепиано, способствуют обогащению фактуры кантаты.

В инструментальном исполнении мягкие плаговые обороты простых трезвучий и исполнение вокальной партии создает эффектное интонационное качество. Инструментальное сопровождение слов «Восход» носит описательный характер и воспроизводит картину солнечной природы мелодией, которая звучит свободно и плавно.

лодии слов «ай мубарек», отчетливо просматриваются следы старинных халай и свадебно-ритуальных песен.

Вступление первой части кантаты начинается звучанием арфы, первых альтов и вибратона. Оно отличается акварельным звучанием и создается нежным звучанием тремоло альтов. Гармоничность звучания постепенно обогащается добавлением к ним фортепиано, деревянных и духовых инструментов. Эти звуки создают пасторальную картину, изображающую первые лучи солнца на рассвете и восход благословенного светлого утра.

Тембр группы деревянных духовых инструментов гармонично сочетается с народными инструментами тутек и нэй. Такое многообразное звучание создает сонорный интонационный эффект и ощущение отголосков старины.

Пример 2 стр. 9

Пример 2 стр. 9

Мелодия здесь отличается небольшим простым диапазоном, охватывающим интервал чистой квинты. Именно эта черта привносит в третью часть кантаты характерную особенность сезонных обрядовых песен. Наличие ограниченного диапазона, ритмическая простота, плавное мелодическое движение на основе секундных интервалов, опевание вокруг ступени майе, акцентирование майе на одном и том же звуке и, тому подобные черты, создают полнозвучность мелодической темы.

В целом, ведущая роль мелодии обусловлена содержанием обрядовых песен. Этот аспект несет в себе также статический принцип. Мелодия построена на интонациях лада раст. Совместное исполнение сопрановых и теноровых голосов приходится на строки «сияй, свети, сияй, свет».

В интонационном отношении эта простая песня представляет собой свободную трансформацию лирической народной песни «Шейда ханум». Оркестровка темы также выделяется своими отличительными чертами. Так, исполнение сопрано сопровождается струнными инструментами, в том числе арфой. Это органично согласуется со спокойным пасторальным характером мелодической темы.

Постепенно к мелодической теме, продолжающейся словами «Сияй, блести», добавляются деревянные духовые инструменты и валторны. Вступление хора словами «Да светит свет» происходит на фоне простого гармонического сопровождения. В развитии мелодической линии прослеживаются элементы минималистского стиля. Звучание мотивов и субмотивов построено на последовательности секундных интервалов.

Первая часть кантаты имеет сложную трехчастную форму и представлена структурой A+B+A1. Средняя часть начинается соло сопрано и тенора со слов стихотворения «Одетая в зелень, как весна». Начало этого раздела представлено в речитативно-декламационной манере.

Пример 3 (18)

Второй раздел представляет собой диалог сопрано и тенора с хором. Пение хора, построенное на основе баяты, представлено пением двух солистов без слов, т.е. вокализом. Мелодия, звучащая на этом фоне, отличается кантиленностью.

Пример 4 (21)

В отличие от партии солистов, выступление хора с солистами сопровождается только группой струнных инструментов, входящих в состав оркестра, что придает особую красочность звучанию.

Во второй половине средней части солисты (сопрано и тенор) поют на фоне мелодии, исполняемой хором с закрытыми ртами. Строка стихотворения, представленная словами «улыбка на лице твоём», представляет собой основной поэтический стих этой части, придает полноту звучности мелодии.

Реприза, основывается на слова «восход, восход», начинается исполнением сопрано и тенора, а затем продолжается совместным звучанием с хором.

Оркестр выступает в полном составе, а тембр ударных, фортепиано и арфы привносит в эту партию особый колорит. Торжественно звучит партия хора с солистами. Однако к концу первой части величественность звучания несколько снижается. Когда звучит в сопровождении хора и струнных инструментов вместе с соло сопрано и альтовых голосов со словами «сияй на наших лицах».

Выступая в составе оркестровой ударной группы, звучание вибратона еще более высвечивает пасторальную линию сельской жизни. Между этими звуками человеческий голос как бы сливается с фоном природы и вливается в общую гармонию природы.

Образы пасторального пейзажного характера вновь утверждаются в конце первой части. Основными мотивами образного содержания первой части кантаты являются музыкально-интонационные краски, отражающие мифологическое мировоззрение людей, такие как привязанность человека к земле, гармония весны с самыми прекрасными мгновениями человеческой жизни, вера в солнце.

Хотя первая часть кантаты имеет сложную трехчастную форму, каждая часть сочинения отражает типичную для песенного жанра куплетную форму. Здесь все куплеты как бы происходят друг от друга, и одно из них воспринимается как вариант другого. Архаичность в мелодическом стиле происходит от древних обрядовых песен.

Деталью вокально-хорового стиля является противопоставление двух солистов с хором. Диалог сопрано и тенора с хором развивается интересными способами, такими как контрастное соединение полифонического принципа в партии солистов и хора, вокализации, а также пение с закрытым ртом.

Хотя фактура первой части кантаты преимущественно гомофонно-гармоническая, в остальных разделах обращает на себя внимание контрастная полифоническая манера письма. Гармонический язык первой части простой, в основном строится на диатонической гармонической фактуре.

В первой части кантаты группа струнных инструментов и звучание вибратона завершаются нюансом пиано. Однако торжественная вторая часть, начинающаяся с нюанса форте в A dur, привносит в сочинение яркий контраст. Эта часть кантаты представлена в простой трехчастной форме со структурой a + b + a1. Выбор композитором светлой тональности A dur ярко выражает образно-эмоциональное содержание и настроение второй части кантаты. Выбор именно этой тональности неизбежно напоминает нам об идее выдающегося русского композитора Н.А.Римского-Корсакова, назвавшего A dur - «тональностью зари».

Начальный раздел открывается великолепным выступлением оркестра и приходится на строку «солнечный, дневной эфир». После небольшого оркестра эпизода, основная фактура отражает характерные для ашыгской музыки секундовые и квартальные ходы.

Пример 4 (35)

В основу партии хора легла азербайджанская народная песня халай «Ай мубарек» («Поздравляю»), которая пользуется популярностью в народе и постоянно звучит. Припев халай приходится на слова «Ай мубарек».

Здесь в основном звуки сопрано, баса и тенора дополняют звучание фона, основанного на повторяющихся криках «эй-эй». Затем появляется характерное для песен халай «состязание –диалог»

между хорами. Главную ведущую мелодию исполняют теноры и басы. Принцип такого исполнения, особенно в виде хорового диалога, свойственного халай, напоминает также стиль исполнения таких образцов музыкального фольклора, как ахышта, мейхана и т. д.

В средней части мелодия на основе строки «распускается цветок» представлена очень лаконично и носит переходный характер.

A1 - раздел репризы основан на фразе "осень есть осень".

В то время как первая часть кантаты отличается камерностью звучания, во второй части оркестр более полнозвучный и представлен полным составом. Музыкальный стиль написания этой части богаче характерными для ашыгской музыки оттенками. Эта черта наблюдается начиная с первых тактов, в пунктирной ритмической формуле ударных инструментов, несущей в себе элементы ашыгской музыки. Синкопа с паузой и пунктирный ритм в партии хора отражает более глубокие свойства ашугского песнетворчества.

Наблюдаемые в структуре второй части куплетная вариантность указывает на более тесную связь с народной музыкой. Исполнение пиццикато первых скрипок (11-14 такты) имитирует технику и приемы игры на ашыгском инструменте саз. Унисонная мелодия хора в репризе идентична скрипичной, что придает этим звукам монолитность и величие с эстетической точки зрения.

По сравнению с первой частью кантаты гармонический язык второй части представлен в более сложной форме. Хотя здесь основу составляет диатоническое звучание, преобладают секундовые, квартовые гармонические аккордовые сочетания, характерные для ашыгской музыки.

Вторая часть кантаты переходит в третью посредством «атаки». Она открывается фанфарами группы медных духовых инструментов в тональности A-dur. Тематический материал, звучащий на оstinатном ритмическом фоне, фанфарном звучанием имитирует звуковую тембр зурны, создавая посредством метроритмической структуры мелодические переключки, свойственные для воинственных танцев джанги.

Пример 5 (стр. 44)

В великолепном масштабном исполнении вступления участвует лишь группа медных духовых инструментов оркестра. Игра группы медных духовых инструментов вызывает в памяти народные сцены, борцовские состязания, которые проводятся во время Новруз и в различных народных праздниках в Азербайджане во время весеннего праздника.

Соревнования по борьбе, являющиеся важным атрибутом весенних обрядов и сельской среды, отражают национальный характер, символ силы и могущества, величия и непоколебимой воли нашего народа. Фраза «ты черпаешь силу от солнца», открывающая третью часть кантаты, еще

больше подтверждает эту мысль. Третья часть произведения начинается с исполнения сопрановых и альтовых голосов женского хора. После этого начинается диалог хора и солистов. После вступления теноров на фразе «будешь жить весной» все партии хора опираются на каноническую фактуру.

Образец музыки 6 стр.52

Принцип игры стретто, отраженный в этом примере, напоминает принцип подражания игры на народных музыкальных инструментах тар и кяманча, которые сопровождают певца при исполнении азербайджанского мугама. Эту часть кантаты можно представить в виде структуры A + B + A1:

Куплетная вариантность здесь проявляется в рамках трехчастной формы. В разделе A диалог звуков хора создает полифоническое развитие. Принцип исполнения на основе полифонического диалога, как мы отметили при анализе второй части, вытекает из стиля исполнения халай и ахышта.

Великий композитор Узеир Гаджибейли в своем исследовании азербайджанской народной музыки, учитывая особенно многоголосное развитие фольклора в Лянкяранском районе республики, писал в одном из своих исследований: «Проживающие в Лянкяранском районе талыши изменили и усовершенствовали форму хорового пения. Они разделили хор на две группы, первая группа начала петь и в том же тоне повторяла мелодию. В хорах были и аутентичные певцы. При этом хор лишь повторял конец мелодии, звучащий в исполнении солистов». (У.Гаджибеков. Сочинения. 2 том. Баку, 1965, с. 259)

Вторая часть кантаты начинается с сопрановых и альтовых голосов хора словами «Моя деревня, мой край». Гармонично звучащая на фоне струнных инструментов и ритмической оstinатной формуле флейты, она обогащается тембром фортепиано и других деревянных духовых инструментов.

В мелодике ведущее место занимает сопровождение альтовых и теноровых голосов струнными и духовыми инструментами. Такое гармоничное звучание включает в себе краски пасторального характера.

Раздел A1 отличается более монолитным, великолепным качеством звучания. Здесь вступает весь оркестр, в основном медные духовые инструменты и хор в полном составе. В конце части небольшой фрагмент хора на слова «моя деревня, мой край», развивается посредством полифонической имитации хора.

В этот момент хоровые звуки в оркестре сопровождают только виолончели и контрабасы органичным пунктом с субдоминантовой функцией. Звук постепенно начинает ослабевать и сочинение завершается в тональности fis- moll динамическим оттенком пианиссимо.

Более сложно с мелодической точки зрения представлена третья часть кантаты. Мелодика охватывает более широкий диапазон. В плане гармонического стиля преобладает простая фактура.

В этой кантате, представляющей собой трехчастный цикл, каждая часть представлена слушателю словно в виде картины. Здесь первая часть — весна, вторая — лето, а последняя — изображает сельскую жизнь. При этом, если первая часть звучит в спокойном темпе Анданте, в тональности C-dur на пианиссимо, то вторая часть представлена торжественным исполнением в размере 4/4.

В то же время в тональности A-dur проявляется сильный динамический нюанс форте. Здесь преобладают интонации лада шур. В этой части переход к третьей части осуществляется без перерыва.

Таким образом, «Сельская кантата», написанная М. Кулиевым для солистов, хора и симфонического оркестра, воплощает в себе любовь к Родине, земле и природе. Единение человека с природой, пасторальные образы ярко выражены в лирико-эпическом музыкальном стиле кантаты.

В «Сельской кантате» М. Кулиева связь с азербайджанской народной музыкой отражена в мело-

дических красках, связанных с интонациями ашыгских песнопений и мугамов. Эти интонации в сочетании с новыми средствами музыкальной выразительности создают неповторимую картину природы.

Список литературы

1. Агаверди Х. Весенние праздники тюркских народов и Новруз (на азербайджанском языке). Баку, Элм и техсил, 2013, 150 с.
2. Бабаева-Тагиева А. Музыкальный мир (на азербайджанском языке). Баку, Нашрият и полиграфия, 2011, 379 с.
3. Гаджиханоглы И. Список мероприятий СК Азербайджана (ноябрь 2017- апрель 2018, на азербайджанском языке) // Мусиги дунясы. 2/75, 2018. 86 с.
4. Касимова С., Багиров Н. Азербайджанская советская музыкальная литература. Баку, Маариф, 1984, 221 с.
5. Земцовский И. Фольклор и композитор. Теоретические этюды о русской советской музыке, Москва, Сов.композитор, Музыка, 1978, 178 с.
6. Зильберквит М.А., Мир музыки, Москва, Детская литература, 1988, 335 с.
7. Способин И.В. Музыкальная форма. Москва, Музыка, 1972, 400 с.

УДК 745/749

Райиха Маммадли

Кандидат искусствоведения,

Доцент кафедры «История искусства»

Азербайджанской Государственной Академии Художеств

[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-14137-10-13](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-10-13)

ОСОБЕННОСТИ РЕМЕСЛА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ МЕТАЛЛООБРАБОТКИ В ДРЕВНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Rayiha Mammadli,

Doctor of Philosophy in Art History,

FEATURES OF THE CRAFT OF ART METALWORKING IN ANCIENT AZERBAIJAN

Аннотация.

В статье дается обзор всех технологических приемов, используемых в древнем Азербайджане. Мастера владели такими навыками как ковка, литье, волочение проволоки, штамповка, насечка, чеканка. Владение этими технологическими навыками мастера выполняли высокохудожественные произведения ювелирного искусства, мелкой пластики, торевтики и предметы вооружения.

Abstract.

The article provides an overview of all technological methods used in ancient Azerbaijan. Masters possessed such skills as forging, casting, wire drawing, stamping, notching, coinage. Possessing these technological skills, the craftsmen produced highly artistic works of jewelry, small sculpture, toreutics and weapons.

Ключевые слова: *металлопластика, ковка, литье, металлургия, бронза, украшение, оружие*

Keywords: *artmetal, forging, casting, metallurgy, bronze, jewelry, weapon*

В начале I тысячелетия до н.э. в культуре Южного Кавказа широко развивается металлургия. Наряду с орудиями труда и хозяйственным инвентарем металл широко использовался для изготовления посуды, оружия, культовых статуэток зооморфного и антропоморфного характера, а также различных украшений, амулетов и пр.

С началом добычи и обработки железа в конце II тысячелетия до н.э. орудия труда и образцы боевого оружия начали изготавливать исключительно из железа, тогда как посуду, украшения, мелкую пластику и некоторые виды оружия (парадного и культового) изготавливали по-прежнему из бронзы.

История южно-кавказской металлургии восходит к эпохе энеолита, когда впервые была изготов-

лена медь. Этому способствовало то обстоятельство, что Закавказье всегда было богато месторождениями меди.

Массовое использование меднорудных залежей на Южном Кавказе приходится на вторую половину II тысячелетия до н. э., что подтверждается археологическим материалом. В это время в Закавказье медная руда добывалась простейшим способом, простым выкапыванием из ямы. При таком способе, медь выплавлялась из окисленной руды, что способствовало образованию большого процента шлака.

Обнаруженные в Кедабеке и Дашкесане медные разработки сохранили большое количество ям, из которых в те времена вырабатывалась руда (1). Найденные в этих же регионах бронзовые орудия труда, датирующиеся началом I тысячелетия до н.э., свидетельствуют о масштабах медных разработок.

В Кедабеке, в основном, разрабатывалась медная окисленная руда, которую легче было добывать. На этом же участке имеются залежи сернистых руд меди, которые остались нетронутыми вследствие отсутствия на ту пору технологии добычи меди из сернистых руд.

Последующая эпоха бронзы дает уже многочисленный материал по выработке меди и бронзы, получаемой добавлением примесей олова и сурьмы в медную выплавку.

Получаемая из этого сплава бронза обладала большой прочностью и ковкостью, что открыло широкий простор для ее использования в хозяйстве, быту и ремесле. На первых порах бронза использовалась способом холоднойковки, а в последующем была освоена технология горячейковки.

Наряду с ковкой, бронза использовалась и в литейной технологии, которая была освоена к эпохе средней бронзы (конец III – первая половина II тысячелетия до н.э.). Обнаруженные на территории Азербайджана каменные формы для отливок топоров, лишнее подтверждение сказанному.

Одна из таких каменных форм обнаружена в Шамкире и является простой, одностворчатой формой для топора типа «Табарзин» (топор без обуха в виде луны). Аналогичный топор, отлитый в такой же каменной форме, обнаружен в Мингячевире.

Наряду с каменными, для отливок бронзовых изделий использовали и глиняные формы. Такие формы больше использовались для отливки бытовых предметов и украшений. Отлитым из такой глиняной формы изделием является бронзовое зеркало из Мингячевира с фигуркой лошади на конце ручки. Зеркало датировано 2700-2400 годами до н.э.

К концу III тысячелетия до н.э. на территории Азербайджана начинается широко использоваться технология литья по восковым моделям (2). В такой технологии, в основном, изготавливали изделия более сложной конфигурации, как например, мелкую скульптуру, украшения и т.д.

Изготовленная таким способом «Бронзовая подвеска» в виде оленя обнаружена в Мингячевире и датируется серединой II-го тысячелетия до н.э.

Многочисленные подвески в виде фигурки оленя, размеры которых колеблются от 4 – до 12 см., обнаружены в западных и северо-западных регионах Азербайджана.

Кроме подвесных фигурок, скульптура оленя отливалась и для наверший посохов. Такие навершия, обнаруженные в могилах, позволяют сделать вывод о том, что они носили культовый характер. Подобное навершие в виде фигурки оленя обнаружено в Шамкире (II тысячелетие до н.э.), а также обнаружена в ходе археологических раскопок в Ахсу.

Ахсуинский вариант навершия несколько отличается от предыдущего тем, что здесь фигурка оленя стоит на круглом ободе, являющимся верхней частью навершия.

Аналогичным способом отлиты и такие же бронзовые подвески в виде уток. Подвески в виде уток отливались в двух вариантах: первый вариант – цельнолитая фигурка; второй вариант – пустотелая фигурка птицы. Цельнолитый образец, обнаруженный в Мингячевире, представляет собой литую фигурку утки, размером в 7 см.

Пустотелый вариант подвесок в виде утки более широко распространен на территории Азербайджана, аналоги обнаружены в Човдаре и других местах (4). Такие подвески выполняли роль талисманов-бубенчиков для отращения злых духов.

Фигурки различных животных отливались не только по восковым моделям. Чтобы упростить технологию отливки порою приходилось упрощать изобразительную конфигурацию фигурки. Такие фигурки, выполненные в плоском варианте, свидетельствуют или об отсутствии мастерства литейщика или желании изготовить быстро большое количество фигурок. Кстати говоря, такие плоские фигурки характерны и для мелких по размерам подвесок в виде уток.

Бронзовая головка быка с треугольным прорезным отверстием является тем самым «плоским» вариантом скульптуры. Обнаруженная в Карабахе эта фигурка, несомненно, была талисманом и использовалась в культовых целях.

Более сложный вариант отливки фигурки животного обнаружен в Ахсу. Здесь мы имеем бронзовую, трехмерную (пустотелую) фигурку льва, которая венчает конскую псалию (удила).

Отливка использовалась и в качестве первичной обработки изделия, с последующей, финишной ковкой, резьбой и монтировкой. Такое изделие, в котором имеются следы нескольких, дополняющих друг друга технологий, является бронзовым браслетом с вотивными головками барана на концах дужки.

В эпоху бронзы была также освоена и технологияковки и волочения проволоки. Бронзовая и медная проволока, в основном, использовалась для изготовления различных украшений (3). Обнаруженные археологические материалы свидетельствуют о том, что в эту эпоху уже могли изготавливать проволоку различных сечений, среди которых круглое и квадратное сечение составляют большинство. В

последующем, исходя из новых задач декорирования изделия, проволока переплеталась или приобретала различную конфигурацию.

Среди бронзовых украшений, изготовленных из проволоки, имеются серьги в виде проволочного кольца. Такие серьги обнаружены в Ханларе, Дашкесане, Мингячевире и в других регионах.

Из свернутой в спираль проволоки изготавливались заколки и гривны для волос. Обнаруженный археологический материал свидетельствует о том, что мастера этого времени прекрасно овладели секретами изготовления проволоки и использования ее для изготовления различных видов украшений.

Расширение технологических возможностей ремесла художественного металла приводило к изобретению все новых способов декоративной отделки изделий. Одним из новых видов обработки и отделки металла явилась штамповка. Для появления этого технологического навыка должны были быть изобретены литье и ковка листового металла.

Как свидетельствуют археологические артефакты, к середине Птысячелетия до н.э. уже была освоена технология изготовления тонкого листового металла из бронзы и меди. Следующим шагом было изобретение метода штамповки, которое относится ко второй половине Птысячелетия.

Каменные и металлические формы для декоративной штамповки изделия обнаружены в Барде и Мингячевире.

К этому времени относится огромное количество различной посуды и украшений, которые выполнены способом обработки листового металла. Металлическая посуда, изготовленная из листового металла, впоследствии декорировалась насечкой, резьбой, чеканкой и железными штампами.

Появление технологии штамповки при изготовлении металлических изделий говорит о том, что к этому времени появляется необходимость в массовом производстве и быстром декорировании посуды и украшений. Метод штампа позволял в большом количестве наносить на листовую металл орнаменты и изображения, выполненные на высоком эстетическом и профессиональном уровне.

Примером таких штампованных изделий из бронзы являются бронзовые и медные пуговицы, различные серьги и медальоны, бронзовые пояса (5) и различные декоративные металлические накладки на оружие, мебель и другие предметы обихода.

Обнаруженный в Барде штамп для нанесения декора серег представляет собой удлиненную трапециевидную плоскость, края которой ограничены декоративной каймой, включающей в себя зигзагообразный фриз (6). Этот мотив каймы широко используется до сих пор в ремесленном производстве металлических и ковровых изделий. Этот тип каймы, получивший название «сичандиши» (мышинный зуб) до сих пор используется для составления сложных и простых раппортов орнаментальных и сюжетных композиций.

Среднее поле композиции серег представляет собой пространство, разделенное горизонтальными

линиями на несколько частей, внутри которых методом штампа нанесены расположенные в ряд круги.

Обнаружено также большое количество штампованных подвесных украшений. Один из таких видов украшений, называемый «пилек» (чешуя), подвешивался на ожерельях и частях одежды. Для пилек использовалась самая тонкая листовая пластина из металла, на котором методом штампа обычно наносились простые орнаменты в виде геометрических или астральных мотивов.

Штамп в ремесле декоратора по металлу широко использовался при изготовлении и декорировании бронзовых поясов. Такие пояса обнаружены в Кедабеке, Дашкесане, Мингячевире, Шамкире, Ходжалы и других местах. Особенностью ремесла штамповки в этих бронзовых поясах является то, что здесь штамп использовался не только для нанесения однотипных орнаментальных мотивов и элементов, но и для большого количества изобразительных мотивов, среди которых имеются антропоморфные, зооморфные и растительные. Мастер использует штамп в том случае, когда орнамент или изображение многократно повторяются в пределах единой композиции.

Но самое широкое распространение получает штамп при создании фризовых композиций, в которых мастер, проштамповывая один и тот же элемент вдоль линии, по краю композиционного поля – получает раппорт, в котором все декоративные элементы выполнены на одном и том же художественно-профессиональном уровне.

Сходные задачи стояли перед ремесленником при изготовлении декоративных металлических накладок на оружие, мебели и утвари. Часто такие накладки-пластины прибавались мелкими гвоздями к деревянным частям названных изделий, о чем говорят отверстия по краям этих пластинок. Такие отверстия имеются и по краям бронзовых поясов, но там они были сделаны для прошивки металлической пластины пояса к коже.

Ковка является одной из самых ранних ремесленных технологий используемых при изготовлении различных художественных предметов. Сначала – холодная, а потом и горячая ковка позволяла делать различные пространственные изделия, такие как торевтика, металлопластика и другие. Огромное количество найденных кованых изделий в культурных слоях эпохи бронзы, свидетельствуют о том, что эта ремесленная отрасль имеет очень древние корни.

Блестящим образцом кованого изделия эпохи бронзы является знаменитый бронзовый талисман из карабахского села Доланлар. Представляющий собой геральдически соединенных оленей, этот талисман увешан 11 зонтообразными подвесками на цепочках. Начиная от фигурки двухголового оленя и кончая подвесками, все в этом талисмане изготовлено методом горячейковки бронзы.

Следующим технологическим приемом декорирования изделий из меди и бронзы – является насечка и ее развитая разновидность – резьба по ме-

таллу. Этой техникой, в основном, наносился орнамент, и создавались сюжетные изображения на поверхности оружия, утвари, украшений и торевтики. Резьба наносилась на поверхность мягкого металла железными штихелями, позволявшим создавать ажурный орнамент или сюжетное изображение. Резьба имеется как на плоских изделиях, таких как различные медальоны, гривны или заколки, так и на объемных изделиях, таких как бронзовый сосуд, скульптура или украшение.

Одним из интересных образцов древней резьбы по листовому металлу является декоративная композиция на ножнах бронзового кинжала из Дашкесана. На верхнюю часть ножен нанесен орнаментальный декор в виде прямых линий, ромбического и зигзагообразного фриза. Ниже орнаментальной каймы размещены сюжетные изображения охоты на джейранов. Работа свидетельствует об умении мастера наносить как прямые, геометрические линии, так и криволинейный контур, очерчивающий динамичную пластику бегущих животных.

И наконец, еще одним технологическим методом, которым пользовались мастера древности, является чеканка по листовой меди или бронзе. Такие чеканные изделия бывают как плоские, так и сложной, объемной формы. Декор таких изделий чеканился с обратной стороны, создавая выпуклый орнаментальный или изобразительный мотив. Многие из височных медальонов эпохи бронзы

изготовлены и декорированы именно этим способом, примером чему являются бронзовые височные медальоны, обнаруженные в Дашкесане и Кедабеке.

Обзор особенностей ремесла художественной металлообработки свидетельствует о том, что в древнюю эпоху на территории Азербайджана были распространены почти все технологические навыки изготовления и декорирования различных изделий из металлов.

Все эти технические навыки осваивались и шлифовались на протяжении тысячелетий и находили свое развитие в последующие периоды истории.

Литература

1. Əfəndi, R. Azərbaycan incəsənəti. – Bakı: 2001 // Эфенди, Р. Азербайджанское искусство. – Баку: 2001
2. Абибуллаев, О. А. К вопросу о древней металлургии Азербайджана // МИА, 1965, № 125
3. Луконин, В.Г. Искусство древнего Ирана. – Москва: Искусство, 1977
4. Садыхзаде, Ш.Г. Древние украшения Азербайджана. – Баку: Ишыг, 1971.
5. Халилов, Дж. Бронзовые пояса, обнаруженные в Азербайджане // МКА, 1962, т. IV.
6. Muscarella, O.W. Bronze and Iron. – New York. Metropolitan museum of Art. 1988.

HISTORICAL SCIENCES

Huseynova Leyla

*PhD, senior researcher of the Institute of History
named after A.A. Bakikhanov, Azerbaijan National
Academy of Sciences
Baku, Azerbaijan*

[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-14137-14-16](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-14-16)

THE ISSUE OF GENOCIDE AND DEPORTATION OF AZERBAIJANIS IN THE FOCUS OF THE STATE (1993-2003)

Abstract

The history of the genocidal policy of Armenian nationalists against the Azerbaijani people dates back to the beginning of the XVIII century, when the Russian Empire began to settle the Armenian population on Azerbaijani lands.

As a result of the systematic, step-by-step policy of genocide carried out by the Armenians, thousands of innocent Azerbaijanis were brutally murdered and their homes burned. The repressions of the 30s of the XX century led to the destruction of a significant part of the Azerbaijani intelligentsia, progressive-minded people of the Azerbaijani people were killed.

After the collapse of the Soviet Union, the bitter consequences of the history of genocide and deportation of Azerbaijanis were in the focus of attention of the Azerbaijani government and political and legal assessment of the events causing disasters to the Azerbaijani people was given at the state level.

Keywords: *Genocide of Azerbaijanis, Heydar Aliyev, deportation, Khojaly tragedy, Armenian atrocities*

The end of the XX century is characterized by a new stage of awakening of national consciousness in the Republic of Azerbaijan. A new look at national history has also influenced the direction of research, a new wave of historical research has begun. In scientific and journalistic works, criticisms of the mistreatment of our history appeared, distortions and falsifications began to be analyzed on the basis of archival documents. The attitude to the issues of genocide and deportation of Azerbaijanis from their native land has also received a new content. The geopolitical situation of the Caucasus demanded objective historical studies and evidence of the existence of the Azerbaijani people as Aborigines in the region. Addressing the history of genocide and exile has become important not only from a scientific point of view, but also at the state level.

After the independence of the Republic of Azerbaijan, it became possible to create an objective picture of the historical past of our people. With the return of Heydar Aliyev to power in 1993, the issues of the history of Azerbaijan entered a new stage. The grave consequences of the First Karabakh War between Azerbaijan and Armenia confirmed the importance of the ideological struggle. For this reason, Heydar Aliyev demanded a serious approach to the study of history and propaganda of the aggressive policy of Armenians against Azerbaijanis. The truths that have been kept secret for many years are revealed, distorted events received their true price.

In the severe tragedies faced by the Azerbaijani people in the XIX-XX centuries, the main role was played by the Armenians, who became the executors of the imperial policy pursued by the great powers. Armenian nationalists have repeatedly committed ethnic cleansing and genocide against Azerbaijanis, inflicted severe suffering on the Azerbaijani people. Hundreds of thousands of peaceful Azerbaijanis were

destroyed because of their nationality, expelled from their ancestral lands, the ancient settlements of Azerbaijan turned into ruins [12, p.222].

Heavy and protracted wars between the Russian and Iranian empires over Azerbaijan at the beginning of the XIX century led to the Decoupling of Azerbaijan. After the partition between the empires of tsarist Russia and Iran, Azerbaijan split into several more parts. To create a foothold in the South Caucasus, tsarist Russia, in accordance with article 15 of the Treaty of Turkmanchay (1828), resettled Armenians from Iran and Turkey and placed them in Karabakh, Irevan and Nakhchivan. During the Soviet Empire, the historical territory of Azerbaijan, Zangezur, was annexed to artificially created Armenia [6, p.116; 5, p.41;12,209], and an autonomous region was formed in the mountainous part of Karabakh, where more Armenians migrated. The occupation of Azerbaijani people's lands began [13, p.44].

The artificial territorial division actually laid the foundations for the policy of expelling and exterminating Azerbaijanis from their lands, and the ideas of "Great Armenia" began to be propagandized. In order to "justify" the creation of this fictional state, large-scale programs aimed at falsifying the history of the Armenian people were implemented on Azerbaijani lands. Distortion of the history of Azerbaijan and the Caucasus was an important part of these programs. The Armenian invaders, inspired by the idea of creating a "Great Armenia", carried out large-scale bloody actions against the Azerbaijanis in 1905-1907.

Starting in March 1918, under the slogan of fighting counter-revolutionary elements, the Baku Commune began implementing the government's "cleansing" plan Baku is from the Azerbaijanis. 6 thousand armed detachments of the Baku Commune and 4 thousand of the Dashnaksutyun party

participated in the March 1918 events, Armenian detachments dealt with Azerbaijanis for 3 days with the help of the Bolsheviks, sparing neither children nor the elderly [12, p.190-193;11]. 8 thousand civilians were killed in the city of Shamakhi alone, and during April-May 167 villages were destroyed in Guba, in total about 700 thousand Azerbaijanis were killed [8, p; 10, p.116-118].

During the Soviet years, the anti-Azerbaijani policy continued in Armenia, the "Karabakh committee" openly operated. In the 50-60s of the XX century, with the assistance of Moscow, an Armenian lobby was created in Azerbaijan. Nationalism was becoming bitter in Nagorno-Karabakh, Armenians oppressed Azerbaijanis. Despite the fact that several Azerbaijanis were killed in Khankendi in 1967, the leadership of the republic took an indifferent position, did not react seriously, founding the "friendship of peoples". The repressions of the 30s of the XX century led to the destruction of a significant part of the intellectual gene pool of Azerbaijan, and in 1948-1953 the mass deportation of Azerbaijanis served as a policy of reducing the number of local population on their historical lands. In those years, the leadership of the Soviet Union moved 150 000 Azerbaijanis from their historical lands (Armenia), and in 1988-1992, 250 000 Azerbaijanis were expelled [2;9].

In Soviet times, such intellectuals as Bakhtiyar Vahabzade, Mirza Ibrahimov and Shahriyar tried to reveal the truth about Azerbaijan and develop cultural relations between the people of South and North Azerbaijan. The head of the Azerbaijani state leadership, Heydar Aliyev, has also done some work in this direction. In 1981, on his initiative, the Department of History of South Azerbaijan was created in the system of the Academy of Sciences of the Azerbaijan SSR - at the Institute of History, and the Department of Literature of South Azerbaijan was created at the Institute of Literature.

As a result of H.Aliyev's bold policy, a number of political actions called "border movement" were held in the Nakhchivan Autonomous Republic in November 1989, as a result of which the border fences along the state border of the USSR were dismantled. An important event was the dismantling of fences dividing Azerbaijan between the USSR and the Islamic Republic of Iran. These events led to the announcement by Heydar Aliyev of the Day of Solidarity of Azerbaijanis of the World. The decision was made on December 16, 1991. This decision played an important role in strengthening the sense of solidarity among the Azerbaijanis of the world.

The emergence of a new conflict over the Nagorno-Karabakh problem in the 80s of the XX century led to the tragedy of January 20, 1990 and the Khojaly genocide in February 1992. The Soviet Armed Forces sent to Azerbaijan shot civilians in the capital and other cities. It was a response to the Azerbaijanis protesting against the policy of the Soviet leadership. As a result, 146 people were killed, more than 700 wounded, more than 800 Azerbaijanis were arrested. The armed measures of the totalitarian regime against civilians meant a violation of the provisions of a

number of international acts. Among them are the Geneva Convention of 1949, the International Declaration of Human Rights, the charter of the International Military Tribunal. During the occupation of the city of Khojaly, with the participation of Russian forces, more than 800 Azerbaijanis were killed with special cruelty, more than 1,000 people were taken prisoner [9, p.19-24, 7]. Before the very eyes of the entire world "Long-suffering" Armenians inflicted in late XX c. over peaceful residents atrocities having no historical analogue [12, p.224].

Aliyev's appeals to the UN Secretary-General and the Chairman of the Security Council about the military actions of the Armenian occupiers on the territory of Azerbaijan (July 26 and August 18, 1993) were important from the point of view of bringing the facts to the world community. The appeals stated that the Armenian armed forces, ignoring the resolutions adopted by the UN Security Council, continue to occupy Azerbaijani lands. Drawing attention to the shelling of the Armenian armed forces in the direction of the cities of Fuzuli, Jabrail, Gubadli of Azerbaijan, the head of the country noted the need for an immediate meeting of the Security Council to stop the aggression [4]. In February 2001, in an address to the Azerbaijani people on the occasion of the anniversary of the Khojaly genocide, H.Aliyev, honoring the memory of the victims of Khojaly, called on the Azerbaijani people to defend their independence, to expose the true face of the Armenian nationalists.

During the meeting of Heydar Aliyev with the Chairman of the Milli Majlis of Armenia Babken Araktsyan On March 10, 1992 in Sadarak,, the agreement on the observance of stability and security at the border, as well as important decisions to ensure the safety of Baku-Nakhchivan passenger trains passing through the territory of Mehri and other security issues reduced tensions between Armenia and Azerbaijan. During the negotiations with Sargsyan, Heydar Aliyev also achieved the rejection of Armenia's territorial claims to Nakhchivan. Immediately after Heydar Aliyev returned to political power, he appealed to the Milli Majlis with a proposal to declare a Day of mourning for the victims of the Khojaly genocide, and the Milli Majlis adopted a resolution "on declaring February 26, 1994 a day of mourning for the victims of the Khojaly genocide [12].

The assessment of the events of January 20, the armed crimes of the Soviet leadership against the civilian population was also the result of Aliyev's initiative. Taking into account the recommendation of the President of Azerbaijan to give a full political and legal assessment of the events of January 20, the Milli Majlis adopted a resolution "on the tragedies that occurred in Baku in January 1990" (March 29, 1994) and for the first time a political and legal assessment of these crimes was given at the state level. By the Decree of the President of the Republic of March 31, 1998, the title "Martyr of January 20" was established for those who died in the tragedy.

President of the Republic of Azerbaijan G.Aliyev tirelessly fought in the international arena against the aggressive policy of Armenia, the restoration of the

territorial integrity of Azerbaijan, held 485 meetings with presidents and heads of state of 68 countries until February 1999. At these meetings, it was stressed that the Azerbaijani people were subjected to genocide and that their territory is under occupation. Speaking at three UN summits, Aliyev noted that it is necessary to take steps to liberate the territory of Azerbaijan and return refugees and migrants to their territory [3, p.366].

Heydar Aliyev tried to get a legal and political assessment of the tragedies at the beginning of the century, and also took measures to justify people who were unjustly convicted and killed during the Soviet period. In this regard, the Leader's decree of March 15, 1996 "on the justification of victims of political repression" is of particular importance. The decree states that since April 28, 1920, as a result of arbitrariness, violence committed by the totalitarian state regime on the territory of the Republic of Azerbaijan, hundreds of thousands of innocent people have been subjected to repression for their political beliefs, activities and for various reasons [1]. This decree was aimed at establishing legal grounds for justifying the victims of repressions committed on the territory of the Republic of Azerbaijan, restoring their political, social and civil rights, and eliminating negative consequences. The decree applied to all persons subjected to political repression in the territory of the Republic of Azerbaijan in the period from April 28, 1920 to October 18, 1991 [5].

The next and most important action on the way to a political and legal assessment of the events of the past was the political assessment of the genocide in March 1918 in Azerbaijan. For the first time during the existence of the Azerbaijan Democratic Republic, a political assessment of the March massacre was given, and a day of national mourning was declared on March 31. During the Bolshevik rule in Azerbaijan, the memory of this day contradicted Soviet ideology and politics. After the collapse of the Soviet Union, the Day of the Genocide of Azerbaijanis found a worthy assessment. On March 26, 1998, Heydar Aliyev issued a decree "On the commemoration of March 31 as the day of the genocide of Azerbaijanis". The decree noted that Armenians systematically carry out a policy of genocide against the Azerbaijani people, gradually occupying Azerbaijani lands. Since then, 50 million Azerbaijanis around the world have been remembering this day as a day of remembrance for the victims of the genocide.

Azerbaijani President Heydar Aliyev, in his "Address" to the Azerbaijani people, dedicated to the Day of the Azerbaijani Genocide on March 31, stressed that "our main task is"to form in the minds of present and future generations an eternal national memory of

the genocide committed against our people in the last century, to achieve a political and legal assessment of these tragedies around the world, try to eliminate their grave consequences and do everything possible to prevent the recurrence of such tragedies." Scientists of republic did much work at revelation of antiazerbaijani policy conducted by Armenia. The important contribution into this matter is publication of "Armenian cause in documentary materials of archives of Azerbaijan in 1918-1920" documents and materials collection in Ankara in 2001. It was published on the base of "Mutual archives cooperation protocol" signed by Turkey and Azerbaijan. It's compiled by Senior Archives Department of Turkey and staff of Senior Archives Department within Azerbaijan Republic Ministers Cabinet [12, p.197].

The correct decisions of Heydar Aliyev on behalf of the people and the state played an important role in the political, economic, military and ideological strengthening of the Azerbaijani state today. The main goal of the foreign policy pursued by his successor Ilham Aliyev is to promote the realities of Azerbaijan in the international arena and to be punished for the crimes committed by Armenian terrorists against our people

References

1. Hüseynova İ. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu. Bakı, 2004
2. "Həyat", 17 aprel 1992, № 76
3. Yaqub Mahmudov. Azərbaycan tarixində Heydər Əliyev şəxsiyyəti. Bakı, Təhsil, 2002.
4. Audrey L. Altstadt. The Azerbaijani Turks: power and identity under Russian rule. Hoover Press, 1992
5. Human Rights Watch. Khojaly // Bloodshed in the Caucasus: Escalation of the Armed Conflict in Nagorno Karabakh. September 1992
6. Kazemzadeh Firuz. Struggle for Transcaucasia (1917—1921), New York Philosophical Library, 1951
7. Sultanov Çapay. The Last Blow from the Empire: Baku, 20 January, 1990. Baku, Qismət, 2008
8. Swietochowski Tadeusz. Russian Azerbaijan, 1905—1920: The Shaping of a National Identity in a Muslim Community. — Cambridge: Cambridge University Press, 2004
9. Балаев Айдын. Февральская революция и национальные окраины. Мартовские события 1918 года в Азербайджане. Москва, Флинта, 2008
10. Исторические факты о деяниях армян на Азербайджанской земле. Бишкек, Мегамедия, 2009
11. К истории образования Нагорно-Карабахской автономной области Азербайджанской ССР. Документы и материалы. Баку, 1989

MEDICAL SCIENCES

Коркан А.И., Аленова А.У.

DOI: [10.24412/2520-6990-2022-14137-17-19](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-17-19)

ОЦЕНКА РЕЗУЛЬТАТОВ СТИМУЛЯЦИИ ОВУЛЯЦИИ ПОСЛЕ ХИРУРГИЧЕСКОГО ЛЕЧЕНИЯ ЖЕНЩИН С БЕСПЛОДИЕМ

Korkan A.I., Alenova A.U.

EVALUATION OF THE RESULTS OF OVULATION STIMULATION AFTER SURGICAL TREATMENT OF WOMEN WITH INFERTILITY

Аннотация:

Репродуктивное здоровье является одним из приоритетных направлений деятельности системы здравоохранения. Одной из основных задач здравоохранения является укрепление репродуктивного здоровья граждан. Проблема репродуктивного здоровья является медико-социальной. Для ее решения необходим региональный подход, так как плотность населения, а также экономическая и экологическая ситуации в разных областях различны.

Abstract:

Reproductive health is one of the priorities of the health care system. One of the main tasks of public health is to strengthen the reproductive health of citizens. The problem of reproductive health is a medical and social one. To solve it, a regional approach is needed, since the population density, as well as the economic and environmental situation in different areas are different.

Keywords: fertility, infertility, ovulation stimulation

Ключевые слова: фертильность, бесплодие, стимуляции овуляции

По данным ВОЗ, во всех странах мира частота бесплодных браков колеблется в пределах (8–17 %). В Казахстане частота бесплодия встречается - 12 - 15 % случаев.

По определению ВОЗ (2010), бесплодие – это не способность пары, активной в сексуальном плане, при неприменении контрацепции добиться в течение одного года беременности.

По клиническим формам бесплодие можно разделить на следующие формы:

Трубное, перитонеальное, трубно-перитонеальная: невозможность продвижения сперматозоидов по маточным трубам в связи со спаечным процессом.

Эндокринное бесплодие – нарушение менструального цикла и овуляции. По классификации эндокринного бесплодия в зависимости от вида нарушения овуляции: (ановуляция, аменорея, олигоменорея, нерегулярные менструации, недостаточность лютеиновой фазы)

Маточная форма бесплодия – гиперпластические процессы эндометрия, миома, аденомиоз, синехии, пороки развития, аномалии положения матки, инородные тела матки, патология шейки матки (цервикальный фактор бесплодия).

Возрос интерес к хирургическим методам бесплодия, при этом совершенствование эндоскопической техники способствует минимальному инвазивному вмешательству и снижает риск образования спаечных процессов. Большинство врачей предпочитают лапароскопический доступ для проведения оперативных вмешательств, так при обычной лапаротомии риск развития спаечных процессов высок, который может привести к снижению наступления беременности.

Медицинская значимость проблемы женского бесплодия определяется необходимостью решения ряда вопросов, связанных со своевременной и правильной диагностикой, повышением эффективности его лечения и профилактики.

Количество хирургических операций у женщин с бесплодием растет каждый год во всех странах. Разработка протоколов диагностики, обследования и лечения бесплодия в настоящее время идет отдельно от разработки и совершенствования подходов к оперативному лечению. Это связано с тем, что оперативное лечение выполняют хирурги, а дальнейшее ведение пациентов и проведение программ ВРТ врачи - репродуктологи. Вышеизложенное данные свидетельствует о необходимости внедрения:

объединения репродуктологического подхода к хирургическому лечению и разработки индивидуальной тактики ведения пациентов после хирургического лечения.

Проведенный обзор литературных источников определил дефицит работ по вопросам послеоперационного ведения пациенток с бесплодием и повышении эффективности проведенного оперативного лечения, что и обусловило актуальность данного исследования.

Цель исследования. Обзор международных и отечественных данных различных методов лечения пациенток с бесплодием перенесших хирургическое лечение.

Повысить эффективность лечения пациенток после хирургического лечения бесплодия

Материалы и методы исследования.

В исследование были включены 70 женщин с бесплодием, после хирургического лечения. Возраст пациентов, включенных в исследование, колебался от 18 до 45 лет.

В соответствии с целью исследования были отобраны и проанализированы статьи в базе данных PubMed, Google Scholar, Medline.

Обсуждение и результаты.

Нами было проведено ретроспективное исследование которое включало 70 пациенток с диагнозом бесплодие различного генеза в возрасте от 18 до 45 лет. Пациентки были распределены на две исследовательские группы: женщины с бесплодием, получивших хирургическое лечение (сальпингоовариолизис, адгезиолиз, кистэктомия, миомэктомия лапароскопическим доступом)+медикаментозное лечение препаратами стимулирующими овуляцию. Средний возраст которых составил $29,94 \pm 4,76$ лет.

И женщины с бесплодием получивших хирургические методы лечения без стимуляции овуляции, средний возраст которых составил $28,3 \pm 5,14$ лет.

На основании данных, полученных из амбулаторных и стационарных карт проводилось сравнение двух групп по их клиническим характеристикам.

В общей группе у большинства участниц менархе наступило в возрасте 10-13 лет (50%). Сравнительный анализ показывает, что в основной группе значимо превалировал процент участниц, у которых менархе наступило позже 14-16 лет (58%), тогда как во второй группе чаще у пациенток менархе наступало в возрасте 10-13 лет (78%) ($p < 0,001$).

Сравнительный анализ данных гинекологического анамнеза показал, что в отношении длительности менструального цикла статистически значимых различий между исследуемыми группами не обнаружено.

При раннем описании исследования наступление беременности явилось самым основным показателем (исходами) эффективности от проведенного лечения.

Кроме сравнительного анализа эффективности хирургического лечения с применением стимуляции овуляции, исследовалась эффективность препаратов для проводимой стимуляции и эффективность по длительности применяемой стимуляции овуляции.

Сравнительный анализ результатов двух методов лечения показал, что эффективность лучше при хирургическом лечении с последующей стимуляцией овуляции по сравнению с изолированным оперативным лечением (Таблица 1). Так, у пациенток первой группы частота наступления беременности (66%) регистрировалась намного чаще чем у пациенток второй группы (42%). Не менее эффективной стимуляция овуляции оказалась и в отношении сроков наступления беременности. Так, беременность наступила у 32% женщин первой группы, тогда как во второй группе после хирургического лечения только у 6% женщин наступила беременность. Таким образом, мы выяснили, что благоприятный исход лечения пациенток бесплодием статистически значимо ассоциировано с терапевтическим методом лечения.

Таблица 1.

Исход лечения в зависимости от типа проведенного лечения (n=70)

Тип лечения	Наступление беременности, абс (%)	Со стимуляцией овуляции в первые 3 месяца абс (%)	Неэффективность, абс (%)	Достоверность, p*
Хирургическое лечение со стимуляцией n=35	34(66,0)	16(32,0)	1(2,0%)	<0,001
Хирургическое лечение без стимуляции овуляции n=35	21(42,0)	3(6,0)	26(52,0)	

Наблюдение за наступлением беременности проводилось в течение 12 месяцев, на фоне лечения. В зависимости от длительности стимуляции овуляции после хирургического лечения у женщин репродуктивная функция восстановилась в разное время. В первой группе у 52% участниц беремен-

ность наступила уже при первых трех месяцах лечения, у 42% - в период 4-6 месяцев, и у оставшихся 6% - в последующем периоде с 7-9 месяцев. У второй группы статистически значимых различий по времени наступления беременности не было выявлено, беременность наступила через 10-12 месяцев на фоне применения ВРТ.

Длительность стимуляции овуляции после хирургического лечения в зависимости от типа проведенного лечения (n=70)

Длительность лечения, мес	Исследуемая группа (n=70), абс (%)	I группа (n=35), абс (%)	II группа (n=35), абс (%)	Достоверность, р*
1-3	(36,1)	25 (52,1)	1 (4,2)	<0,001
4-6	10 (30,6)	20 (41,7)	2 (8,3)	
7-9	7 (6,9)	3 (6,3)	2 (8,3)	
10-12	3 (20,8)	0	15 (62,5)	

По результатам нашего исследования изучаемый исход от лечения не зависит от препарата выбранного для стимуляции яичников. Так как не было выявлено статистически значимого различия между значениями медианы в группах по исходу лечения.

При проведении стимуляции очень важна управляемость процессом. этой целью используют только один препарат – кломифена цитрат. Полностью механизм действия препарата до сих пор не изучен, он является комплексным; основа действия – его способность связываться с рецепторами эстрогенов на всех уровнях. Конкурируя с эстрогенами организма (и не вызывая их биологического эффекта), он по механизму отрицательной обратной связи вызывает (либо имитирует) резкое падение уровня эстрогенов, что усиливает выработку гонадотропного рилизинг-гормона (ГнРг), который стимулирует секрецию гонадотропинов – лютеинизирующего гормона (ЛГ) и фолликулостимулирующего гормона (ФСГ). Гонадотропины обеспечивают рост и созревание фолликулов в яичниках и, следовательно, синтез эстрогенов клетками гранулезы растущего фолликула.

ВЫВОДЫ:

Подводя итог можно сделать ряд основных **выводов** по проведенному исследованию:

Хирургическое лечение с последующей стимуляцией овуляции является более эффективным способом лечения бесплодия по сравнению с изолированным оперативным лечением. У пациенток первой группы частота наступления беременности

(66%) регистрировалась намного чаще, чем у пациенток второй группы (42%).

Частота наступления беременности после оперативного лечения с применением стимуляции овуляции значительно выше в первые 3 месяца. В нашем исследовании это составило 52%, тогда как через 7-9 месяцев лишь 6%. Во 2-й группе не имела значимых различий, была крайне низкой.

Стимуляцию овуляции после перенесенной операции необходимо продолжить в течение 6-ти месяцев для достижения результатов (наступление беременности), в последующем эффективность снижается. Беременность возникает с помощью применения ВРТ.

При выборе препаратов используемых для стимуляции овуляции между ними нет значимых различий. Нами были использованы Кломифен цитрат и Гонал. Частота наступления беременности в первые 3 месяца использования Кломифена составила 18%, Гонала 23%. Что подтверждает данные выводы.

Таким образом, нами сделан вывод о том что, после применения хирургического лечения по поводу бесплодия необходимо проводить стимуляцию овуляции в течение 6 месяцев, независимо от вида оперативного лечения. Выбор препарата и дозировка подбираются индивидуально для каждой пациентки. Это послужит теми мерами, которые повысят эффект от проводимой операции и будут способствовать более скорейшему наступлению беременности.

PEDAGOGICAL SCIENCES

Usta-Azizova Dilnoza Axrarovna

assistant professor

Aminova Asalya Alekseyevna

student

Aminova Amaliya Alekseyevna

student

Tashkent Pediatric Medical Institute, Uzbekistan

SOCIAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF EFFECTIVE ADAPTATION OF STUDENTS TO AN EDUCATIONAL INSTITUTION

Abstract.

In this context, the higher educational institution of the students provides the basis for the training of competitive specialists in accordance with modern requirements by increasing the content and effectiveness of education on the basis of adaptation to the educational process and improvement of organizational pedagogical conditions. From this point of view, improvement of organizational pedagogical conditions of adaptation of students to the educational process on the basis of modern approaches is carried out.

Keywords. *Work, the manifestation, psychological, professional, pedagogical.*

The scientist who studied the concept of "adaptation" in relation to the process of personality cognition among young people of his nationality (using the example of Chinese students) was Lu Jinjing, who in his research work conducted research on the manifestation of cognitive behavior in socio-psychological adaptation in the conditions of the requirements of the first stage of higher education. In socio-psychological adaptation to the educational process, it depends on the social life of any student of a higher educational institution, the educational process, the norms and rules of communication, the ability to find a language among students, the student's own place and social activity.

Psychological adaptation (Psychological adaptation - Greek psyche – spirit, logos – education, adaptasiya – adaptation), according to the commentary in the psychological encyclopedic dictionary, consists in reflexive and instinctive adaptation. With the help of the same psychological adoration, a person can prevent mental stress, establish active communication, think independently, freely express their thoughts, create opportunities for stabilizing mental states. Psychological adaptation is interpreted as follows:

Psychological adaptation of personality: the main types: 1. Social: 2. Socio-psychological: 3. Professional activity: 4. Ecological: integral (structural) types: 1. Professional: 2. Family and household: 3. Personal freedom: and other types.

According to the definition given in the pedagogical encyclopedia "adaptation" is the adaptation of the organism to the surrounding social environment and conditions. In this regard, it is worth noting that a new concept is introduced "conditions", but this does not clarify their description and functions. The analyzed concepts allow a person to look at a person not as a separate individ, but as a representative of a social group or community (commonality), that is, in the system of his social relations.

METHODS. In general, the process of adaptation of students is two components; that is, the process of

socialization (social adaptation) and professional adaptation of an individual is regarded as a process. The social adaptation of the individual is manifested in the students of the first stage on the basis of the following indications:

➤ individual psychological: stability of motivational activity, absence of phobias (delusions) in front of students and teachers, ensuring a psychologically healthy environment in the student community, increasing the reliability of educational opportunities and performance results, strengthening (stability) of working capacity (skill), the need to make adjustments by analyzing individual characteristics that are difficult in the educational process;

➤ socio-political: ability to speak, communicative skills, self-organization, confidence in one's own strength, self-awareness, responsibility, increase civil position, social activity;

➤ educational (didactic): it provides for the formation of personal qualities, such as positive changes in discipline and assimilation, effective communication with peers and their parents, tolerant cooperation with peers (co-workers), growth of assimilation, satisfaction (satisfaction) from educational activities and practical training.

RESULTS AND DISCUSSION. In this model, at the initial stage of the educational process, social psychological states in students, pedagogical and psychological characteristics, intensive (accelerated) cognition and social cultural activity, dependence on a new way of life with adaptation processes- resistances are also aimed at determining the activity of pedagogical and psychological conditions, which provide a successful solution of problematic situations in the sphere of professional activity, characterize the adaptation of certain qualities of a specialist to the educational process, receive independent knowledge and reflect the results of self-development.

Based on the structure of the model, initially the goal of students' adaptation to the educational process

of a higher educational institution is based on organizational and pedagogical conditions, theoretical foundations (approaches, principles), the content of work with students; innovative forms and methods of teaching, organizational and pedagogical conditions of adaptation to the educational process, adaptation indicators, criteria for increasing the level of adaptation.

All three types of adaptation have a complex hierarchy and a unique dynamics of interaction at different stages of teaching, resulting in the inclusion in the process of a single adaptation of the adaptation environment ("higher education" pedagogical system) and the interaction of the flexible element (student), creating a flexible need for students. Theoretical and additional empirical studies of student adaptation factors made it possible to distinguish organizational pedagogical conditions for the effectiveness of each type of adaptation.

➤ formation of cognitive motivation of students and educational activities taking into account the peculiarities of the computer information environment (adaptation to educational and cognitive activities);

➤ formation of a stable orientation towards professional qualification (professional adaptation) based on the technology of mutual pedagogical disagreements.

The stages of the students' adaptation process were determined on the basis of the technology of mutual pedagogical differences, taking into account the predominant importance of individual types of adaptation at each stage:

1st course-didactic-socio-psychological and professional adaptation in solving problems, the main emphasis will be placed on the formation of cognitive motivation and adaptation to education and cognitive activities;

2nd year - will focus on the problems of socio-psychological and social adaptation and will keep the emphasis on the role of professional adaptation and adaptation to education;

3 course-professionally oriented-professional adaptation leads to the first place. Since the first semester, the professional aspect in education and socio-psychological adaptation appears gradually and is subject to others.

When determining the level of adaptation to professional activity in the educational process, the problems of first-stage students aimed at mastering not only general education subjects, but also professional (special) subjects, understanding the values of professional activity, access to theoretical and practical training, interest and need for professional activity, professional competence, professional behavior, professional reflection, career growth in the educational process were studied.

At the initial stage of the educational process, it is important to determine the socio-psychological conditions of students, their pedagogical and psychological characteristics, intensive (accelerated) cognition and

socio-cultural activity, their dependence on a new lifestyle with adaptation processes, as well as the activity of pedagogical and psychological conditions. However, the organization of educational activities at the first stage does not provide adequate adaptation to the special conditions of study at the institute. Innovation-oriented activity of students in higher educational institutions is becoming popular and social activity of students, at the same time knowledge, skills and qualifications are becoming an element of socio-professional competence from the educational goal.

Many years of observations and experience indicate that a very large part of the entrants firmly believe that the educational process in higher education institutions is similar to that of secondary special education, but is an institution oriented to a particular specialty. This belief comes from the psychological orientation to the mechanical transfer of behavioral stereotypes and models that occurred in the early stages of education in future students to new conditions of Education.

At the same time, it is also acceptable to mention that students have an idea about their future profession. According to A.P.Dzhigadlo and O.V. Yakubenko, only 47% of applicants show a real interest in the profession, while 40% reveal a negative attitude towards it, that is, half of applicants adhere to cases not related to professional self-expression.

E.V.Nedoseka assumes that only 46.7% of first-year students will consciously choose to earn. Others either do not make a choice (23.9%), or make a choice (29.4%) under the influence of some living conditions. First of all, the situation does not change so much during the "exit": only 51% of students completing the course of study demonstrate a high and sufficient level of value-significant directions in relation to the profession they occupy.

It has been proved that it is necessary to take into account their psychological, age and specific spiritual characteristics when solving the problem of optimizing the adaptation process of students. When adapting students to the educational process, it was determined to attach special importance to the mental state and peculiarities of the national character. The optimal indicators of students' adaptation to the educational process are presented.

The adaptation of students to the educational process of a higher educational institution is a process that lasts from the beginning of the academic year to the end of the first semester, during this period the student must familiarize himself with the Information Resource Center, student dormitory, sports ground, classrooms of the educational institution.

That is, a student can begin to form an adaptation, even after fully familiarizing himself with the norms of regulatory law, the rules of the university. Because during these periods, the student begins to understand the surrounding buildings, equipment, location, visual situations, regions, and there are cases of adaptation to them.

Optimal indicators of students' adaptation to the educational process

Educational (didactic)	Individual psychologist
Positive changes in discipline and assimilation	Stability of motivational activity
Interaction with fellow students and their parents	Absence of phobias in the eyes of students and teachers
In tolerant cooperation with peers	Being in psychological comfort in the student community
Growth of self-development, educational and social activity	Increased confidence in learning opportunities and results of activities
Satisfaction with educational activities and practical classes (satisfaction)	Strength (stability) of working capacity (workmanship)
	Correction of personal characteristics that make the learning process difficult

Cases of adaptation of students to the educational process are observed, firstly, mainly in adaptation to economic equipment, secondly, in the social situation, adaptation to the position, adaptation from the third to educational sciences. It is these cases of adaptation that are considered the initial situation, and students should formulate this situation, that is, what forms of training should be conducted in rooms intended for an audience or a small group, how groups participate in lectures and practical classes, and other similar situations occupy an important place.

CONCLUSION. These areas include the orientation of students to a healthy lifestyle, the creation of a high moral and psychological environment in the student body, the quality and effectiveness of educational activities, the involvement of students in various research activities, the involvement of students in various social activities.

The importance of students' adaptation to the learning process. There is another description of the approach to the adaptation of transport, it is: a) on the one hand, if there is an appearance of individual needs, on the other hand, full satisfaction of the needs of the environment in education. This circumstance is the individual, the harmony between nature and the social environment; b) the process as an instrument that constitutes the harmony of needs.

Social adaptation is a process of physical (or a causal situation leading to this process), cultural and social relations, special-mass behavior-economic-social or organizational change of behavior, the result of which is effective adaptation to the social environment; that is, the permeability of students to human relations, socio-psychological, economic and spiritual-psychological variability.

Various processes of adaptation of students:

- Personal processes of internal violence
- A process that occurs between two people
- A process that goes beyond the collective and the individual has been implemented
- The process, that is, the organization of groups and changing the forms of the internal system

- Processes affecting the change in the relationship between the two groups

- Social processes that lead to a change in the team as a whole.

Three aspects of social and professional adaptation are studied separately:

the medical and biological aspect (adaptation of the individual organism and psyche to the requirements of communication, professional activity)

Psychological and pedagogical aspect (socialization of personality, work and its result)

Social aspect (the main stage of the independent lifestyle of young people, the beginning of professional work).

Professional adaptation is a direction for achieving active work and effective results to go for. This is the process of adaptation of a student under the influence of the social environment, even without the guidance of a coach.

In order to further improve the theoretical and methodological, methodological and practical directions of effective adaptation of students to the educational process, the following recommendations were given:

- the program of the special course "Effective adaptation of students of the first stage of higher educational institutions to the educational process", developed by us in solving this problem by adopting the adaptation of students of the first stage to the educational process as a pedagogical problem, a model for improving the pedagogical conditions of students' adaptation to the educational process, providing direct.

References:

1. Dyson, R. Freshmen adaptation to university/R.Dyson, K. Renk. – University of Central Florida, Orlando, USA. – Режим доступа: www.ncbi.nlm.nih.gov.
2. Yakubenko O.V. Pedagogical bases of adaptation of first-year students to study at the university. Dis. ... Candidate of Pedagogical Sciences : 13.00.01 : Ulan-Ude, 2000, 147 p.
3. Zhao Y. Review of Psychological Adaptation of Foreign Students and external factors.

HEILONGJIANG SCIENCE AND TECHNOLOGY INFORMATION, 2010(21)P:141-141.

4. Nedoseka, E.V. Features of social adaptation of students of economic specialties to professional activity (on the example of universities in Murmansk): abstract. dis. K.S.n.: 22.00.04 / Nedoseka Elena Vladimirovna, M., 2009. - 25 p.

5. Muratova, E.I. Model of students' adaptation to the professional environment / E.I.Muratova, I.V.Fedorov // Higher education in Russia. - 2009. pp. 91-97.

6. Usta-Azizova D.A. "Process of development of preparation of students for the future professional activity of the doctor." Colloquium-journal. no. 7-2. Holoprystan district employment center = Holoprystan district employment center. 2021.

7. Usta-Azizova, Dilnoza Akhrarovna. "APPLICATION OF THE METHOD "CASE STUDY" IN THE PROCESS OF TRAINING

MEDICAL STUDENTS." Scientific discussion: issues of pedagogy and psychology 4 (2017): 39-43.

8. Usta-Azizova, Dilnoza Akhrarovna, and Sohijjon Sadiqjonovich Aliev. "The formation of various types of pedagogical competence as an important condition for the professional training of a specialist." Young Scientist 18 (2017): 344-346.

9. Wang F., Shi K., The study of the relationship between the personality characteristics and the cross cultural adaptation of the Chinese and Russian students // the Eleventh National Academic Conference on psychology. 2007

10. Tao S., On College Students' admission adaptation from the perspective of the development of life. Beijing: Journal of Beijing Normal University (HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCE EDITION),2000,(2)P:81-87.

Yasynska E.

Department of Social Medicine and Health Organization Higher State Educational Institution of Ukraine «Bukovina State Medical University», Chernovtsy.

[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-14137-23-25](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-23-25)

ADAPTATION OF HIGHER EDUCATION TO THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING

Abstract

The article analyzes the current state of the introduction of distance education in Ukraine, as well as the features, advantages and prospects for the creation of a new system of information support for education for the higher education system in modern conditions.

Key words: *distance education, interactive learning, computer information, computer telecommunications.*

Purpose: is to analyze the current state of the introduction of distance education in Ukraine, the features, advantages, difficulties and prospects of distance learning for the higher education system in modern conditions are considered.

The economic, political and social changes taking place in Ukraine make it necessary to accelerate the reform of the education system. First of all, this concerns meeting the educational needs of citizens throughout their lives, providing access to educational and vocational training for all who have the necessary abilities and adequate training. Therefore, it is planned to introduce the latest pedagogical technologies and scientific and methodological achievements into the educational process, create a new system of information support for education, and enter the international system of computer information.

The most effective solution of these problems is facilitated by distance learning, which is carried out on the basis of modern pedagogical, information, computer and telecommunication technologies. This form of organization of education will solve many problems that other forms of education are powerless to face. Currently, the issue of distance learning is of particular relevance in the field of education. To date, many leading domestic universities maintain, to one degree or another, a distance learning format.

The basic principles of distance learning are the establishment of interactive communication between the student and the teacher without providing a direct meeting and the independent development of a certain

array of knowledge and skills in the chosen course using certain information technologies. In Ukraine, the concept of distance learning refers to those didactic concepts, the place of which among the didactic categories is not strictly defined. This was facilitated by the absence, until recently, of a unified concept of distance learning. Currently, there are different views on distance learning - from its absolutization as a new universal form of education that can change the traditional one, to the technology of acquisition of means and methods of transferring educational information. Modern computer telecommunications are able to provide the transfer of knowledge and access to a variety of educational information, sometimes more efficiently than traditional methods of learning. New electronic technologies, such as interactive disks, electronic bulletin boards, multimedia hypertext, accessible via the global Internet, not only can ensure the active involvement of the student in the learning process, but allow you to manage this process, unlike most traditional learning environments. The integration of sound, moving images and text creates a new, extremely rich learning environment, with the development of which the degree of student involvement in the learning process will increase. Interactive capabilities of programs and information delivery systems, used in the distance learning system allows you to establish and even stimulate feedback, provide dialogue and ongoing support that are not possible in most traditional learning systems. Considering the essence of distance education and distance learning, most authors admit that the idea is not new,

since its elements are implemented in correspondence and external forms of education. However, as emphasized by many authors, distance learning should not be confused with distance learning. Correspondence education is only a prototype of distance learning. It is much easier to implement the concept of distance learning in those educational institutions that have experience in distance learning. Instead, it is necessary to clearly understand the fundamental differences between distance learning standards and new ideas of distance learning. Yes, distance learning involves obtaining a specific specialty according to a well-defined curriculum. Distance learning is more democratic, that is, a student can choose any course or system of courses, without linking it to obtaining a specific specialty. In distance learning, face-to-face classes are usually planned, when students come together to listen to review lectures, perform laboratory work, pass tests and exams. With distance learning, such sessions are not planned. Distance learning focuses on printed materials sent by regular mail. Distance learning is based on the use of computer and telecommunication technologies. This is an ideal solution for those who prefer modern information technologies in education and value their time. Distance learning allows students round-the-clock access to educational materials, constant support and advice from teachers and methodologists, online video lectures, virtual simulators and other technological solutions to ensure an effective learning process. The distance form of education demonstrates its advantages over other forms of education due to its significantly higher information content, accessibility and cost-effectiveness. It also requires less time and energy to master knowledge, is much more mobile and comfortable than other forms of learning. It is these and other reasons that predetermine the expansion of distance learning around the world, and group learning in classrooms and reading rooms is gradually losing its position. The benefits of distance education include: the possibility of individualizing learning, choosing the desired pace and speed of learning, high quality control of knowledge using a modular learning system, effective testing. Distance education is not just an electronic version of distance learning, because it requires the preparation of special training courses. At the present stage of informatization of society, computer technologies, which are one of the tools of cognition, are becoming more widespread in various spheres of life. One of the main tasks of modern education is the training of a specialist who is freely oriented in the global information space, knowledge and skills in searching, processing and storing information using modern computer technologies. Distance learning is designed to help in the global educational space. It acts as an effective addition to traditional forms of education, as a means of partially solving its urgent problems. who is freely oriented in the global information space, has the knowledge and skills of searching, processing and storing information using modern computer technologies. The distance learning format has a number of characteristic features compared to the traditional one. In this case, the main responsibility for monitoring learning lies with the student himself, and the effectiveness of learning depends

on self-motivation and self-discipline, the ability to rationally plan training activities and self-training, and note progress in the learning process. At the same time, an integral advantage of distance learning is the wide possibility of combining it with the schedule of everyday life. Significantly reduced fatigue. It is also necessary to note the development and improvement of the skills of working with digital, multimedia technologies of both students and university teachers: the development and use of training materials - slides of lecture presentations. At the same time, taking into account the specifics of the educational process of a medical university, the distance learning format does not allow the full use of all elements of educational technologies, namely the performance of laboratory work, the development of practical manual and communication skills in working with patients. Of course, visualization plays a key role in the acquisition of knowledge by the future doctor. It is unrealistic to imagine the study of anatomy without work in dissection, histology without work with micropreparations, surgery without observation of operations, etc.

Distance education gives students access to non-traditional sources of information, increases the efficiency of independent work, provides completely new opportunities for creativity, finding and consolidating various professional skills, and allows teachers to implement fundamentally new forms and methods of teaching using conceptual modeling of phenomena. processes The development of distance learning in the system of Ukrainian education will continue and improve with the development of Internet technologies and the improvement of distance learning methods.

The current direction of further work is the analysis of the state of distance education in Ukraine in the theory and practice of higher educational institutions, the clarification of the essence of basic concepts, the theoretical justification of the psychological and pedagogical principles for the development and use of elements of distance technologies.

Distance learning is the best option for those who want to continue their education but cannot attend classes on a regular basis. However, distance learning is not the right choice for everyone – it is better for those who are self-disciplined and self-motivated. It should be noted that distance learning in the modern world is carried out using various technologies that differ in: the form of presentation of educational materials; the presence of an intermediary in the education system or in a centralized form of education; by the degree of use of telecommunications and personal computers; on the technology of organizing the control of the educational process; according to the degree of implementation in the technology of teaching the usual methods of conducting the educational process; on the methods of identifying students when passing exams.

There are different types of distance learning:

Correspondence Learning. With distance learning, you receive textbooks, study guides, assignments, and other learning materials in the mail. You work with these materials in your own time and at your own pace. Depending on the institution where you choose to study

a particular course, you can ask a teacher or instructor via email, phone, instant messaging.

E-Learning. Allows you to access course materials on your computer. CDs, DVDs and computer applications can be used to deliver e-Learning courses.

Online Learning. This is a form of e-learning that requires you to access the internet. Online learning is more interactive than other types of distance learning because it allows you to interact with teachers and other students in real time. With online learning, the student can download study materials from the Internet, and the teacher can submit their assignments through the online student portal, conduct online surveys, attend webinars, and participate in virtual classrooms.

Virtual classrooms are interactive learning sessions that take place over the Internet. Such online classes may take the form of web conferences, live broadcasts or teleconferences. One of the advantages of virtual classrooms is that they give students the opportunity to participate in learning activities with their fellow students. Therefore, virtual classrooms eliminate one of the disadvantages of distance learning - the lack of social interaction during learning. Another important difference when it comes to different types of distance learning is synchronous and asynchronous learning.

Synchronized learning is where you simultaneously participate in learning activities (such as webinars and virtual classrooms) with your instructors and classmates. The advantages of this type are: You can interact with your teachers and other students in real time. You can get instant feedback from your instructors. You can ask questions or participate in discussions. Disadvantages of this type: You will have less flexibility as you will need to attend sessions at scheduled times. You will need to have access to the appropriate technology (which can be costly). You will need to be comfortable using the right technology.

Asynchronous learning does not require you to participate in learning activities at the same time as your fellow students. Instead, you are given the opportunity to work through the course material at your own pace and according to your own schedule. Textbooks, email and postal correspondence, virtual libraries, online databases, bulletin boards, CDs and DVDs can all play an important role in delivering learning mate-

rial for asynchronous distance learning courses. Benefits of this type: you can define your own learning schedule, which means you have more flexibility.

Conclusions: distance learning is able to provide a sufficiently high level of mastering academic disciplines by administering all stages of the distance educational process, emphasizing the need for the highest level of student self-motivation.

References

1. Вишнівський В.В., Гніденко М.П., Гайдур Г.І., Ільїн О.О. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів. Київ : ДУТ, 2014. 140 с.

2. Гнєдкова О.О. Педагогічні умови формування фахових знань майбутніх учителів іноземних мов у процесі дистанційного навчання : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон, 2017.

3. Грушина І.В. Теоретичні та методологічні основи використання дистанційних технологій в контексті змішаного навчання / І.В. Грушина // Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. – Вип. 10 (1). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Вінниченка, 2016. – С. 28–34.

4. Губанова А.О. Методика проведення навчальних занять з фізики у формі тьюторіала / А.О. Губанова // Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. – Вип. 9. – Ч. 2. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Вінниченка, 2016. – С. 100–107.

5. Кравчина О.Є. Основні напрямки використання вільного програмного забезпечення [Електронний ресурс] / О.Є. Кравчина // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2010. – №6(20). – Режим доступу: <http://www.ime.eduua.net/em.html> 50.

6. Романцов М.Г., Мельникова І.Ю. Інновації в медичному освітньому середовищі за допомогою впровадження педагогічних технологій // Журнал "Успехи современного естествознания". – 2015. – № 2 – С. 189-194.

7. Сидорук А. В. Використання технології портфоліо в оцінюванні готовності майбутніх учителів фізичної культури // А. В. Сидорук / Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка. – 2015. – №8(52). – С.186-192.

*Yasynska E.Ts.**Candidate of Medical Sciences, Associate Professor,
Department of Social Medicine and Health Organization
Bukovinian State Medical University*[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-14137-26-28](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-26-28)**USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES TO IMPROVE THE PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS***Ясинська Е.Ц.**Кандидат медичних наук, доцент,
Кафедра Соціальної медицини та організації охорони здоров'я
Буковинський державний медичний університет***ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ****Abstract.**

The article discusses the main aspects of the introduction of interactive technologies in higher education institutions, analyzes the feasibility of using group forms (Case study and brainstorming methods), individual and active forms of organizing the initial process. Attention is focused on the main components of interactive learning, a generalized classification of interactive learning technologies is given.

Анотація.

У статті розглядаються основні аспекти впровадження інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах, проаналізовано доцільність використання групових форм (методи Case study і мозкової атаки), індивідуальних та активних форм організації начального процесу. Акцентовано увагу на основних компонентах інтерактивного навчання, дана узагальнена класифікація технологій інтерактивного навчання.

Key words: interactive technologies, interactive learning, forms of organization of the educational process, professional training of students.

Key words: інтерактивні технології, інтерактивне навчання, форми організації навчального процесу, професійна підготовка студентів.

Introduction. Improving the professional training of university students is impossible without the use of interactive teaching methods. Interactive methods (from the English. Interaction - interaction, action on each other). There are different approaches to defining interactive learning. Some scientists define it as conversational learning: "Interactive means the ability to interact or be in a conversation mode, a dialogue with something (for example, a computer) or someone (a person). Recently, some researchers have begun to single out interactive methods of learning, although from time to time it is believed that active and interactive methods are identical [3]. So, interactive learning is primarily interactive learning, during which the interaction between the teacher and the student is carried out" [2].

The use of interactive technologies in the educational process contributes to the intensification of the assimilation and application of knowledge in solving practical problems. Interactive teaching methods encourage students to flexible changes in social roles, provide the disclosure of new creative opportunities, improve their skills, abilities and communication skills, and allow them to gain new experience. Interactive learning increases students' motivation for learning, encourages them to think outside the box and take an individual approach to seeing and solving a problem situation; develops such qualities as the ability to listen to your opponents, to

show tolerance and respect for them. The effectiveness of interactive technologies depends on the regularity of their use, which allows the formation of effective approaches to obtaining useful information and establishing productive relationships between the student and the teacher.

Basic text. The use of interactive forms of learning in the educational process is an indispensable condition for involving students in a combination of individual and collective activities in order to gain and accumulate experience in making effective decisions. In addition, such training allows you to control the acquired knowledge and skills in various situations.

Interactive learning is a general, group, cognitive and intellectual activity of students. During the cognitive process, all participants exchange information, creatively interact with each other, solve common problems, create conditional models of situations, give them their own assessment and transfer it to reality. The study should be organized in such a way that all students are involved in the learning process, feel their intellectual ability and comfortable conditions.

To organize the educational process in universities, it is advisable to apply the following forms of organization of the educational process:

The group form is a way of organizing a collective educational process aimed at organizing joint efforts to solve educational and cognitive activities.

.The group form of training solves the following tasks:

- cognitive, directly related to the learning situation;
- communicative, in which basic communication skills are applied both in the group cell and outside it.

Joint activities in the learning process should be organized in such a way that each participant in the learning process contributes their own ideas about their individual knowledge and personal ideas.

All interactive teaching methods can be distributed as follows:

- organization of separate individual independent work;
- frontal - all students perform the same practical task under the supervision of a teacher;
- group - all students work independently in pairs, actively exchange information.

Group methods are aimed at teaching a group of students by a teacher. In addition, it is advisable to use situational-thematic and debatable methods of mastering the discipline "social medicine". In our opinion, the most effective methods that arouse the interest of students are: Case Study, brainstorming and the method of business role-playing games.

The essence of the brainstorming method is that in a limited time it is necessary to express a large number of ideas, justify and implement their choice. This method is used to solve complex problems and develop creativity. The following factors negatively affect the brainstorming method: fear of announcing your ideas in public, fear of failure, etc. The use of the brainstorming method in the educational process requires the adaptation and improvement of some organizational aspects and requires the search for a solution in the learning process. It is advisable to use the brainstorming method in working with small and large student groups, in individual work. When using the brainstorming method, it is advisable to solve only one problematic task with the generation of a large number of various extraordinary ideas. The brainstorming method belongs to the group of active methods of teaching students, it must be used to solve specific pedagogical problems, but the use of this method requires adaptation and the creation of special conditions for the educational process. Brainstorming encourages students to apply new or original ideas.

The case study method consists in using specific situations of "cases" to develop and discuss decisions made by students on the section of the subject being studied. Consideration of the problem situation in student groups is advisable to start with the analysis of the material presented, the collection, search for the necessary information and the formulation of the problem.

Interactive learning completely eliminates the dominance of the ideas of one participant over another. The group form of learning includes dialogue communication, which contributes to the solution of complex problems based on the evaluation of alternative solutions. The experience of interactive learning is the central source of cognitive learning,

activates the processes of self-improvement and creative thinking of students. In addition, with such training, the activity of the student prevails over the activity of the teacher, who ensures the most effective development of learning using gaming and communication technologies. The teacher should be the organizer of active forms of the educational process.

Active forms of organization of the initial process contribute to the use of different types of the educational process. Active learning is characterized by forced activation of mental activity. With such forms of education, the student is forced to be active, regardless of his desire, with the help of interactive technologies. This helps students to independently solve non-standard tasks for a long time, develop creative abilities.

Forms and methods aimed at individual training:

- lectures;
- seminars;
- consultations;
- conferences.

Methods aimed at practical training:

- solution of practical problems;
- business games that solve a variety of tasks

Thus, the use of interactive learning technologies when teaching theoretical disciplines in higher medical institutions helps to form students' critical thinking, effective assimilation of the material and existing competencies.

Interactive teaching methods are divided into non-situational (dialogue, survey and mutual survey) and situational (game and non-game methods).

Non-game methods include situation analysis, brainstorming, forums, debates, discussions. For independent work of students, various interactive programs are used to learn the material in a playful way, easily and with interest [2].

Among game situational interactive methods, it is effective to use role-playing and business games, simulation games, trainings, knowledge sharing, etc.

Role play method. The role-playing method helps students to resolve various situations, which helps to realize professional communicative competencies. Interactive learning of students of higher educational institutions is based on the organization of the educational process using interactive learning technologies. At the same time, the educational process should take place on the basis of active interaction between the teacher and students using individual, collective and group learning.

Conclusion. The use of interactive technologies helps to create favorable learning conditions for students, taking into account their individual characteristics and the rational use of teaching methods and techniques.

For high-quality training of university specialists, it is necessary to implement new pedagogical techniques and modern interactive teaching methods in the educational process, aimed at developing individual creative abilities of students and improving their personal practical skills.

Referenses.

1. Гевко І. В. Формування і розвиток професіоналізму вчителя технологій: теорія і методика : монографія / І. В. Гевко. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. – 392 с.
2. Лалак Н. В. Інтерактивна модель навчання студентів: проблеми та перспективи / Н. В. Лалак // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія “Педагогіка. Соціальна робота” : збірник наукових праць ЗОППО. – № 1 (27). – 2017-2011. – Вип. 20. – С. 69-70.
3. Луцик І. Г. Дидактичні умови інтерактивного навчання предметів суспільно-гуманітарного циклу в педагогічних коледжах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 – теорія навчання / І. Г. Луцик. – Кривий Ріг, 2011. – 20 с.
4. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 472 с.
5. Седаметова З. ІТ-освіта 21-го століття: технічні можливості та очікувані навички педагога та учня / З. Седаметова, В. Темненко // Інформатика. – 2011. – № 4/5. – С. 26–32.
5. Сердюк Т. В. Інтерактивні технології навчання суспільних дисциплін як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09. Кривий Ріг, 2010. 20 с.
6. Староста В. І. Методи інтерактивного навчання: сутність, класифікація. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2018. № 2 (61). С. 256–262.
7. Табачник Д. Роль ІКТ у створенні єдиного європейського освітнього простору / Д. Табачник // Інформатика. – 2011. – № 4/5. – С. 4–9.
8. Шпонтант І. М. Використання інтерактивних комп'ютерних технологій у навчально-виховному процесі як цілісний творчий підхід щодо формування майбутнього фахівця / І. М. Шпонтант // Безпека життєдіяльності. – 2010. – № 12. – С. 6–8.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

Ашихміна Марина

Таврійський християнський інститут

Херсон, Україна

[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-14137-29-30](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-29-30)

ЖІНОЧИЙ АСПЕКТ ВІЙНИ

Ashikhmina Marina

Taurian Christian Institute

Kherson, Ukraine

WOMEN'S ASPECT OF WAR

Анотація:

У статті розглядається феномен війни. Показується, яку роль війна грає у розвитку людства, культури та цивілізації, загалом. Війна сприймається як особливий вид людської діяльності, який дозволяє з історичної, моральної, соціально-генетичної та релігійної точок зору проаналізувати зв'язок доль, поколінь, країн.

Abstract:

The article considers the phenomenon of war. It shows the role of war in the development of mankind, culture and civilization in general. War is perceived as a special kind of human activity, which allows from a historical, moral, socio-genetic and religious point of view to analyze the relationship of destinies, generations, countries.

Ключові слова: війна, жінка, нелюдяне обличчя, Україна, час війни

Key words: war, woman, inhuman face, Ukraine, wartime

Війна – це жах, руйнування, смерть, горе, насили, кров, соціальна, емоційна та духовна девіація. Війна пришла в Україну, маючи нелюдське обличчя, її спотворене відображення ми спостерігаємо усюди: війна проникає до культури, гублячи ту романтику та героїчний пафос в який її облаштували поети, драматурги та кінорежисери. Війна змінює людину: від особистісної самоідентифікації до свідомої національної ідентифікації, змінюються цінності, парадигми світосприйняття та система координат цінностей. Відбувається переосмислення трансцендентності та іманентності Бога, богообрності та милості Божої. Наразі війна – частина культури, в якій існують українці, вона стала центральним ядром українського суспільства зсередини.

Війна – це пригнічення, приниження та дискримінація, продукт патріархальної системи, але якби війна мала голос, то вона звучала би стогоном жінок, плачем дітей від страху, тихою молитвою матері.

Який жіночий голос війни? Чи наповнений він мелодійністю та співучістю, чи має зовсім іншу тональність? Чи можливо він замовчується? Так, ще у 1980 році нобелівська лауреатка С.Олексійович влучно зазначила: «Все, что нам известно о войне мы знаем из мужского голоса».

Суспільні нарративи сформували нам чоловічий образ війни, чоловічі перемоги та власне чоловічу статистику військових подій. Слід зазначити, що українські жінки на рівні із чоловіками брали участь ще у протестах Євромайдану 2013-2014 років, причому в усіх видах діяльності, у тому числі, у мілітарній діяльності (формуючи так звані Жіночі сотні). Війна змінює жінку, вона змінює відношення до себе й до оточуючих. Наразі жінки також

воюють про що неодноразово свідчать медійні повідомлення. Але актуальним залишається питання видимості жінок та визнання їхньої ролі (нарівні із чоловіками) як із боку держави так і з боку суспільства.

Жінки в умовах війни із нелюдським обличчям свідомо беруть подвійну відповідальність. Писання дає нам багато ілюстрацій, коли жінки відігравали не аби яку роль у розбудові держави та миру. Так, 4 книга Суддів 21, ілюструє непересічний образ Дівори, за якою пішов військовий отаман Варах, незважаючи на те, що вона була жінкою – її внутрішня сила була набагато більшою від Вараха. Завзятість, неординарність вирішення та неймовірну силу духу бачимо в образі Яїл, яка зробила чоловічий вчинок, не викликаючи підозру у ворога: І взяла Яїл, жінка Хеверона, наметового кілка, і взяла в свою руку молотка, і підійшла тихо до нього, та й всадила того кілка в його скроню, аж у землю. А він спав, змучений, і він помер.

Жінки виконують так звану, репродуктивну працю: плетуть маскувальні сітки, допомагають вимушено переміщеним особам, готують їжу військовим, возять з-під кордону медикаменти, готують коктейлі Молотова для територіальної оборони власних громад, займаються перекладом новин для іноземних ЗМІ. У патріархальному суспільстві репродуктивна праця закріплена за жінками, вважається мало престижною, майже неоплачувана і непомітна. Разом з тим, це великий шмат роботи, без якої публічну працю складно уявити та яка власне наближає Україну до перемоги над країною агресором.

Але війна яка, здатна деперсоніфікувати чоловіків, як це ми бачимо у світового класика Е.М.Ремарк: «... ми перевтілились у страшних звірів. Ми не б'ємося, ми рятуємо себе від знищення» не змінює жінку. Під час війни жінка лишається жінкою: емоційною, чутливою, надихаючою. І саме під час війни вона стає більш незахищеною, й водночас вона повинна поєднувати у собі і жіночність, і мужність.

У публічному дискурсі для жінок очікуються передусім ролі, пов'язані із материнством і красою. Роль матері стає ще більш актуальною у ситуації національної боротьби. Завдання матері збереження психоемоційного стану здоров'я дитини, тому що війна – єдина травма, яка має глибинні наслідки у вигляді ПТСР із депресивними розладами для дитини. 85% дітей відповідно до міжнародних статистичних даних будуть мати посттравматичний розлад у поєднанні із депресивними та субдепресивними станами.

В якому емоційному спектрі нині знаходиться жіночий ракурс війни? Це надто широка емоційна палітра. Кожна українська жінка сьогодні знаходиться у стані гострого стресу. Емоції та відчуття, які сьогодні притаманні жінкам, викликають полярний та широкий діапазон емоційних та фізичних відчуттів: починаючи від відчуття того, «що я не розумію куди йду до більш глибокого питання «хто

я?»; відчуття того, що сенс життя відсутній, відчуття того, що майбутнє відсутнє; неможливість робити те, що почала робити до війни; відчуття того, що зсередини є певні зони, які втратили чутливість; звичайні речі виконуються часами; втрачається здатність до нормальної комунікації, або навпаки, постійна комунікація; раптова ненависть до певних речей; гнів й відчуття зради; роздратованість на дрібниці; напади екзистенційної самотності; відчуття «чорного світу», так немовби хтось загинув; або навпаки радість та полегшення, та раптово відчуття провини за ці почуття; ейфорійне піднесення; фізичне відчуття розірваності на шматки; втрата сну або навпаки бажання постійно спати; кошмари в яких мозок постійно грається жалючими малюнками. Всі ці полярні емоції є нормальними відповідно до тих подій, які нині відбуваються в Україні.

Кожна з нас сьогодні стоїть на колінах, але як влучно зазначив А.Лінкольн «Аби поставити націю на ноги, ми повинні стати на коліна». Кожна з нас немічна і актуальним для сьогодні є вислів Чарльза Сперджен: «Всі німці знаходяться під захистом Царя Сіону: нехай вони поспішають вступити з ним до діалогу. Нехай дивляться на Нього, бо Він відшукує їх». Закликаю кожна українку вступити до діалогу із Богом, бо Він відшукує таких як ми, німців та потребуючих прихистку згори.

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 821(091)

*Surayya Salamat gizi Alizade**Post graduate student of Baku State University*[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-14137-31-33](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-31-33)

IBN TUFAIL'S LIFE AND ACTIVITY

*Сурайя Саламат кызы Ализаде**Диссертант Бакинского Государственного Университета*

ЖИЗНЬ И СРЕДА ИБН ТУФАЙЛА

Abstract.

In the article it is said about the life and environment of Ibn Tufail who was one of the representatives of the Arab-Spanish philosophical school. Ibn Tufail, known in Europe as Abubaser, was known not only in Andalusia, but also in the whole Arabic world. In this article it is also mentioned about his acquaintance with Ibn Rushd and his work in prestigious positions in the palace. In the article it is also said about his lifestyle, education and friendship with the rulers. The author tries to give information about the work "Hayy ibn Yaqzan" ("Alive, son of Awake"), which is a source of inspiration for many works by Ibn Tufail.

Аннотация

В статье исследуется жизнь и окружение Ибн Туфайла, представителя арабо-испанской философской школы. Ибн Туфайль, известный в Европе как Абубасир, был известен не только в Андалусии, но и во всем арабском мире. В этой статье также упоминается его знакомство с Ибн Рушдом и его деятельность на важных должностях во дворце. В статье также приводятся сведения о его образе жизни, образовании и дружбе с правителями. Также упоминается «Хай ибн Якзан» Ибн Туфайля, который является источником вдохновения для многих произведений.

Keywords: *Arabic, Spanish, prose, palace, Ibn Tufail***Ключевые слова:** *арабский, испанский, проза, дворец, Ибн Туфайль*

The history of Arab-Muslim philosophy can be divided into two periods. The first period (IX-XI centuries) was connected with the activities of philosophers of the Eastern territories of the caliphate. This period includes Arab Al-Kindi from Basra (died in Baghdad in 873), Middle Asian Al-Farabi (died in Damascus in 950), Ibn Sina from Khorasan (Avisienna 980-1037 Hamadan), as well as encyclopedic researches from the group اخوان الصفا "Safa brothers" Khorasan ("Ikhvan as-Safa during the 10th – 11th centuries). The second period covers the 12th-13th centuries. The philosophers of Muslim Spain belong to this period. The scientists such as Ibn Baja (died in 1139), Ibn Rushd (Averroes) (1126-1198), Ibn Tufail (died in 1185) are included to this period.

As we mentioned above, the second period of the history of Arab-Muslim philosophy - Andalusia period begins from the 12th century. Though philosophy in Andalusia developed relatively late in the 12th century, Andalusia philosophy school brought up strong philosophers. The scientists such as Ibn Baja known in Europe as Avempace, Ibn Tufail known with the name Abubaser, Ibn Rushd, known as Averroes belong to that group. The works of the above-mentioned philosophers had a significant influence on the development of medieval European philosophy and the works of ancient philosophers, especially by Aristotle, contributed to the popularity in Andalusia. The ethical problems occupy the main place in the works of Andalusia philosophers.

For example, personality in the society, human happiness, ideal society and perfect human problems can be shown as an example. In the works by philosophers of Andalusia the ideas of Farabi, Ibn Sina and other Eastern philosophers are investigated widely.

It was dangerous to study philosophy in Andalusia. The barber judges, especially the caliphs of the Murabituns (Almoravids), opposed philosophy, the atheist books about philosophy. As a result, the works of famous philosophers were burned before the people and they were dungeon into prison.

In Andalusia previously the philosophers had studied only exact sciences such as mathematics and geometry previously and they were satisfied with it. In the real sense as for philosophy they began to pay attention to it only after the booklet "Ikhvanu-s-Safa" came to Andalusia. In fact, Hakam ibn An-Nasir, one of the rulers of Andalus Amavi, had brought a lot of philosophical books from the East previously. Andalusian philosophers began to show and develop themselves only after these works-booklets.

The famous philosopher Abu Bakr ibn Baja, known as Ibn Saig (died in 533), was one of the great philosophers of this period. The works such as "Tadbir al-Mutavahhid" (14), "Kitab el-Nafs" (13) belong to his activity. Ibn Rushd (he is the author of famous works called "Kitab al-Kulliyat" (15), "Telxisu kitebu nefis" (16) and Ibn Tufail are also the great philosophers of Andalusia. Their works created the foundation of European philosophy, Renaissance and reform (7, 139).

One of the famous philosophers of the Murabitun era is Ibn Tufail. Ibn Tufail was the second Muslim philosopher known in the West after Ibn Baja. His name is Abu Bakr Muhammad ibn Abdulmelik ibn Muhammad ibn Muhammad ibn Tufail el-Qeysi el-Andalusi أبو بكر محمد ابن عبد الملك ابن محمد ابن محمد ابن طفيل القيسي الاندلسي . He was from the tribe Qeys (7, 135). He is an Andalusia philosopher and doctor. In the sources it is mentioned that he was born about 53 km of Granada in Valley-Al - Ashd (Quadix), a small town in the North-East (18,1491). There are different opinions about his birth date. In the sources it is noted that he was born during 1100-1110 years. But some authors noted that he lived among 1105-1185 years. His father was a scientist from the Marchedan settlement of Seville. His life surrounds the reign years of the barbarian tribes Al-Murabituns (Almoravids) and Al-Muvahhiduns (Al-Mohads) in Spain. He was known in Europe with the name Abubaser. Professor Aida Gasimova explains giving this name to him as the following: "One can explain some considerations here. May be the name of one of the sons of Ibn Tufail was Basir and he was known as Abu Basir in some sources unknown to us. As the word "Basir" means "far-sighted", it is possible to describe Ibn Tufail with such epithet. The Arabs sometimes named ironically "Abu Basir", those who did not see well (for example, Bashshar ibn Burda). But there is no information about the short-sighted of Ibn Tufail" (1, 546).

There is no exact information about Ibn Tufail's youth and education years. It is believed that he studied in Seville and Cordova - two important science centers in Andalusia at that time.

It is also believed that Lisaniddin Ibn Khatib named him as "Islamic jurisprudential man" along with philosopher and physician, because he also studied religious sciences. In the sources it is written that he also studied medicine and philosophy. It is mentioned especially that he got his medical education in Granada (10, 49).

The works by Ibn Baja have an important place among the books he read in the field of philosophy. Giving information about Ibn Tufail's life and work Abdulvalid al-Marrakushi said that though he had got education from Ibn Baja and other philosophers, he hadn't met Ibn Tufail (10, 49). Giving information about Ibn Tufayl's life and work, Abdulwalid al-Marrakushi said that he learned from Ibn Baja and other philosophers, but Ibn Tufayl did not meet him. Speaking about Ibn Tufail many authors mention about his medical practice primarily. In 1147, when he went to Morocco for work, it is said that he was one of way companions with Ibn Milhan, who was the ruler of the Vadi Ash. This fact shows that Ibn Tufail had always been close to the representatives of the ruling class (6, 28). Being a good doctor and surgeon, Ibn Tufail began to perform his work in Granada and thanks to his fame in this field he served in the palace of Abu Yaqub Yusuf, the judge of Muvahid, who was the governor of Granada and later the secretary of many governors (19). His service in the palace was a turning point in Ibn Tufail's life. Caliph Abu Yaqub Yusuf al-Mansur who had a great interest in philosophy, took him under his protection. Perhaps the main reason for this relationship

was that they were from the same tribe. Some scientists also mention that Ibn Tufail was a vizier (5, 419).

Ibn Tufail was more lonely than spending time with people and loved to read. He had spent most of his time in Abu Yaqub's large library. It is said that this library was as large as al-Hakam's library (10, 15).

Once the Caliph asked to bring several philosophers to the palace to study the explanation of Aristotle's works. Ibn Tufail advised Ibn Rushd for that work (2, 250; 3, 112). It is believed that Ibn Tufail met Ibn Rushd in 1169 (564) when he was 60 years old. Thus, Ibn Tufail introduced Ibn Rushd, a famous philosopher who was younger than him, to the ruler and gave him advice (4, 10). It reflects not only the nobility of the philosopher's soul, but also his faith in his science. Because a weak scientist will never recommend another scientist to his protector.

In 1182 Ibn Tufail resigned from the post of court physician due to his old age and Ibn Rushd was taken to that post (9, 13).

Ibn Tufail's ability in the art of poetry has also been connected from time to time with his position as a physician and the occupation of the vizier. After the conquest of the city of Kafsia by Abu Yaqub the conquest works were sent to all parts of the country. Among those conquest works there was the poem by Ibn Tufail. Ten years before that poem was written, when Abu Yaqub called for jihad against the Christians, he asked Ibn Tufail to write a poem to ensure the majority of the Arabs of the tribe Qeys to join the army and the philosopher had accepted that wish (5, 419).

Ibn Tufail was also distinguished by his medical knowledge. It is also said that he had written many books on medicine. Ibn Tufail had written the longest verse of his genre in Islamic medical literature. In addition to his achievements as a chief physician of the palace in the field of medicine, which was an important part of his scientific personality, his research on theoretical issues of medicine was also mentioned in the different sources. Thus, it is noted that the philosopher had also many discussions about the work "Al-Kulliyat fi t-Tibb" الكليات في الطب with Ibn Rushd. On the other hand, the historians have argued that Ibn Tufail's knowledge about astronomy was superior to medicine.

After the death of Abu Yaqub Yusuf in 1184 (580) his son Abu Yusuf al-Mansur came to power. He also had taken care of Ibn Tufail. Ibn Tufail died in Morocco in 1185, a year after the death of Abu Yusuf (8, 97).

Having encyclopedic knowledge Ibn Tufail had carried out the extensive research in the literature-study and had showed great literary beauties and artistic qualities in writing. Some researches mentioned that he had resembled al-Ghazali in the sweetness of his style and the charm of his diction.

Ibn Ishaq Bitruji, Ibn Tufail's student and an astronomer, mentioned that he had discovered a new system to explain the motion of celestial bodies and that system was different and superior to Ptolemy's idea. But al-Marakkushi had mentioned that he had seen several books about mathematics, philosophy, physics, etc. by him (10, 53).

In 1181 Ibn Tufayl wrote a book called (في طب) (أرجوز "Urjuze fi tibb". There was only one copy of the

work. This copy is in the library of the University of al-Qarawiyyin (Al-Karaouine) in Morocco. The work consists of 7 parts, 7700 verses and is about many diseases, their causes and methods of treatment. This work was introduced to the science world by Mahmud al-Haj Qasim Muhammad.

Ibn Tufail's other work is about the encouragement of the Arabs to jihad. That work was the Muwahhid Sultan Abu Yaqub Yusuf's request, he asked the philosopher to write in that theme. The work consists of 44 couplets. The poem was in the book named "Al-Man bi-l-Imame" by Ibn Sahib as-Salatin and it was translated into the Spanish by Emilio Garcia Gomez ("Una qasida inedita de Ibn Tufayl", Revista del Instituto Egipcio de Estudios Islamicos, Madrid 1953).

The work "Hayy ibn Yaqzan" ("Alive, son of Awake") is the main idea of all of Ibn Tufail's ideas. It is believed that that work was written among 1169-1179 years (12, 10). The work has been translated into many Eastern and Western languages and is considered one of the first works of Islamic philosophy to be translated from Latin into English in 1674 and from Arabic into English in 1708.

The work "Hayy ibn Yaqzan" is one of the most interesting poetry works written in the Middle Ages, not only in Muslim Spain, but also in the Eastern world (11).

The works by Ibn Tufail had a significant influence on the Western literature. This influence began with the translation of the work "Hayy ibn Yaqzan" ("Alive, son of Awake") into the Hebrew language in 1349 by Moise de Narbonne. The work based on the translation from the Hebrew language was also translated into the Latin language by Pico Della Mirandola in the 15th century. Later, in 1671, the work was retranslated from Arabic into Latin under the title "Philosophus Autodidactus". At the same time the work had been translated into many Western languages. That is why the work "Hayy ibn Yaqzan" ("Alive, son of Awake") had become famous in the world of western philosophy.

Literature:

1. Qasimova A. Ərəb ədəbiyyatı tarixi, . V-XIII əsərlər: dərslik. Bakı: "Elm", 2019, 677s.

2. Məlikov Ələddin. İbn Rüşdün din fəlsəfəsi. Din araşdırmaları jurnalı. Bakı, Nurlar 305s.249-265

3. Фролова Е.А. - Арабская философия: Прошлое и настоящее, М.: Языки славянских культур, 2010. — 464 с

4. İbn Tufeyl. Hayy bin Yakzan, Etkileşim Yayınları, 2006, 144s.

5. İslam Ansiklopedisi cild 20, İstanbul, 1999, 557s

6. Kukkonen T. İbn Tüfeyl: Aklın yaşamı. Türkçe çeviren Z. Yılmaz, İstanbul, 2020, 220 s.

7. Zeydan Corci İslam Uygarlıkları Tarihi Cilt2, Tarihü't-temeddünni'l-İslami Çeviren Nejdət Gök, İletişim yayınları, İstanbul, 2015, 850s.

8. Boer de T.J. Ibn Tofail, History of Philosophy of Islam Hispano Arabic Poetry, 1970, p. 216

9. Fulton A.S. The history of Hayy ibn Yaqzan, London, The Westminster Press, p.179.

10. Siddiqi Z.A. Philosophy of ibn Tufayl, Aligarh, 1963, p.360

11. The history of Hayy Ibn Yaqzan by Abu Bakr ibn Tufail. Translates from the Arabic by Simon Ocle, revised, with an Introduction by A.S. Fulton, New York, FREDERICK A. STOKES COMPANY PUBLISHERS. inted in Great Britain at The Westminster Press, London, W.9 and bound by A. W. Bain & Co., Ltd., 1986, p.179

12. Two Andalusian Philosophers, The Story Of Hayy Ibn Yaqzan by Abu Bakr Muhammad ibn Tufayl & The Definitive Statement by Abu'l Walid Muhammad ibn Rushd Translated from the Arabic with an introduction and notes by Jim Colville. The Kegan Paul Arabia Library. Volume 6, London and New York, 1999, p.110

13. ابن باجة. كتاب النفس, دمشق, 1960, ص 155

14. ابن باجة. تدبير الموحد. تونس, 1994

15. ابن رشد. كتاب الاكليات. 1939, ص 389

16. ابن رشد تلخيص كتاب النفس. القاهرة, ص 299, 1994

17. عبد الحميد محمود. فلسفة ابن طفيل و رسالة حي ابن يقظان. القاهرة, 1999, ص 135

18. يحي عبد العليم إسماعيل. التوحد في فلسفة ابن طفيل. 2015, ص 1545

19. <https://www.marefa.org>

*Гусейнова Зита**Азербайджанский Государственный Аграрный Университет**Старший преподаватель**Альвердиева Гулбаниз**Азербайджанский Государственный Аграрный Университет**Старший преподаватель**Хамзаева Наиба**Азербайджанский Государственный Аграрный Университет**Старший преподаватель*[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-14137-34-35](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-34-35)**МОДЕЛИ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЙ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ***Huseynova Zita**Azerbaijan State Agrarian University**Senior lecturer**Alverdiyeva Gulbaniz**Azerbaijan State Agrarian University**Senior lecturer**Hamzayeva Naiba**Azerbaijan State Agrarian University**Senior lecturer***MODELS OF LEXICOGRAPHIC COLOR DESCRIPTION IN ENGLISH****Аннотация:**

В данной статье мы предлагаем рассмотреть некоторые модели лексикографической презентации цветообозначений в современных словарях английского языка.

Для решения данной задачи были использованы три словаря. Первым из них является «Словарь современного английского языка» в двух томах издательства Лонгман 1992 года выпуска. Данный толковый словарь включает 56000 лексических единиц и является одним из самых авторитетных лексикографических источников современного английского языка. Он создавался в сотрудничестве с лингвистами, британскими и американскими, а также с помощью группы преподавателей, имеющих многолетний опыт работы во многих странах мира.

Abstract:

In this article, we propose to consider some models of the lexicographic presentation of color designations in modern dictionaries of the English language.

To solve this problem, three dictionaries were used. The first is the Dictionary of Modern English in two volumes from Longman 1992 [Longman 1992]. This explanatory dictionary includes 56,000 lexical units and is one of the most authoritative lexicographic sources of modern English. It was created in collaboration with linguists, British and American, as well as with the help of a group of teachers with many years of experience in many countries around the world. This lexicographical edition is intended for advanced students. Particular attention should be paid to the fact that when compiling the definitions in the dictionary, the pragmatic aspects of the use of words, as well as the relationship between the speaker and the addressee and their intentions, were taken into account. The authors of the dictionary emphasize that "there is a significant difference between the meaning of a sentence as such and the meaning of a sentence according to the speaker's intention" [Longman 1992: F12].

Ключевые слова: словари, лексикография, прагматические аспекты, стилистические аспекты, цветное описание

Key words: dictionaries, lexicography, pragmatic aspects, stylistic aspects, color description

The semantics of each vocabulary unit is presented here not in the form of an isolated definition, but with the help of its compatibility with other units of the language and demonstration of its functioning in various structures. Almost all meanings are accompanied by illustrative examples from the original literature. The total number of such quotes is approximately 25 million words, which is about 500 works of fiction in terms of sources. The 1992 edition in use was expanded to include 2 million more examples selected from computer

scans of randomly selected British and American non-fiction articles. Moreover, the editors of the publishing house added an additional 0.5 million examples containing about 15 thousand neologisms. They have undergone preliminary computer processing so that all cited examples and recorded meanings of words represent typical and natural patterns of modern English.

Obviously, the authors of the dictionary set the goal of providing users with accurate and reliable information about the vocabulary of the modern English language, taking into account its American and British

variants. About 56,000 words and phrases make up the lexical corpus of this dictionary, including scientific and technical language, business English and computer terms, art style words, as well as informal vocabulary and idiomatic expressions. The dictionary is not just a reference publication, but a reliable source of information about the grammatical features of words, their compatibility, stylistic marking and situational adequacy, which makes it one of the most important lexicographic editions of the English language.

The fourth dictionary used in this work is the tenth and final edition of the 1995 Merriam Webster Academic Dictionary [Webster 1995]. It is 1,600 pages long, which is approximately 90,000 entries containing comprehensive information about each word within the dictionary format. As in any Webster lexicographic edition, the information about the meaning of words is based on an extensive sample - in this case, their total number is 14.5 million examples from a variety of printed publications. The dictionary itself contains about 6 million illustrative examples, including examples obtained by computer scanning of texts of various styles, with a total volume of approximately 20 million words.

Each dictionary article begins with an etymological reference, which contains not only information about the original language, but also, if necessary, indicates the source of the borrowing and its original meaning. The semantic structure of a word has a certain hierarchy, and the order in which the meanings are indicated is determined by their historical appearance in the language. The very meaning of the word is understood as "something synthetically created, widely used and conventional" [Webster 1995: 28a]. Dictionary editors adhere to the traditional system of highlighting the denotative and connotative aspects of a word's meaning. The first is understood as that part of the meaning that refers the user to the referent generally accepted by all native speakers, and the connotation, according to the authors of the dictionary, reflects more and more subjective associations and shades of meanings that are the result of the analysis of individual experience and therefore are not always conventional. In this edition, the emphasis is on the denotative aspect of the meaning of the word. The significance and typicality of each meaning is determined by a group of editors, each of whom is responsible for a specific section of the dictionary. The main task of such an editor is to check the relevance of the meanings of words already recorded in the dictionary, as well as to update and add examples with their new uses.

The third lexicographical source used for selection of factual material is the computer version of the English Dictionary for Advanced Learners, published by Collins Cobuild [Cobuild 2003]. Dictionary entries here contain information not only about the 89 semantic structure of words, but also about their grammatical features, as well as about restrictions on their use, according to the pragmatic and stylistic aspects of the language. This version also makes it possible to study numerous examples from the original literature, which are located in a separate window. The dictionary is based on a sample of 5 million citations that have undergone

computer processing and further sorting. As a result, the dictionary entry contains only those meanings that have overcome the barrier of frequency of use at the present stage of language development, i.e. uncommon values are simply not recorded. The order of the meanings of a word is also determined by the degree of their use in texts of various genres, therefore, the most frequent meaning is always indicated first.

The use of dictionaries from different publishers and different years of release allows you to collect the most complete information on the material under study, since each dictionary edition has its own characteristics of the lexicographic presentation of words, its own principles for selecting sources for illustrative examples and the procedure for registering the meanings of lexical units. Working with these three reference editions also allowed us to take into account the differences in the lexical composition of the two variants of the English language, British and American, and the variability of the construction and content of the word definitions themselves. This factor is of particular importance in the study of the lexicographic description of the general corpus of linguistic units with a perceptual sign of color, recorded in the editions used. When analyzing the definition of each vocabulary unit, the order and methods of indicating the color value were taken into account, as well as to which color zone of the spectrum it is assigned according to its definition.

The main corpus of color terms in the English language at this stage of its development was obtained by continuous sampling from the above dictionaries. We selected all the units capable of denoting a color or any of its shades. In other words, the highlighting of color designations in these dictionaries was done by highlighting the very concept of color in the definition of words. This concept, first of all, is realized, on the one hand, with the help of a direct indication of color and the use of the word color in various prepositional constructions. On the other hand, a synonymous description of a color using complex and derived color notations can be used.

We see that the lexicographic presentation of color designations in the English language is a reflection of a single 98 complex of features that color possesses as a complex physical phenomenon. Each of the models we distinguish captures a certain amount of human knowledge about the nature of color and refers us to the world of reality.

Literature

1. Vezhbitskaya A. Language. Culture. Cognition. M., 1997.
2. Kharitonchik Z.A. Essays on language. Minsk, 2004.

Dictionaries

3. The Dictionary of Modern English (special edition). T. 1-2. M., Longman, 1992. Collins Cobuild Advanced Learner's English Dictionary. Harper Collins Publishers, 2003 (version 3.0 Software).
4. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. 10th edition. Springfield, Massachusetts, U.S.A.
5. Oxford Concise Dictionary of English Etymology. Oxford, NY., 1996.

ECONOMIC SCIENCES

УДК 3 33 338 338.45

*Аъзамов Сулаймон Мўминович**Кандидат экономических наук, доцент кафедры
"Организация промышленного производства".**Андижанский машиностроительный институт
Республика Узбекистан, г. Андижан*

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСОВ ЗА СЧЕТ СОВРЕМЕННОГО МЕНЕДЖМЕНТА НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

*A'zamov Sulaymon Muminovich**Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
"Organization of industrial production".**Andijan Machine-Building Institute
Republic of Uzbekistan, Andijan*

INCREASING RESOURCE EFFICIENCY THROUGH MODERN MANAGEMENT IN INDUSTRIAL ENTERPRISES

Аннотация.

В данной научной статье показано, что в условиях рыночных отношений практически все ресурсы являются дефицитными, и в первую очередь рациональное использование материальных ресурсов и поиск ресурсов для их формирования является важной задачей для каждого предприятия. Также освещается характер материальных ресурсов и их влияние на выбор качества технологического процесса и уровень его развития, уровень использования машин и времени, продолжительность производственного цикла и все технико-экономические показатели производства в целом.

Abstract.

This scientific article shows that in the conditions of market relations, almost all resources are scarce, and first of all, the rational use of material resources and the search for resources for their formation is an important task for every enterprise. The nature of material resources and their influence on the choice of the quality of the technological process and the level of its development, the level of use of machines and time, the duration of the production cycle and all technical and economic indicators of production as a whole are also highlighted.

Ключевые слова: Управление, производство, материальные блага и товары, менеджмент, бизнес и предпринимательство, органы управления, затраты и потери

Keywords: Management, production, material goods and goods, management, business and entrepreneurship, governing bodies, costs and losses

Управление как важный показатель общественных отношений распространяется на все стороны общественной жизни. Она вытекает из сущности человека в обществе, разделения труда, потребности в сотрудничестве и лечении, экономических, социальных и политических отношений. Без управления невозможно осуществление деятельности, направленной на изменение природы, объединение орудий и предметов труда в единый производственный процесс. Иными словами, управление устанавливает согласие между всеми участниками и элементами производства, регулирует содержание и нормы возникающих отношений, способствует поиску эффективных способов использования ресурсов.

Следовательно, управление – это система социально ориентированного воздействия на процесс труда, основанная на объективных закономерностях развития производства, способ одновременного контроля, мотивации и регулирования труда каждого работника и всего коллектива. Распреде-

ние, потребление и обмен материальных благ и товаров, а также их эквивалентных стоимостей также требуют управления.

В настоящее время, в период экономических и научно-технических преобразований, происходят существенные изменения в методах, принципах и приемах управления. Менеджмент как отдельная система все больше становится сферой обмена опытом, рекламы, средством оперативного решения производственных задач. Это связано с профессионализацией менеджмента, открытием школ бизнеса и предпринимательства, консультационных центров. Командно-административная система все больше уступает место системе управления, основанной на экономических методах управления.

Важность современных подходов к управлению выражается в активизации человеческого фактора, развитии самоуправления и инициативы, создании новых организационных структур, отвечающих требованиям рыночной экономики. Известно, что невозможно требовать полного развития хозяйства, не будучи «хозяином» своего предприятия или мастерской, своего места работы или службы.

В жизни человека доказано, что материальное благополучие не возникает самопроизвольно, его можно создать посредством трудовой деятельности и рационального хозяйствования. Четкое понимание этой ситуации и правильная ее оценка обосновывают принятие современного менеджмента как науки об управлении. «.....что производительность труда или результат труда рабочих и специалистов увеличивает уровень удовлетворения их материальных потребностей (потребностей первого этапа). Это увеличивает удовлетворенность рабочих и специалистов результатами своего труда» [5.2].

Объекты и субъекты управления, которые взаимосвязаны и в чем-то подчинены друг другу, являются важными элементами управления как отдельной формы деятельности.

Влияние менеджмента на предприятии сосредоточено на объекте управления, а объектом управления могут быть производственные и управленческие процессы, эксплуатация производственного оборудования, трудовая кооперация различного масштаба и т.д. Субъектом управления, как правило, является руководитель предприятия или руководители служб, осуществляющие целевое управление объектами управления. Возвращаясь к приведенному выше примеру, оркестр является объектом управления, а дирижер — субъектом управления.

Субъект управления определяет политику использования производственных ресурсов и оборудования, способствует интеграции средств производства с рабочей силой. То есть политика предприятия по поводу того, что, когда, где, кому производить, определяется в первую очередь субъектом управления. Следовательно, чем сильнее связь между объектами и субъектами управления, в том числе их внутренней организацией, тем выше эффективность производства и системы управления в одних и тех же условиях.

Управленческая деятельность – это разработка и осуществление управляющим органом или органом управленческих действий в виде прямых и косвенных распоряжений (распоряжений, рекомендаций и указаний). Управленческая деятельность служит материальным условием завершения производственного процесса. Можно сказать, что управленческие действия служат связующим звеном между управленческой деятельностью и результатами.

Управленческие отношения, возникающие между отдельными элементами и звеньями произ-

водства, играют важную роль в повышении эффективности производства, в том числе и управленческого профиля. Здесь влияние органа управления (субъекта) или управляющего лица на орган управления недостаточно. Также должна быть обратная связь от объекта управления к объекту управления. При отсутствии обратной связи или ее непринятии органом управления управляемый объект может выйти из-под контроля и стать неуправляемым объектом.

В современных рыночных отношениях система управления должна в первую очередь обеспечивать устойчивость предприятия, снижать экономические риски, способствовать выпуску качественной и конкурентоспособной продукции. Он также должен служить повышению уровня заинтересованности работников в результатах своего труда, предотвращению непроизводственных затрат и потерь, укреплению трудовой и производственной дисциплины.

Поскольку предприятие не является замкнутой системой, на систему управления может оказывать влияние не только внутренняя среда, которая имеет место на предприятии, но и внешняя среда, в первую очередь образ жизни населения, социальная структура, государственная политика и так далее. Но в любом случае система управления должна отвечать современным требованиям хозяйственной жизни и устойчивости предприятия в конкурентной среде.

В условиях перехода к рыночным отношениям деятельность предприятий связана с увеличением побудительного значения прибыли. Использование в качестве основного показателя рентабельности основано на увеличении объемов производства и продаж, улучшении качества, повышении производительности имеющихся производственных ресурсов. В то же время действующая система распределения прибыли повысит значение прибыли, а в соответствии с ней будет возрастать заинтересованность в увеличении прибыли для обеспечения производственного и социального развития предприятий и материального стимулирования на основе качества и количества выполненных работ.

Таким образом, повышение эффективности производства прибыли играет решающую роль в укреплении материальной заинтересованности работников в высоких результатах, достигнутых их предприятием.

Мы рекомендуем им обратить особое внимание на следующие основные источники прибыли на промышленных предприятиях(1-таблица):

Основные источники прибыли на промышленных предприятиях

ИСТОЧНИКИ	<i>Первый источник</i>	Формирование предприятия за счет монополии в производстве. Это предполагает постоянное обновление ассортимента продукции для поддержания источника	
	Второй источник связан с производственно-предпринимательской деятельностью.	Эффективность использования этого ресурса зависит от знания конъюнктуры рынка и умения адаптировать развитие производства к постоянно меняющимся рыночным условиям.	
		1.	Выбор правильного направления деятельности предприятия в плане производства (выбор продукции с высоким уровнем спроса)
		2.	Объем производства и продаж (чем больше объем производства, тем больше сумма дохода);
3.	Снижение производственных затрат будет связано со структурой;		
Третий источник: проистекает из инновационной деятельности предприятия.	Постоянно техника и совершенствование технологий, диверсификация производства - инновация продукта, обеспечение его конкурентоспособности, увеличение продаж продукта и прибыли		

Источник: авторская разработка

В заключение, помимо рекомендаций, можно указать технико-производственные направления эффективного использования ресурсов на промышленных предприятиях, качественной подготовки первичного сырья для использования в производстве, совершенствования конструкции машин и оборудования, использования сырьевых ресурсов, сырья, материалы, топливо, снижение себестоимости продукции и внедрение новых приемов и технологий, обеспечивающих максимальное использование вторичных ресурсов и предотвращение всех видов потерь.

Список литературы / References:

1. Абдурахманов У. и другие. Управление персоналом. Методическое пособие. Т.: ТДИУ, 1998. С. 25-33. (на узбекском языке)

2. Зайнутдинов Ш.Н. и другие. Основы менеджмента. Т.: «Финансы», 2001. С. 95-112 (на узбекском языке)

3. Мескон М.Х. и другие. Основы менеджмента. М.: «Дело», 1992. С. 315, 255, 414-419.

4. Зайнутдинов Ш.Н. и другие. Основы менеджмента. Т.: «Финансы», 2011. с. 21, 28-32/

5. Эралиев А.А. «Организация промышленного производства» <http://www.hozir.org/eraliev-alisher-abduhalilovich--starshij-prepodovatele-organiz.html?page=2> (дата последнего обращения - 12.05.2022г.)

Волошина-Сідей В.В.,
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки, менеджменту та фінансів
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-14137-39-41](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-39-41)

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Voloshina-Sidey Victoria
Candidate of Economic Sciences
Senior lecturer at the Department of Finance and Accounting
V.O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv

FINANCIAL SECURITY OF THE STATE DURING MILITARY CONFLICTS

Анотація.

У статті проведено аналіз поняття «фінансова безпека держави», виокремлено основні складові фінансової безпеки в умовах військових конфліктів та глобальних криз. Фінансова безпека держави є складовою частиною економічного розвитку, ефективності державного управління та маркером стабільності будь-якої держави. У період кризових явищ, спаду в економіці, перехідних періодах першою страждає, якраз, фінансова безпека країни, тому дослідження цього питання є вкрай важливим. Доведено необхідність здійснення швидкого аналізу найпоказовіших індикаторів фінансової безпеки держави задля оперативного реагування на кричущі зміни в показниках. Проаналізовано основні причини порушення фінансової безпеки країни та найбільш ефективні методики аналізу фінансової безпеки держави. Вдосконалено методику комплексної оцінки показників фінансової безпеки держави в період військових конфліктів.

Abstract.

The article analyzes the concept of "financial security of the state", highlights the main components of financial security in military conflicts and global crises. The financial security of the state is an integral part of economic development, efficiency of public administration and a marker of stability of any state. In times of crisis, economic downturns, and transitional periods, the country's financial security suffers first, so research on this issue is extremely important. The necessity of quick analysis of the most significant indicators of financial security of the state in order to promptly respond to glaring changes in indicators has been proved. The main causes of financial security violations of the country and the most effective methods of analysis of financial security of the state are analyzed. The method of comprehensive assessment of financial security indicators of the state during military conflicts has been improved.

Ключові слова: фінансова безпека, багатокритеріальний аналіз нестабільність, спад, валюта, інвестиції, «слабкі» місця, комплексна оцінка.

Key words: financial security, multi-criteria analysis, instability, recession, currency, investment, "weaknesses", comprehensive assessment.

Постановка проблеми. Фінансова безпека держави є складовою частиною економічного розвитку, ефективності державного управління та маркером стабільності будь-якої держави. У період кризових явищ, спаду в економіці, перехідних періодах першою страждає, якраз, фінансова безпека країни. Військові дії у нашій державі, зрозуміло, поставили у дуже хитке положення нашу фінансову безпеку, тож, всебічне дослідження самого поняття «фінансової безпеки», причин, які впливають на стан цієї безпеки та виділення дієвих методів контролю та системи управління фінансовою безпекою держави є нагальним завданням фінансистів та економістів сучасності.

У світовій і вітчизняній фінансовій науці для оцінки стійкості фінансового стану держави та аналізу її фінансової безпеки розроблений широкий набір методичних підходів, показників, фінансових коефіцієнтів, що дозволяють з досить високим ступенем достовірності охарактеризувати стабільність діяльності основних фінансових інституцій держави, динаміку та ступінь ризику і його можливі

наслідки. Однак, розв'язана росією війна дуже сильно вплинула на застосування уже перевірених методик і способів забезпечення фінансової безпеки держави, адже усі існуючі напрацювання у цій тематиці не враховують такого стану і тому, постає нагальна необхідність дослідити та узагальнити фінансові концепції підтримки фінансової безпеки України, саме в умовах активного військового конфлікту. Ті способи, які раніше були дієвими для підтримання належного рівня фінансової безпеки України на зараз втратили свою актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні дослідження в області оцінки фінансової безпеки держави у сучасних умовах господарювання були проведені такими провідними вітчизняними і зарубіжними вченими-фінансистами як: О. Вільямсон, С. Варналій, О. Д. Ладюк, М.М. Єрмошенко, М. Мартинюк, Л.С. Козак, Н.С. Краснокутська, Г.М. Коптева, О.В. Лиса, А.О. Єліфанов, С.В. Онищенко, О.В. Сусіденко, Г.О. Сукрушева, Г. Шіназі та іншими. Проте, залишаються прогалини у даній тематиці, які стосуються розробки саме

комплексного підходу до оцінки та аналізу найсуттєвіших та показових показників зміни фінансової безпеки країни саме в умовах військових дій. На дослідження та вдосконалення комплексного підходу до оцінки стану фінансової безпеки України в умовах війни націлена наша наукова робота.

Метою дослідження є аналіз поняття фінансової безпеки країни в умовах війни та виділення основних чинників, які впливають на її стан.

Виклад основного матеріалу дослідження. Почнемо розглядати питання з розуміння сутності фінансової безпеки держави. Фінансову безпеку розглядають як:

1) стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни. Фінансова безпека, у свою чергу, має такі складові: банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектору, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека [2];

2) такий стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю й якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для усіх суб'єктів господарювання і насе-

лення, а в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток [1, с. 33 – 34];

3) важлива складова частина економічної безпеки індивіда, підприємництва, галузі господарського комплексу, сектору національної економіки, економічної системи, регіону, держави, суспільства (а отже, і національної безпеки), міждержавних економічних утворень і світового господарства загалом, що базується на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери [3].

Водночас у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, фінансову безпеку визначено, як стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності Узагальнюючи вищевведені підходи, можна зазначити, що поняття є багатограним та має безліч ознак, кожен підхід уточнює та розширює сутнісні характеристики фінансової безпеки. Тому доречним є комплексний підхід, згідно з яким фінансова безпека держави характеризується здатністю забезпечити такий фінансовий стан, за якого вона в змозі протистояти вже існуючим та потенційним загрозам шляхом ефективного фінансового управління для забезпечення розвитку економічної діяльності [6].

Пропонуємо узагальнити складові компоненти фінансової безпеки країни наступним чином (наведені складові представлено по їх значущості саме в умовах війни) (табл. 1).

Таблиця 1

Проранговані складові фінансової безпеки країни

Фінансова безпека держави	Ранг	Складові фінансової безпеки
	I	Бюджетна безпека
	II	Банківська безпека
	III	Грошова-кредитна безпека
	IV	Боргова безпека
	V	Валютна безпека
	VI	Інвестиційна безпека
	VII	Безпека небанківського фінансового сектору

З огляду на вказані складові фінансової безпеки країни, проаналізуємо основні чинник, які призвели до її просідання в Україні в умовах війни: втеча капіталів за кордон і масове використання офшорних юрисдикцій для уникнення від оподаткування всередині країни; критично високий рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет України та соціальні фонди; залежність банківського сектору від політики державних банків, просідання бюджетів, катастрофічне зниження податкових надходжень до бюджету, зруйнування бізнесу, безробіття, зниження платоспроможності населення [5].

Ефективне забезпечення фінансової безпеки держави потребує своєчасного виявлення та нейтралізації загроз. Виходячи з походження небезпеки, що виникла, держава повинна негайно визначитися з напрямками і завданнями, що сприяють забезпеченню безпеки фінансової діяльності. Економічне

придушення України – це одне із завдань війни проти нас сьогодні, і ми маємо відбитися і від цього, зберегти нашу економіку, та фінанси, для цього виконуються нашою державою наступні заходи:

- Максимально послабили податки, щоб система не тиснула, щоб бізнес, міг працювати так, як він може.

- На час війни та для повоєнного розвитку потрібна нова податкова модель. Потрібно оновити і фінансові правила, щоб люди відчували, що можна виявляти гнучкість, відчували, що всі гроші та цінності будуть збережені.

- Фактичні перевірки треба проводити для того, щоб забезпечити можливість розраховуватися карткою. (державна ввела за порушення – штраф 8500 грн.). Загалом відновлюються всі фактичні перевірки, зокрема, заборонені на час карантину.

- Благодійна допомога, надана учасникам бойових дій та особам, які проживають на території бойових дій, не оподатковується ПДФО. Також не оподатковується ПДФО вся нецільова благодійна допомога, що надається особам, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ. Неприбуткові організації отримують податкову знижку у розмірі 16% (замість 4% зараз) на пожертвування.

- Також з 24 лютого 2022 року до кінця року власники звільняються від сплати податку за землю, що розташована на територіях, на яких ведуться бойові дії. За порушення закону про ПРО не штрафуватимуть нікого до завершення військового стану, а з 1 березня до припинення військового стану ФОП 1-3 груп не платять ЄСВ за себе. Спрощенням 2-3 груп дозволяється не платити ЄСВ за мобілізованих працівників – такі суми буде сплачено за рахунок держбюджету.

- На період військового становища ФОП не сплачують ЄСВ, а то й отримують дохід. Протягом 3 місяців після його закінчення штрафи та пеня щодо ЄСВ не застосовуються, а перевірки не проводяться.

- Є зміни і щодо роботи Нацбанку, йому дозволяється тимчасово воєнного стану купувати цінних паперів в емітентів. Щодо банків, послаблюються вимоги щодо достатності капіталу на час війни та надається ряд послаблень щодо фінмоніторингу. Клієнти банків теж отримують пільги, зокрема – збирається відповідальність за невчасну оплату споживчих кредитів. А після війни ще місяць забороняється стягувати майно з іпотеки та виселення мешканців. Для посадових осіб встановлюється обмеження щодо заробітної плати на час війни у розмірі до 65 тисяч грн, крім безпосередньо задіяних у заходах, необхідних для оборони України.

Висновки та пропозиції. Отже, за результатами дослідження можемо сказати, що фінансова безпека держави в умовах війни, дійсно, вкрай важ-

ливе питання, адже забезпечення фінансової стабільності та забезпечення хоча б на мінімальних рівнях усіх базових фінансових функцій держави та громадян - запорука майбутньої перемоги. Для забезпечення фінансової безпеки України необхідно комплексно вирішити такі завдання: удосконалити механізми нагляду та регулювання роботи суб'єктів та фінансової системи держави; розробити єдину класифікацію ризиків та загроз затвердити її на законодавчому рівні; розробити та впровадити систему моніторингу ризиків та загроз фінансовій безпеці держави з метою своєчасного їх виявлення та ідентифікації; розробити заходи, створені задля забезпечення фінансової безпеки та мінімізації ризиків (як у короткостроковому, так і в довгостроковому періоді).

Список літератури:

1. Варналій З.С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації : монографія. Київ : Знання України, 2020. 423 с.

2. Єрмошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : наук. моногр. Київ : Національна академія управління, 2010. 232 с.

3. Ладюк О. Д. Фінансова безпека: характеристика складників. Ефективна економіка № 11, 2016 URL:

<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5280>

4. Мартинюк В. Фінансова безпека: навч. посіб. Тернопіль: Вектор, 2016. 264 с.

5. Онищенко С.В., Варналій З.С. Сучасні тенденції структурних складових фінансової безпеки України в умовах глобальних перетворень. Формування ринкової економіки в Україні, 2016. Т. 35. С. 75-80.

6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України № 1277 від 29.10.2013р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html.

JURISPRUDENCE

Кравчук Поліна Сергіївна

здобувачка вищої освіти

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Пікуль Олексій Вадимович

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Поліщук Марина Геннадіївна

доцент, к.ю.н.

Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0002-3397-363X>

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ ТА ОГолоШЕННЯ ЇЇ ПОМЕРЛОЮ

Kravchuk Polina Sergeevna

graduate

Dnipropetrovsk state

University of Internal Affairs

Pikul Olexsiy Vadymovych

higher education seeker

Dnipropetrovsk state

University of Internal Affairs

Supervisor: **Polishchuk Maryna Hennadiivna**

Associate Professor, Candidate of Law

Dnipropetrovsk State University

internal affairs

<https://orcid.org/0000-0002-3397-363X>

PECULIARITIES OF RECOGNITION OF A PERSON UNKNOWNLY ABSENT AND ANNOUNCEMENT OF HIS DEAD

Анотація.

Актуальність даної статті визначається тим, що питання детальної характеристики визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою у період сьогодення є вкрай важливим для функціонування судового процесу. У статті розглядаються питання визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, а саме їх поняття, зміст, основні ознаки та загальна характеристика. Детально розглянуто та проаналізовано дослідження та публікації вчених з питань висвітлення проблемних питань даної тематики. Запропоновані певні пропозиції, що стосуються вдосконалення законодавства України в галузі визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою.

Abstract.

The relevance of this article is determined by the fact that the question of the detailed characteristics of the recognition of a person missing and declaring her dead in the current period is extremely important for the functioning of the judicial process. The article considers the issues of declaring a person missing and declaring him dead, namely their concept, content, main features and general characteristics. Research and publications of scientists on the coverage of problematic issues on this topic are considered and analyzed in detail. Certain proposals have been proposed concerning the improvement of the legislation of Ukraine in the field of declaring a person missing and declaring him / her dead.

Ключові слова. Безвісно відсутня особа, оголошення особи померлою, особа, яка зникла безвісти, місце перебування особи, місце постійного проживання особи.

Key words. Missing person, declaring a person dead, missing person, place of residence of a person, place of permanent residence of a person.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані з інститутом визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою були предметом наукових досліджень таких вітчизняних вчених, як О.М. Шиманович, В.Г. Бобко,

А.О. Кличков, Т.В. Корчак, Д.С. Січко, Л. Приполова, К.Г. Некіт тощо. Однак низка питань щодо визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою, наслідків появи безвісно відсутньої особи чи оголошеної померлою,

особливостей зміни або припинення майнових та особистих немайнових відносин у зв'язку із цим, а також щодо напрямів удосконалення та переосмислення правових положень даного інституту у сучасних умовах (проведення ООС) є недостатньо вивченою [1, с. 134-135].

Мета. Аналіз діючого законодавства України, що регулює питання, які стосуються оголошення особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, а також дослідження та детальний аналіз наукової літератури з даного питання.

Виклад основного матеріалу. В умовах розвитку сучасного суспільства проблема визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою є особливо відчутною, оскільки щорічно зникає велика кількість людей. Причини цього явища такі: загострення криміногенної обстановки, стихійні лиха природного та техногенного характеру, міжнародний тероризм, а також різноманітні військові конфлікти. Для нашої держави ця проблема має неабияку актуальність, оскільки за час проведення Операції об'єднаних сил (ООС) безвісно зникло чимало людей, доля яких досі нікому не відома [1, с. 134].

На даному етапі розвитку вітчизняного законодавства в правовому регулюванні інституту визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою існує низка колізій, які потребують вирішення. Законодавець постійно вносить зміни як до галузей матеріального законодавства – цивільного й сімейного, так і до Цивільного процесуального кодексу. У зв'язку із цим з'явилися суперечності в нормативно-правових актах, які потребують усунення шляхом внесення змін, зокрема, до Цивільного кодексу України та до інших нормативно-правових актів. Так само виникають проблеми під час практичного застосування інституту визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою у питаннях майнових і шлюбних відносин, а також відносин усиновлення. Отже, чинне законодавство потребує вдосконалення в частині захисту особистих прав осіб, які були визнані безвісно відсутніми або оголошені померлими, але з'явилися [2, с. 128].

Визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою є наслідками встановлення судом у порядку окремого провадження вказаних у нормах Цивільного кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України обставин, існування яких дає суду законну підставу припускати стосовно фізичної особи, місце перебування якої невідоме, наявність факту знаходження її в живих (безвісна відсутність) або факту її смерті (оголошення померлою). Отже, матеріально-правовою підставою судового рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою є презумпція знаходження громадянина в живих або презумпція смерті громадянина [3, с. 85].

Правовий інститут безвісної відсутності історично сформувався в Європі на початку XIV століття, оскільки державні органи почали, поперше, контролювати міграцію населення, по-

друге, вести облік народжуваності та смертності з метою упорядкування майнових і сімейних відносин, а також захисту права власності безвісно відсутніх осіб. Починаючи з XIII ст., у французькому, голландському та англійському праві існує загальне правило про те, що у разі відсутності особи протягом певної кількості років та відсутності про неї відомостей ця особа вважається такою, що померла, а її майно переходить до спадкоємців [1, с. 135].

Що стосується фізичної особи яка є безвісно відсутньою, то можна сказати таке. Порядок визнання фізичної особи безвісно відсутньою передбачений статтею 43 ЦКУ та слугує насамперед захисту майнових інтересів відсутньої особи та інтересів осіб, з якими вона перебуває у цивільних відносинах. Гарантією від необґрунтованого визнання особи безвісно відсутньою є те, що рішення про визнання особи безвісно відсутньою приймає лише суд. Крім цього, ст. 43 максимально точно встановлює умови, за яких фізична особа може бути визнана безвісно відсутньою, передбачаючи, що для цього необхідно, аби протягом одного року в місці її постійного проживання (ст.29 ЦКУ) немає відомостей про місце її перебування. У разі неможливості встановити день отримання останніх відомостей про місце перебування особи початком її безвісної відсутності вважається перше число місяця, що йде за тим, у якому отримано такі відомості, а в разі неможливості встановити цей місяць – перше січня наступного року.

Варто звернути увагу на те, що закон розрізняє загалом самі поняття «фізична особа, місце перебування якої невідоме» та «фізична особа, визнана безвісно відсутньою» (ст.44 ЦКУ). Власне відмінність полягає в тому, що безвісно відсутньою фізична особа вважається лише з моменту набуття чинності рішенням суду про визнання її такою. До цього (але з моменту звернення заявника або органу опіки та піклування до нотаріуса з відповідною заявою) особа вважається такою, місце перебування якої невідоме. На перший погляд, може видатися, що фізична особа має вважатися такою, місце перебування якої невідоме, вже з моменту отримання останніх відомостей про неї або власне від неї самої. Проте такий висновок суперечить ч. 2 ст. 44 ЦКУ, яка пов'язує правові наслідки із заявою заінтересованої особи або органу опіки та піклування до нотаріуса. З огляду на вищенаведене варто зазначити, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, тому в разі відсутності фізичної особи з усіма важливими питаннями потрібно звертатися до місцевих органів виконавчої влади [5, с. 130].

Враховуючи це, можна дійти до такої висновку, що визнати особу безвісно відсутньою чи померлою можливо тільки за рішенням суду. Визнання передбачає винесення судом рішення та роз'яснення, чи справді людина зникла безвісти, чи загинула. Проблема полягає в тому, що чинне законодавство чітко не визначає заявників, а отже, до суду може звернути будь-яка заінтересована особа

– фізична чи юридична. Визнання людини власне безвісно відсутньою зумовлює такі правові наслідки: над її майном встановлюється опіка. Із цього майна видається утримання громадянам, яких безвісно відсутня особа зобов'язана за законом утримувати. Також погашають заборгованість з інших зобов'язань безвісно відсутнього (ст. 44 ЦКУ); кредитори мають право вимагати задоволення з майна цієї особи та інше. Доцільно акцентувати на тому, що 22 листопада 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду в межах справи № 225/882/17, провадження № 61-34068св18 (ЄДРСРУ № 78044509) підтвердив правові позиції щодо підстав для визнання особи безвісно відсутньою. Зокрема, у постанові Верховного Суду (у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду) від 7 травня 2018 року у справі № 225/1297/17 зазначено, що безвісна відсутність – це посвідчення в судовому порядку тривалої відсутності фізичної особи в місці її постійного проживання за умов, що не вдалося встановити місця її знаходження (перебування) [5, с. 130].

Отже, підсумовуючи викладене, можна констатувати, що визнання фізичної особи безвісно відсутньою – це встановлення у судовому порядку відсутності фізичної особи, а також відомостей про неї протягом строку, встановленого ЦК України. Оголошення фізичної особи померлою – це у судовому порядку визнання померлою фізичної особи, про яку за місцем постійного проживання відсутні

будь-які відомості про місце її перебування протягом встановленого строку. Підставами визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою є відсутність відомостей про неї протягом певного строку, визначеного законодавством.

Дана проблематика потребує уваги науковців та подальших наукових досліджень та пропозицій з внесення змін до законодавства України з даної тематики.

Література

1. Мартинюк О.В., Долюк С.Ю. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ ЧИ ОГолоШЕННЯ ЇЇ ПОМЕРЛОЮ. Юридичний науковий електронний журнал. № 10/2021. С. 134-137.

2. Січко Д.С. Окремі проблеми поновлення правового статусу особи, яка була визнана безвісно відсутньою або оголошена померлою та з'явилася. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Вип. 28. 2014. С. 128–131.

3. Шиманович О.М. Процесуальні особливості розгляду судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». 2010. № 1. С. 85–93.

4. Труфанова Ю., Мануляк Н. ВИЗНАННЯ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ В КОНТЕКСТІ ПОДІЙ 2014 РОКУ В УКРАЇНІ. Актуальні проблеми правознавства. 3 (27)/2021. С. 128-134.

УДК 343.98

*Таран В. І.
Гуржій Т. М.*

Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

*Taran V.I.
Gurzhiu T.I.*

Cherkassy scientific research forensic center MIA of Ukraine

PROCEDURAL ASPECTS OF APPOINTMENT AND CONDUCT OF CONSTRUCTION FORENSICS

Анотація

З'ясування правової природи призначення судової будівельно-технічної експертизи неможливо без точного уявлення про правову регламентацію даного інституту, правильного застосування відповідних процесуальних норм. Важлива також оцінка чинного законодавства з погляду повноти і достатності нормативного регулювання. У статті висвітлено особливості призначення судових будівельно-технічних експертиз, проведено аналіз проблемних аспектів, що виникають на практиці під час їх призначення, і запропоновано шляхи їх вирішення.

Abstract

The studying of the legal basis of construction forensics is impossible without the proper application of procedural of this legal institution. The assessment of the current law is important in terms of completeness and adequacy of regulations. This paper tell about features appointment of examinations in construction forensics. It also analyzed problems which can be at practise during their appointment, and suggested solutions.

Ключові слова: *судова експертиза, спеціальні знання, експерт, спеціаліст, предмет судової експертизи, завдання судової експертизи, об'єкт судової експертизи.*

Key words: Forensic examination, special knowledge, expert, specialist, subject of forensic examination, tasks of forensic examination, object of forensic examination.

Підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування [1]. Слід зазначити, що відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування може бути винесене суб'єктом, наділеним у порядку, передбаченому законодавством України, правом призначення судової експертизи (залучення судового експерта), зокрема: у кримінальному провадженні – сторони обвинувачення й захисту, слідчий суддя, суд; у цивільному, господарському, адміністративному судочинстві – суд; у справах про адміністративні правопорушення – суд, посадова особа (орган), що здійснює провадження в справах про адміністративні правопорушення.

Предмет – категорія, яка визначає певну цілісність... що виділена із світу об'єктів у процесі діяльності й пізнання людини... У предмет входять лише головні, найбільш суттєві ознаки та властивості (з точки зору дослідження). З наведеного визначення випливає, що предмет – це ті, найбільш суттєві, головні сторони, властивості досліджуваного явища, об'єкта, на які спрямована пізнавальна діяльність суб'єкта пізнання. Це стосується й поняття предмета судової експертизи.

Поняття предмета та завдання експертизи (якщо завдання розуміти не в широкому сенсі – як сприяння правосуддю, а у вузькому – як досягнення того, на що спрямована пізнавальна діяльність експерта) – рівнозначні.

Зв'язок предмета судової експертизи із завданнями сумнівів не викликає – сутність предмета відображається в завданнях.

У криміналістичній літературі відмічається взаємозв'язок предмета експертизи з предметом доказування (колом обставин, які підлягають установленню за кожною справою), як необхідна умова правильного вирішення справи. Будь-який елемент предмета доказування може бути віднесений як до предмета судової експертизи, так і до предмета іншої слідчої дії, але при цьому в предмет судової експертизи не може входити кримінально-правова оцінка обставин справи. Предмет експертизи визначається її завданнями, об'єктами, суб'єктами та методами дослідження. Разом із тим на сьогодні в криміналістичній літературі питання щодо визначення поняття предмета експертизи носить дискусійний характер і не отримало свого остаточного вирішення.

Отже, предмет судової експертизи – це фактичні дані та обставини справи (провадження), встановлювані судовим експертом на підставі використання спеціальних знань шляхом застосування відповідних засобів (методів) при дослідженні матеріальних та матеріалізованих носіїв інформації з метою вирішення завдань судової експертизи.

Ці фактичні дані й обставини мають значення для кримінального провадження, вирішення справи про адміністративне правопорушення, цивільної,

господарської, адміністративної справи або виконання рішень суду, встановлюються на підставі спеціальних знань судового експерта та визначаються завданнями (питаннями), поставленими перед судовим експертом або в порядку експертної ініціативи.

Завдання судової експертизи.

Завдання експертизи є науково обґрунтованим визначенням предмета експертизи, узагальнено та систематизовано сформульоване для роду (виду) у цілому; воно пов'язане з предметом судового доказування та тісно пов'язане з об'єктами й методиками експертного дослідження. Важливою є запропонована деякими науковцями систематизація завдань за конкретно-цільовим призначенням результатів експертизи (ідентифікаційні, діагностичні, ситуаційні), з одного боку, і за ступенем спільності (окремі, спільні) – з другого. Спільні завдання виділяються в особливу групу інтеграційних. Останні вирішуються у формі комплексних експертиз.

До ідентифікаційних завдань судової експертизи належать завдання, спрямовані на ототожнення об'єкта за його відображеннями; установлення загальної родової, групової належності об'єкта за його відображеннями. Наприклад, установлення особи за її почерком, кліше печатки за її відбитком, конкретної ділянки місцевості за нашаруваннями ґрунту, рослинних часток на одязі тощо. Таким чином, ідентифікаційні завдання вирішуються, в основному, за допомогою криміналістичних видів експертиз.

Діагностичні завдання спрямовані на встановлення природи, властивостей, стану об'єкта та віднесення його до заздалегідь відомого (чи нового) класу (таксону, розряду, типу тощо). Наприклад, установлення технічного стану об'єкта нерухомості, колісного транспортного засобу, належності речовини до наркотичних засобів, товару до певної групи тощо. Під час вирішення діагностичних завдань відсутня потреба в розподілі об'єктів за принципами ідентифікації, оскільки ці завдання мають іншу природу.

Ситуаційні (ситуалогічні) завдання спрямовані на встановлення механізму події та умов, за яких вона відбувалася. Наприклад, установлення механізму контактування транспортних засобів під час дорожньо-транспортної пригоди, «маршруту» переміщення тіла жертви злочину певною ділянкою місцевості тощо [4].

Основними завданнями будівельно-технічної експертизи є:

визначення відповідності розробленої проектно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

визначення відповідності виконаних будівельних робіт та побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проектно-технічній

документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

визначення відповідності виконаних будівельних робіт, окремих елементів об'єктів нерухомого майна, конструкцій, виробів та матеріалів проектно-технічної документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

визначення, перевірка обсягів і вартості виконаних будівельних робіт та складеної первинної звітної документації з будівництва та їх відповідність проектно-кошторисній документації, вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

визначення групи капітальності, категорії складності, ступеня вогнестійкості будівель і споруд та ступеня будівельної готовності незавершених будівництвом об'єктів;

визначення технічного стану будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів;

визначення вартості будівельних робіт, пов'язаних з переобладнанням, усуненням наслідків залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу тощо;

визначення можливості та розробка варіантів розподілу (виділення частки; порядку користування) об'єктів нерухомого майна.

Об'єкт судової експертизи – матеріальні (матеріалізовані) джерела інформації (предмети, утворення тощо), що досліджуються (пізнаються) експертом на основі застосування спеціальних знань, у межах предмета експертного дослідження певними методами та засобами з метою вирішення завдань (питань), поставлених уповноваженою особою (органом).

Можна запропонувати таку класифікацію об'єктів судової експертизи:

1) матеріальні: речові докази (сліди контактування (морфологічні та субстратні), предмети й інші утворення, на яких зафіксовані ці сліди та які ці сліди залишають (документи, одяг, взуття, знаряддя, інструменти, транспортні засоби, зброя, ґрунт, елементи речової обстановки місця події тощо); похідні речових доказів (моделі, зліпки з поверхонь слідів і предметів тощо); живі особи; труп або його частини; тварини; рослини; споруди; місце події; зразки для порівняльного дослідження – об'єкти матеріального світу (їх фрагменти, частки, відбитки, інші відображення), що відтворюють властивості живої людини та її навички, трупа, тварини, рослини, речовини, предмета тощо, вилучені в установленому законом порядку; виявлені експертом латентні (приховані) сліди й мікрочастки; порівняльні матеріали, що наявні в банку інформаційних даних судово-експертної установи;

2) матеріалізовані: що містять відомості, зафіксовані в матеріалах справи (провадження) та інших носіях інформації: матеріали справи (провадження) (у тому числі висновки первинних експертиз, коли проводиться додаткова або повторна експертиза, чи експертизи інших видів) і матеріали, отримані в ході оперативного-розшукової чи слідчої діяльності (протоколи, схеми, фото-, кінодокументи, відео-, фонограми), тощо.

Усі зазначені об'єкти є джерелом відомостей, за допомогою яких експерт шляхом застосування знань із різних галузей судової експертизи встановлює факти та обставини, що складають предмет експертизи. Процес установлення цих фактів і обставин здійснюється через застосування експертом відповідних методів експертного дослідження [4].

Аналізуючи погляди деяких науковців та експертну практику можливо наступним чином структурувати об'єкти будівельно-технічної експертизи:

об'єкти нерухомості (земельні ділянки; будинки, будівлі і споруди цивільного й промислового призначення, які знаходяться в стадіях проектування, будівництва /в тому числі і незавершеного/, експлуатації, перебудови, руйнації, відбудови /ремонту/);

будівельні машини, механізми та обладнання; будівельні матеріали;

технічна, технологічна (в тому числі і проектно-кошторисна) документація, нормативні та нормативно-технічні документи, які регламентують проведення робіт на будівництві;

документи, в яких відображено право власності чи право користування об'єктом дослідження і реєстраційні документи (наприклад, договори купівлі-продажу, оренди, документи БТІ, акти відводу земельних ділянок та ін.);

акти та висновки різного роду експертиз і досліджень (науково-технічних, технологічних, екологічних, інженерно-геологічних, геодезичних, лабораторних досліджень будівельних матеріалів та ін.), звіти про оцінку майна і про експертну грошову оцінку земельних ділянок. До цієї групи не включаються висновки судових експертів і висновки спеціалістів, які містяться у матеріалах справи;

протоколи процесуальних дій (в тому числі протоколи, що містять пояснення представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі, матеріали оглядів тощо), висновки експертів та спеціалістів, які вже виконані у справі, письмові і речові докази та інші матеріали справи, які стосуються предмету експертизи, та надані експерту судом;

зразки для порівняльних досліджень.

Судова експертиза відіграє важливу роль в одержанні доказів, здатних допомогти органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), встановити необхідні юридичні факти. Це традиційна задача судової експертизи, що відповідає процесуальному законодавству.

При розгляді суб'єктом, наділений у порядку, передбаченому законодавством України, правом призначення судової експертизи (залучення судового експерта), питань, що стосуються такої складної і специфічної галузі як будівництво, потрібно проведення будівельно-технічної експертизи як способу доведення юридичних фактів, що мають значення для справи.

Чинне процесуальне законодавство строго регламентує призначення і проведення судових

будівельно-технічних експертиз у цивільних, господарських справах, у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальному провадженні. Базовим же правовим актом у сфері регламентації судової експертизи в галузевих кодексах є Закон України «Про судову експертизу» [1].

У Кримінальному процесуальному кодексі України [2] ті чи інші питання правового статусу експерта, підготовки, призначення, проведення експертизи, оцінки та змісту висновку експерта, порядку залучення експерта регламентовані в наступних статтях Кодексу: 69, 70, 79, 95, 101, 102, 242, 243, 244, 245, 332, 356. Правова регламентація участі спеціаліста у кримінальному провадженні міститься у статті 71, 72, 79 Кодексу [2].

Цивільний процесуальний кодекс України містить низку статей (72, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 224, 225, 239) [3], які тим чи іншим чином регламентують питання призначення і проведення судової експертизи, вимоги до висновку експерта, його дослідження та оцінка, участь судового експерта в процесі. Участь у цивільному процесі спеціаліста регламентована статтями 74, 226 Кодексу [3].

У Господарському процесуальному законодавстві правовий статус експерта регламентовано в «Главі 4. Учасники судового процесу» (стаття 62) [5], а правова регламентація окремих аспектів призначення експертиз та участі судового експерта в господарському процесі, визначення висновку судового експерта як джерела доказів, порядок призначення й проведення експертизи та вимоги до висновку експерта наведено в статтях 69, 73, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 214. Участь у господарському процесі спеціаліста регламентована статтями 71, 215 Кодексу [5].

У Кодексі адміністративного судочинства України [6] процесуальній регламентації інституту судової експертизи присвячено наступні статті: 68, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 206, 207, 221. Норми статей 70, 206, 208, 222 Кодексу [6] регламентують участь в процесі спеціаліста.

У Законі України «Про третейські суди» [7] у відповідності до норм статті 43 Закону з метою правильного вирішення спору третейський суд має право зобов'язати сторони чи одну із сторін замовити проведення експертизи для роз'яснення питань, що потребують спеціальних знань, про що третейський суд виносить відповідну ухвалу.

Судова будівельно-технічна експертиза – це процесуальна дія, яка полягає в проведенні досліджень та наданні експертом висновку з питань, які потребують спеціальних знань у галузі будівництва і ставляться судом, органом досудового розслідування з метою встановлення обставин, які підлягають доказуванню у конкретній справі (цивільній, господарській, адміністративній) або у кримінальному провадженні.

Судова будівельно-технічна експертиза в цивільному процесі може бути призначена при розгляді спорів між підрядником і замовником із приводу причин випадкового знищення або випадкового пошкодження об'єкта будівництва,

недоліків у будівництві, невиконання зобов'язань за договором, якості виконаних робіт, причин виникнення дефектів будівництва, їхніх можливих наслідків (статті 880, 883, 884, 885, 886 Цивільного кодексу України [9]). Якщо виникає необхідність у встановленні наявності (відсутності) відступів від містобудівних і будівельних норм і їх характеру, суд може звернутися до допомоги експерта-будівельника при вирішенні питання про відповідність об'єкта будівництва вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва. Досить часто суди звертаються в будівельно-технічні підрозділи Експертної служби МВС із ухвалами про проведення судової будівельно-технічної експертизи при розгляді спорів про право власності на нерухомість у житловій сфері, вирішенні питань, пов'язаних з поділом нерухомого майна, що належить особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності, і виділом з нього частки (статті 355-358, 364-372 Цивільного кодексу України [9]). У таких випадках дослідження проводяться для дачі висновку про можливість виділу частини будинку й будівель господарського призначення відповідно до часток власників з дотриманням технічних, протипожежних і санітарних норм, про всі припустимі варіанти виділу або передачі в користування приміщень, у тому числі по варіантах, запропонованим сторонами, про вартість будинку й інших будівель, а також вартості кожної пропонованої до виділу частини будинку, про розмір витрат, необхідних на переустаткування і т.д.

У кримінальних провадженнях необхідність проведення судових будівельно-технічних експертиз у більшості випадків пов'язана із зловживанням та розкраданням державної власності під час ведення капітального будівництва й ремонту (приписки обсягів робіт, завищення встановлених розцінок тощо). Р. Б. Каплін зазначає, що приписки та інші викривлення звітності порушують належне функціонування господарського механізму, вносять плутанину в облік і звітність, порушують планування й оперативне управління.

Слідча та експертна практики у кримінальних провадженнях і господарських справах свідчать про те, що у будівництві найпоширеніші приписки, які вчиняються за допомогою завищення обсягів і вартості виконаних робіт. Далі дослідник зазначає, що помилки, допущені як замовником, так і підрядником, під час укладання договорів (контрактів) до початку будівництва, а також відсутність належного контролю з боку замовника у процесі будівництва, невиконання посадовими особами вимог нормативних документів призводять до того, що припускаються помилок під час складання актів приймання виконаних робіт, тобто завищуються обсяги виконаних робіт, норми на списання матеріалів, вартість робіт загалом, що призводить до суперечок між підрядником і замовником, які вирішуються у суді.

Найчастіше зустрічаються такі види завищення вартості будівництва:

- завищення обсягів виконаних будівельно-монтажних робіт на об'єктах за етапами будівництва;

- включення до звіту незавершених робіт;

- включення до звіту даних про обсяги робіт, що під час будівництва у звітному періоді не виконувалися та не передбачені проектом;

- необґрунтоване списання матеріалів.

Аналізуючи кримінальні провадження та господарські справи, пов'язані з приписками, необхідно відзначити, що завищення даних про вартість виконаних робіт здійснюється за допомогою:

- застосування завищених розцінок робіт;

- необґрунтованого застосування коефіцієнтів, договірних цін, що підвищують вартість будівельних робіт;

- необґрунтованого застосування норм загальнови­робничих витрат.

Законодавство не встановлює, по яких справах і в яких конкретно випадках повинна бути призначена судова експертиза. Необхідність призначення експертизи зважається в кожному випадку органом досудового розслідування, судом виходячи з природи фактів, що підлягають встановленню.

При розгляді процесуальних аспектів призначення і проведення судової будівельно-технічної експертизи варто зупинитися не тільки на змістовній стороні поняття компетенції експерта-будівельника, але і на процесуальній, тобто на питаннях, що стосуються правомочності експерта при проведенні досліджень, установлення тієї чи іншої обставини, що входить у предмет дослідження в справі (провадженні), і дачі висновку. Лише в цьому випадку можна розраховувати на те, що питання, які підлягають експертному дослідженню, будуть сформульовані правильно, необхідні матеріали належним чином підготовлені і надані в розпорядження експерта-будівельника, висновки вичерпні в межах його компетенції.

Законодавство у першу чергу вказує на таку необхідну ознаку, як відношення матеріалів справи до предмета експертизи. З цього випливає, що експерт може вивчати будь-які матеріали справи, які відносяться до предмета досліджень: матеріальні об'єкти, протоколи слідчих дій і додатки до них, висновки інших експертів та ін., якщо вони зазначені в якості таких у постанові (ухвалі) про призначення експертизи і належним чином залучені до справи. Це значить, що особа, яка призначає експертизу, повинна ретельно відбирати матеріали і надавати лише ті, котрі необхідні для проведення експертизи, приводячи необхідні відомості про них у постанові (ухвалі) про її призначення. Це потрібно робити ще і тому, що приведені в матеріалах справи (провадження) дані можуть бути неповні і суперечливі.

Однак, як свідчить аналіз експертної практики, більш-менш ретельно добір необхідних для експертизи даних здійснюється тільки при призначенні криміналістичних експертиз. При проведенні інженерно-технічних експертиз, у тому числі і судової будівельно-технічної експертизи, особами, що їх

призначають, як правило, зазначені вимоги ігноруються, експерту направляється справа в цілому. Необхідні для проведення судової будівельно-технічної експертизи дані містяться в безлічі різних документів. Будівлі, що підлягають дослідженню, надзвичайно рідко згадуються в ухвалах. Наведення в ухвалі (постанові) об'єкта дослідження має не тільки інформаційне, але і процесуальне значення. Лише таким шляхом можна надати в розпорядження експерта будівлі, споруди, земельні ділянки та інші об'єкти. Слід зазначити також, що, одержуючи у встановленому порядку об'єкти від слідчого (суду), експерт несе відповідальність за їх збереження, і це визначає вибір тих чи інших методів дослідження [10].

Таким чином, для проведення повного дослідження та надання обґрунтованого та об'єктивного висновку судової будівельно-технічної експертизи та усунення проблемних аспектів, що виникають на практиці під час її призначення, пропонується дотримуватись наступних рекомендацій:

питання відповідності розробленої проектно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва, а також питання визначення відповідності виконаних будівельних робіт та побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва можуть бути вирішені за наявності у експерта (експертів) відповідних фахових знань, в тому числі з вузько направлених питань, з проектування, будівництва та експлуатації об'єктів будівництва з урахуванням об'ємності матеріалів і складності об'єкта та інших його особливостей;

для вирішення питань: про відповідність розробленої проектно-кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, СНИП тощо); відповідність фактично виконаних будівельних робіт проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення переліку та об'ємів фактично виконаних робіт з будівництва (ремонт, реконструкції) об'єктів; визначення вартості фактично виконаних робіт з будівництва об'єктів; визначення відповідності обсягів та вартості фактично виконаних будівельних робіт обсягам та вартості, визначеним проектно-кошторисною або первинною звітною документацією; відповідності первинної звітної документації з будівництва за порядком складання і наведеними розрахунками вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва – експерту необхідно надавати договірну документацію (договори під'яду та додатки до них, додаткові угоди тощо), а також проектно-кошторисну та первинну звітну і виробничу документацію, відомості списання матеріалів, журнал виконання робіт, акти огляду прихованих робіт, акти випробувань тощо) на виконання будівельних робіт;

для вирішення питань: про відповідність об'єктів нерухомого майна проектно-технічній документації на їх будівництво (ремонт, реконструкцію) та вимогам нормативно-правових актів у

галузі будівництва (містобудівним, протипожежним, санітарно-гігієнічним тощо); відповідність виконаних будівельних робіт (окремих елементів об'єктів, конструкцій, виробів, матеріалів) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, СНиП, стандартам, технічним умовам тощо) – експерту необхідно надавати проектну та первинну звітну та виробничу документацію на будівництво об'єкта, документ про приймання в експлуатацію об'єкта будівництва, матеріали технічної інвентаризації на об'єкт, стандарти та технічні умови на виготовлення конструкцій, виробів та матеріалів тощо;

для вирішення питань щодо визначення технічного стану (ступеня фізичного зношення), аварійності, групи капітальності, категорії складності, ступеня вогнестійкості об'єкта нерухомого майна, а також визначення пошкоджень та руйнувань об'єкта і його конструктивних елементів та причин їх виникнення експерту необхідно надавати проектну документацію на будівництво об'єкта, документ про приймання його в експлуатацію, матеріали технічної інвентаризації, акти і звіти попередніх обстежень та досліджень тощо;

для вирішення питань щодо визначення технічної можливості поділу (виділу частки; визначення порядку користування) об'єктів нерухомого майна (житлових будинків, квартир, об'єктів комерційного та промислового призначення) та надання варіантів такого поділу експерту необхідно надавати правовстановлюючі документи на об'єкт нерухомості, дані щодо часток співвласників, документ про приймання в експлуатацію об'єкта, матеріали технічної інвентаризації, дані щодо фактичного використання нерухомого майна.

Висновки. Під час досудового розслідування та судового розгляду справ у сфері будівництва призначення будівельно-технічної експертизи розглядається як етап використання знань, які документально закріплюються та оформлюються висновком експерта. У свою чергу, висновок експерта – це фундаментальна робота щодо проведення профільного вивчення питання, об'єктів, процесів або явищ, які мають значення для розслідування кримінального провадження чи судового розгляду цивільної, господарської, адміністративної справи, справи про адміністративне правопорушення та виконавчого провадження.

Важливо орієнтуватися під час призначення експертизи, а саме визначитися, який вид спеціальних знань потрібно застосувати, визначити предмет та об'єкт експертизи, Доцільно правильно сформулювати питання, поставлені на вирішення експерта, забезпечити проведення експертизи вихідними даними в достатньому для цього обсязі.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України : від 25.02.1994 № 187-IV [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

4. Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. «Основи судової експертизи» : навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / Х. : Право, 2016. – 928 с.

5. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 247-IV [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Рад України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

7. Про третейські суди : Закон України : від 11.05.2004 № 1701-IV [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073¹-X [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435>.

10. Л. І. Шаповалова, «Судова будівельно-технічна експертиза»: Посібник для підготовки фахівців у галузі судової будівельно-технічної експертизи / Сімферополь: КримНДІСЕ, 2005. – 343 с.

Чебоньян Т.Г.

Короленко И.И.

Ростовский государственный экономический университет (РИНХ)

[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-14137-50-51](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-50-51)

О ПОНЯТИИ ТОВАРИЩЕСТВ СОБСТВЕННИКОВ ЖИЛЬЯ

Chebonyan T.G.

Korolenko I.I.

Rostov State University of Economics (RSUE)

ABOUT THE CONCEPT OF HOMEOWNERS ASSOCIATIONS

Аннотация

В статье проводится анализ понятия товариществ собственников жилья. На основе анализа признаков выделяется авторское понятие рассматриваемого института.

Abstract

The article analyzes the concept of homeowners associations. Based on the analysis of features, the author's concept of the institution under consideration is singled out.

Ключевые слова: товарищества собственников жилья, ТСЖ, понятие, многоквартирный дом, жилищное законодательство.

Keywords: homeowners associations, HA, concept, apartment house, housing legislation

Сущность товариществ собственников жилья (далее-ТСЖ) заключается в том, что, будучи объединением домовладельцев, данная организация является одной из форм управления многоквартирным домом (далее-МКД). ТСЖ представляет собой некоммерческое юридическое лицо [1, с. 37].

Жилищное законодательство дает нам понятие «ТСЖ» в ч. 1 ст. 135 ЖК РФ [2]. Однако данная дефинитивная норма представляется весьма перегруженной, из-за чего есть опасения, что «рядовой» гражданин, открыв Кодекс, не сможет правильно определить, в чем же заключается сущность ТСЖ. Ограничимся только перечислением тех признаков, которые вытекают из законодательной дефиниции «ТСЖ».

Во-первых, ТСЖ является одним из видов товарищества собственников недвижимости (далее-ТСН), соответственно ему присуще все то регулирование, которое содержится в ГК РФ о ТСН. Во-вторых, обозначены цели деятельности ТСЖ, которые выражены более широким образом применительно к целям управления МКД (ст. 161 ЖК РФ).

Так, формулировка ст. 135 ЖК РФ позволяет товариществу в установленных случаях распоряжаться общим имуществом в МКД, а также заниматься «приращением» такого имущества. Закреплена также возможность предоставления коммунальных услуг собственникам жилья в МКД, что в своей сущности подменяет деятельность ресурсоснабжающих организаций. Таким образом, исходя из анализа законодательного определения, следует сделать вывод, что оно сформулировано лишь по целевому признаку и не учитывает иных признаков ТСЖ.

Поэтому постараемся дать свое определение «ТСЖ», предварительно раскрыв его признаки. Признаки ТСЖ можно условно поделить на две группы: признаки свойственные ТСЖ как юридическому лицу и сущностные признаки ТСЖ. Такое

разделение обусловлено тем, что у ТСЖ как у некоммерческой организации «цели создания и деятельности большинства из них находятся за пределами правовой регламентации и в определенных случаях могут быть достигнуты без признания соответствующих образований субъектами гражданского права». Признаки ТСЖ как юридического лица, вытекают из доктрины гражданского права и собственно ст. 48 ГК РФ [3]:

1. ТСЖ обладает организационным единством. Этот признак заключается в том, что у ТСЖ имеются определенные внутренние органы, которые находятся в системной связи друг с другом. Организационное единство юридического лица отражается в его учредительном документе – уставе;

2. ТСЖ обладает имущественной обособленностью. Данный признак означает, что имущество ТСЖ отделено от имущества других лиц, в частности его учредителей, т.е. членов ТСЖ. Имущественная обособленность ТСЖ отражается в самостоятельном бухгалтерском балансе и смете, а также дополнительно можно выявить этот признак и в том, что ТСЖ может иметь расчетный и иные счета в банке. Помимо этого, согласно ст. 151 ЖК РФ закрепляются имущественные права ТСЖ на движимые и недвижимые вещи, а также определяются пути получения такого имущества [6, 327];

3. ТСЖ обладает самостоятельной имущественной ответственностью. Этот признак раскрывается в ч. 6 ст. 135 ЖК РФ, согласно которой ТСЖ отвечает по своим обязательствам всем принадлежащим ему имуществом. ТСЖ не отвечает по обязательствам членов товарищества, а члены ТСЖ не отвечают по обязательствам товарищества;

4. ТСЖ обладает способностью выступать в гражданском обороте от собственного имени. Этот признак выражается в ч. 2 ст. 135 ЖК РФ: устав

ТСЖ должен содержать сведения о его наименовании, включающем слова «товарищество собственников жилья».

Но это не главное его выражение. ТСЖ является некоммерческой организацией, соответственно получение прибыли в качестве своей основной цели не имеет, однако согласно ст. 152 ЖК РФ для достижения целей, предусмотренных уставом, ТСЖ вправе заниматься хозяйственной деятельностью (например, сдача в аренду или внаем части общего имущества МКД и пр.) [4, с. 91].

Доход, полученный в результате такой деятельности, распределяется только на цели, которые выбрало общее собрание членов ТСЖ. Правоспособность ТСЖ – специальная, поэтому учредителям важно правильно определить цели еще при создании ТСЖ. Переходя к сущностным признакам, следует назвать тот факт, что ТСЖ — это, во-первых, объединение собственников помещений, т. е. буквально соседей (этот признак раскрывает социальную функцию товарищества).

Во-вторых, ТСЖ это, собственно, одна из форм управления МКД. В-третьих, ТСЖ создается для управления (владение, пользование и в установленных случаях распоряжение) общим имуществом [5, 44].

Таким образом, на основании вышеназванных признаков предлагаем понимать ТСЖ как объединение собственников жилых помещений в МКД, зарегистрированное в установленном порядке в качестве юридического лица, созданное в целях управления МКД и общим имуществом собственников в

МКД, а также для создания, содержания, сохранения и приращения указанного имущества.

Список литературы

1. Гусейнова Р.А. Управление многоквартирным домом: перспективы развития товариществ собственников жилья // Тенденции развития науки и образования. 2021. № 74-6. С. 37-41.

2. Жилищный кодекс Российской Федерации от 29.12.2004 №188-ФЗ (ред. от 30.12.2021) // Собрание законодательства РФ. 2005. №1 (часть 1). Ст. 14.

3. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая) от 30.11.1994 № 51-ФЗ (ред. от 25.02.2022) // Собрание законодательства РФ. 1994. № 32. Ст. 3301.

4. Козлова К.О., Круглова Д.С. Товарищество собственников жилья // Студенческий форум. 2021. № 12 (148). С. 90-93.

5. Чебоньян Т.Г., Поздняков Н.С. Основные начала жилищного законодательства: теория и практика // В сборнике: Современные исследования в гуманитарных и естественнонаучных отраслях. Сборник научных статей. - Москва, 2020. С. 43-47.

6. Раевский К.О., Чебоньян Т.Г. Как узаконить гараж? // В сборнике: Судебная система России на современном этапе общественного развития. - Ростовский филиал Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Российский государственный университет правосудия», 2019. С. 328-330.

УДК 344.3

Чебоньян Т.Г.

*Ростовский государственный экономический университет (РИНХ)
Ростовский филиал Российский государственный университет правосудия*

[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-14137-51-53](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-51-53)

КАССАЦИОННЫЙ ВОЕННЫЙ СУД: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Chebonyan T.G.

*Rostov State University of Economics (RSUE)
The Rostov branch The Russian State University of Justice*

CASSATION MILITARY COURT: HISTORICAL ASPECT

Аннотация

В статье исследуется исторический аспект становления и развития судов кассационной инстанции в отношении военнослужащих.

Abstract

The article examines the historical aspect of the formation and development of the courts of cassation in relation to military personnel.

Ключевые слова: *кассация, военные суды, пересмотр, судопроизводство, судебная защита прав военнослужащих, трибунал.*

Keywords: *cassation, military courts, revision, legal proceedings, judicial protection of the rights of military personnel, tribunal.*

Говоря об истоках возникновения кассационной инстанции известный ученый-процессуалист Л.Я. Таубер писал: «Что касается кассационного обжалования, то таковое, будучи заимствовано нашим законодательством из французского права, ... имеет своим предметом исправление исключительно юридических погрешностей (error in iure), допущенных при производстве дела в низшей инстанции» [1, с. 93].

В истории России впервые военные суды были созданы при Императоре Петре I, хотя конечно же, и до данного исторического периода судебная власть в армии осуществлялась. Согласно Соборному уложению 1649 г. «О службе всяких ратных людей Московского государства» [2] судебную функцию исполняли полковые командиры (либо иные командиры) или полковые судьи. В 1702 г. был учрежден военный суд и принят Военно-уголовный кодекс. Первой инстанцией был полковой суд. Апелляционной инстанцией (для полковых судов) был Генеральный суд. Генеральному суду подсудны были все государственные преступления против Императора, преступления высших воинских чинов, а также против этих чинов. Помимо вышеназванных судов существовал еще Скорорешительный суд. Судебный процесс был ускорен, учреждался в военное время. Данный суд на месте преступления выносил приговор о смертной казни и тут же приводил его в исполнение. Данный суд был временным. И исходя из этого, кассационной инстанции как таковой не было, что связано с военным временем [3].

Судебная реформа Александра II создала в России стройную инстанционную судебную систему. Одним из важных ее звеньев стала кассационная инстанция. В 1867 г. Император Александр II утвердил Военно-судебный устав [4]. Согласно новой судебной системе, полковые суды назначались командиром полка в составе 3 офицеров. Данные суды рассматривали дело устно и в основном в открытых заседаниях. Полковым судам были подсудны дела о преступлениях нижних чинов, предусматривавшие исправительные наказания.

Высшая инстанция по военно-судебной организации в военное время - «кассационное присутствие». Оно учреждалось в месте нахождения штаба командующего войсками в тылу армии. Приговоры военно-окружных судов были окончательными. Данные приговоры могли быть отменены только в кассационном порядке в двух случаях: по жалобам участвовавших в деле лиц и по протестам военных прокуроров. Подача кассационной жалобы или протеста приостанавливала на время исполнение приговора. Исключением был лишь приговор об освобождении подсудимого из-под стражи. Всё судебное дело вместе с поданной жалобой или протестом представлялось в Главный военный суд.

В общих чертах Кассационный суд и кассация приговоров военных судов высшей подсудности производилась по тем же началам, какие были приняты в общем уставе уголовного судопроизводства,

но имела и некоторые особенности, в мирное время заключающиеся в следующем.

Срок обжалования по общему правилу был ограничен 7 днями. Рассмотрению Главному военному суду подлежали дела: дела по частным жалобам и протестам; дела по просьбам и представлениям о возобновлении военно-уголовных дел; дела о предании суду лиц в военногенеральских чинах по общим преступлениям, не касающимся службы; дела о дисциплинарных взысканиях с лиц военно-судебного ведомства; обсуждение законодательных вопросов, относящихся до военно-судной части и до законов о наказаниях и взысканиях. Постановления данного суда по всем этим делам являлись окончательными, обжалованию не допускались и подлежали немедленному исполнению [5, с. 102].

Следующим, совершенно новым этапом развития кассации можно назвать 22 ноября 1917 г., когда 22 ноября 1917 г. Советом Народных Комиссаров РСФСР был принят декрет «О суде» [6]. Советская судебная система, появившаяся в 1917 г., полностью являлась системой с новым устройством. В феврале и в июле 1918 г. ВЦИК РСФСР принял новые декреты о суде (№ 2 и № 3), которые значительно расширили подсудность и компетенцию местных судов. Военные суды были упразднены. В 1918 г. был образован Революционный трибунал при ВЦИК. В следующем году он был переименован Верховный Революционный Трибунал при ВЦИК. Данному государственному судебному органу передавались изъяты из подсудности местных судов дела о наиболее опасных преступлениях, направленных против власти. Кроме Верховного Ревтрибунала при ВЦИК были созданы также другие трибуналы: Военно-революционный, Главный революционный железнодорожный, Военно-промышленный. Данные органы государственной власти были связаны с Наркоматом юстиции РСФСР.

ВЦИК утвердил «Положение о судостроительстве РСФСР». Данное положение ликвидировало раздвоение на народные суды и ревтрибуналы. Система трибуналов, за исключением военных, отменялась. Был создан Верховный Суд РСФСР как правопреемник Верховного Трибунала при ВЦИК РСФСР.

Дела в коллегиях рассматривались в составе двух членов и председательствующего лица.

Согласно ст. 24 Положения о военных трибуналах 1958 г. [7] кассационными инстанциями были:

1) военные трибуналы видов Вооруженных Сил СССР, округов, групп войск и флотов: они рассматривали кассационные, частные жалобы и протесты на решения, приговоры, определения военных трибуналов армий, флотилий, соединений, гарнизонов, на постановления судей этих трибуналов;

2) Военная коллегия Верховного Суда СССР: рассматривала кассационные, частные жалобы и протесты на решения, приговоры, определения военных трибуналов видов Вооруженных Сил СССР, округов, групп войск, флотов, на постановления судей этих трибуналов.

Интересно, что Положение о военных трибуналах 1958 г. с изменениями и дополнениями действовал в юридическом поле Российской Федерации до 1999 г. [8, с. 43].

Военные трибуналы были всегда орудием наказания (не исправления) военнослужащих. Безусловно, кассация была инструментом отмены решений, зачастую стоящих жизни военнослужащему. Посмертно реабилитировать и отменить приговор важно для родственников, но не для человека. Поэтому мораторий на смертную казнь в Российской Федерации является правильным, особенно для людей, являющихся жертвами судебных фальсификаций.

Сегодня кассационный механизм представлен в нескольких судебных инстанциях. Согласно ч. 1 ст. 12.2 Федерального конституционного закона от 23 июня 1999 г. № 1-ФКЗ «О военных судах Российской Федерации» [9], кассационный военный суд Российской Федерации рассматривает дела в качестве суда кассационной инстанции по жалобам и представлениям на вступившие в законную силу судебные акты гарнизонных военных судов, окружных (флотских) военных судов и апелляционного военного суда, а также дела по новым или вновь открывшимся обстоятельствам и осуществляет иные полномочия в соответствии с федеральными законами; Согласно п. 2 ст. 10 Федерального конституционного закона от 5 февраля 2014 г. № 3-ФКЗ «О Верховном Суде Российской Федерации» [10], судебные коллегии Верховного Суда Российской Федерации рассматривает дела в апелляционном и кассационном порядке.

Таким образом, можно отметить, что роль и сущность кассации существенно менялась в различные исторические периоды страны.

Список литературы

1. Устав уголовного судопроизводства: систематический комментарий. Вып. V: Ст. ст. 765–

999. / Под общей редакцией проф. М.Н. Гернета. М.: Издание М.М. Зива, 1916. - 321 с.

2. Тихомиров М.Н., Епифанов П.П. Соборное уложение 1649 года. М., Изд-во Моск. ун-та, 1961. - Текст: электронный. - URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/1649.htm> (дата обращения: 25.04.2022)

3. Шамардин А.А. Правоохранительные органы (Судоустройство): учебник для вузов / А. А. Шамардин. – ООО ИПК «Университет», 2021. – 275 с.

4. Военно-судебный устав [Электронный ресурс]. - СПб., 1867. - 238 с. - Текст: электронный. - URL: <https://znanium.com/catalog/product/505667> (дата обращения: 25.04.2022)

5. Сумин А.А. Производство в суде кассационной инстанции: от Устава уголовного судопроизводства 1864 г. До современного УПК России // Вестник Московского университета МВД России. 2015. №3. - С. 101-105.

6. Декрет СНК РСФСР от 24.11.1917 «О суде» (утратил силу) // Газета Временного Рабочего и Крестьянского Правительства. № 17.1917.

7. Закон СССР от 25.12.1958 «Об утверждении Положения о военных трибуналах» (утратил силу) // Ведомости ВС СССР. 1959. № 1. Ст. 14.

8. Лычев Д. И. История кассационных военных судов в России / Д. И. Лычев, О. А. Мишина, О. В. Скрябина // Военное право. 2020. № 6(64). – С. 43-48.

9. Федеральный конституционный закон от 23.06.1999 № 1-ФКЗ «О военных судах Российской Федерации» (ред. от 16.04.2022) // Собрание законодательства РФ. 1999. №26. Ст. 3170.

10. Федеральный конституционный закон от 05.02.2014 № 3-ФКЗ «О Верховном Суде Российской Федерации» (ред. от 16.04.2022) // Собрание законодательства РФ. 2014. №6. Ст. 550.

УДК 347.2.3

Андрієвська Людмила Олексіївна

Адвокат, ст.викладач кафедри цивільно-правових дисциплін.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.
(Дніпро Україна) <https://orcid.org/0000-0002-3397-363X>

Черепанов Микола Миколайович

студент юридичного факультету,

Дніпропетровськи державний університет внутрішніх справ.
(Дніпро Україна)

[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-14137-53-56](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-53-56)

“ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ”

Andrievska Lyudmila Oleksiivna

Lawyer, senior lecturer of the department civil law disciplines.

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.(Dnipro Ukraine)

Cherepanov Mykola Mykolayovych

student of the Faculty of Law,

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.

(Dnipro Ukraine)

“PRINCIPLE OF ADVERSARIAL PROCEEDINGS”

Анотація

Дана стаття присвячується вивченню перипетій співвідношення принципів керівництва та змагальності у цивільному судочинстві, що розгляд та процес суда повинен проводитися у рамках змагального процесу. Змагальність сторін – принцип цивільного судочинства, згідно з яким розгляд справи проводиться у формі спору сторін у судовому засіданні. Також потрібно помітити, що учасники мають рівні права, а суд повинен залучити усі заходи, які передбачені законом. Принцип змагальності сторін характеризується в привільних можливостей. Насамперед потрібно сказати, що реалізація змагальності сторін у цивільному процесі не передбачає активної позиції судді. У цивільному судочинстві керівним принципом судочинства є насамперед забезпечення виконання завдань і цілей цивільного судочинства, а також принцип реалізації учасниками цивільного судочинства прав і виконання своїх обов'язків. Ініціатива суду в процесі судового доказування спрямована на забезпечення балансу сил сторін у процесі конфронтації.

Змагальний процес і судове керівництво є самостійними принципами та частиною гармонійної системи принципів цивільного судочинства. Проте слід зазначити, що принципи змагальності судочинства та керівництва суддів тісно пов'язані та взаємодіють. Отже, реалізація судових керівних принципів сторін та принципу змагальності судочинства має забезпечити певний ступінь узгодженості процесуального значення цивільного процесу в його публічному та приватному аспектах. Отже, важливе право рівних можливостей у цивільному судочинстві наділене судовим керівним принципом. У зв'язку з принципом конфронтації суд, як активний суб'єкт цивільного процесу, може прийняти справедливе, об'єктивне, обгрунтоване та справедливе судове рішення.

Abstract.

This article is devoted to the study of the vicissitudes of the relationship between the principles of leadership and adversarial proceedings in civil proceedings, which consideration and trial should be conducted in an adversarial process. Adversarial proceedings - the principle of civil proceedings, according to which the case is conducted in the form of a dispute between the parties in court. It should also be noted that participants have equal rights, and the court must involve all measures provided by law. The principle of adversarial parties is characterized by free opportunities. First of all, it should be noted that the implementation of the adversarial nature of the parties in civil proceedings does not involve the active position of the judge. In civil litigation, the guiding principle of litigation is, first of all, to ensure the fulfillment of the tasks and objectives of civil litigation, as well as the principle of realization by the participants of civil litigation of the rights and performance of their duties. The initiative of the court in the process of judicial evidence is aimed at ensuring the balance of power of the parties in the confrontation.

The adversarial process and the judiciary are independent principles and part of a harmonious system of principles of civil procedure. However, it should be noted that the principles of adversarial proceedings and the guidance of judges are closely linked and interact. Thus, the implementation of the judicial guidelines of the parties and the principle of adversarial proceedings should ensure a certain degree of coherence of the procedural significance of civil proceedings in its public and private aspects. Thus, the important right of equal opportunities in civil proceedings is endowed with the principle of judicial guidance. Due to the principle of confrontation, the court, as an active subject of civil proceedings, can make a fair, objective, reasonable and fair court decision.

Ключові слова: змагальність, принцип змагальності, Закон України, цивільне правосуддя, правосуддя в цивільних справах.

Key words: adversarial proceedings, adversarial principle, Law of Ukraine, civil justice, justice in civil cases.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Конституції України, а саме з статтею 129 в якій говориться про принцип положень судочинства, що відображає новітній період судової реформи та правової реформи. Так само реалізація концепції судово-правової реформи не зможе добре працювати без еволюції головних принципів судочинства, а саме з принципом змагальності. Актуальність полягає в тому, що багато дослідників вважають, що у більшості випадків коли у справах відсутніх елемент змагання двох сторін. Звичайний класичний погляд на природу принципу змагальності полягає в тому, що в судовому засіданні, коли спір виникає між двома сторонами — обвинуваченням і захистом (кримінальне право) або позивачем і захистом (цивільне право), суд повинен у висновку прийняти офіційне рішення між сторонами. Вагомість і обгрунтованість доказів та законність отриманих доказів, а потім надати перевагу доказам сторін у

відповідних судових діях. З таким підходом погоджуються й укладачі довідників, якими користуються вітчизняні науковці, але окрім активної ролі суду у забезпеченні виконання цього принципу, він також може коригувати поведінку сторін у судовому процесі.

Звичайно, на сучасному етапі розвитку законодавства України принцип змагальності є найбільш реалізованим у цивільному судочинстві, виходячи з особливостей правовідносин між цивільними суб'єктами, держава відіграє значно меншу провідну роль, ніж кримінальне судочинство. Відносин, держави чи суспільства. Тому в науковій та навчальній літературі радянського та пострадянського періодів аналіз цього принципу є легким і не надто складним. Конкурентоспроможність, на думку проф. М. Стефана, визначив весь процес відбору (подання, клопотання, участь) фактичних матеріалів, необхідних суду для вирішення справи,

форму, методи та методи вивчення цих матеріалів, процесуальну діяльність доказів, їх послідовність і правові наслідки.

Принцип змагальності ґрунтується на праві сторін вільно розпоряджатися фактичним матеріалом у ході позову — *principiurn instructionis processus ad instantium partium*. Необхідні судові матеріали щодо юридичних фактів справи як предмета доказування, а також докази, якими їх обґрунтовують, надаються в основному заінтересованими сторонами. Кожен з них повинен довести (*onus probandi*) обставини, на яких ґрунтуються їхні вимоги та заперечення [1]. У зв'язку з цим вони мають право вивчати матеріали справи, брати участь у судових засіданнях, подавати докази та брати участь у слідстві, заявляти клопотання та заперечення, давати суду усні та письмові пояснення, подавати свої доводи, доводи та заперечення [2].

У ході історичного розвитку цивільний процес деяких країн спочатку утвердився як своєрідне змагання. У зв'язку з цим особливе положення займає Стародавній Рим, в якому процес протистояння розвивався в найбільш досконалому вигляді. Тягар доказування (*onus probandi*) покладається на позивача та відповідача. Принцип змагальності в римській процедурі втілюється в трьох можливих діях сторін. Якщо доводи позивача на захист свого позову не спростовані контраргументом відповідача, суд ухвалює рішення на користь позивача. У разі ненадання позивачем доказів на обґрунтування свого позову або його докази суперечать доказам відповідача, заявлений позов не підлягає встановленню. Особливий інтерес представляють так звані подвійні судові розгляди, в яких доводи позивача та заперечення відповідача мають однакову доказову силу.

Як і у всьому римському праві, правила римської процедури пізніше були прийняті європейськими країнами і застосовувалися в ранньо феодальну епоху, а також у деяких країнах - навіть пізніше. В епоху високого феодалізму цивільний процес пронизував принцип дізнання, що можна було пояснити союзом у руках феодалів економічної та політичної влади.

Грудящий етап у еволюції процесу змагальності зв'язаний з реформою, яка була у 1864 році. 20 вересня 1864 року був затверджений статут цивільного судочинства, що стає першим кодифікованим актом в галузі цивільного процесу. Дослідник, який проголосив принцип змагальності у статті 367 зазначив, що суд не може збирати сам доказів чи документи, суд повинен обґрунтувати своє рішення виключно на доказів, які були надані сторонами. Тобто, процес змагальності знаходить витoki в еволюції інших статей статуту. Особливу увагу виділяють у статті 706, в якій проголошено, що суд не має право ні постановляти рішення про такі предмети, про які не було заявлено вимог, ні присуджувати більше того, ніж було заявлено, ні порушувати питання про давність, якщо сторони не неї не посилались [3]

В добу розквіту феодалізму капіталістичних відносин слідчі засади починають використовувати

елементи змагальності. Такий період поновлення законодавства прийшли не тільки до європейських країн, а й до України. Рештки слідчих засад зцілися в законодавстві цих країн до цілісного встановлення капіталістичних відношень, основою якою було приватна власність. Коли перемогла буржуазна революція у Франція, коли Німеччина об'єдналася, коли на Україні відмінили кріпацтва, тоді провідне місце займає процес змагальності.

Вагомим етапом еволюції цивільного процесу в Україні - побудова цивільного процесу на процесу змагальності, що був за часів судової реформи у 1864 році. Говорячі про вагомість еволюції цивільного процесу на етапі змагальності, відомі дослідники називають такі доводи, а саме:

-- фактична сторона справи може бути краще встановлена тими, кому вона ближче знайома, хто знає, якими доказами її можна підтвердити і де ці докази відшукати;

-- сторони, як ніхто інший (у тому числі й суд), зацікавлені у з'ясуванні обставин справи, оскільки кожна з них прагне задовольнити свої вимоги й у зв'язку з цим намагається відшукати для суду всі факти, які свідчать на її користь;

-- принцип змагальності відповідає сутності цивільного процесу, а покладення на суд обов'язку збирати докази призвело б до перевірки судом власних висновків;

-- характер тих прав, про які йдеться в цивільному процесі, не допускає застосування слідчого принципу, оскільки це призвело б до втручання держави у приватне і сімейне життя, що є неприпустимим;

-- слідчий процес змушує суд стати помічником однієї зі сторін і, таким чином, втратити відповідні його положенню холонокровність, безсторонність та об'єктивність;

-- змагальний процес веде до розподілу праці, що завжди приносить кращі результати, ніж виконання всієї складної роботи однією особою; це дає сторонам можливість відшукати той доказовий матеріал, який свідчить на його користь, та скористатись допомогою фахівців-юристів[4];

Принцип змагальності та об'єктивної істини, як зазначав А.Ф. Клейман. Змагальність цивільного процесу являється головною умовою встановлення судом об'єктивної істини. Основою змагальності належить до процесуальної рівноправності сторін, що показується в наданні зацікавленими особами, що займають одне процесуальне положення та рівних можливостей для відстоювання прав та обов'язків. Надання рівних прав та обов'язків дозволяє змагатися перед судом, а суду встановити істину в процесі.

Висновок. Перехід від активності суду до змагальності повинен супроводжуватися створенням спеціального механізму, який гарантував би захист прав тих, хто бере участь у процесі самостійно, без представника, а також стимулював би активність адвокатів на стадії підготовки справи з тим, щоб спори врегулювали мирним шляхом на всіх стадіях процесу. Проте навіть при переході активності від суду до сторін суд, як і раніше, повинен

контролювати дотримання прав при розгляді справи. Має бути механізм, який дозволить примусити сторону, що порушує права інших осіб чи не виконує власні обов'язки, діяти відповідно до вимог закону.

Неможливість повної відмови від активності суду, пов'язана з менталітетом як суддів, так і громадян. Побоювання, висловлене щодо повної відмови від активності, жодною мірою не спрямовано на збереження цієї активності. Йдеться лише про поетапний і комплексний підхід, який повинен охоплювати не тільки ЦПК, а й нові підходи до регламентації діяльності адвокатури, інших правоохоронних органів.

Інтеграційні процеси, що панують у світі, не можуть і обійти правову сферу, в тому числі й цивільний процес. Ігнорування їх на може бути виправданим ні в теоретичному, ні в практичному плані. Завдання полягає в тому, щоб при розробці

нового законодавства повною мірою було використано досвід інших країн з урахуванням тих правових традицій, які склались в Україні.

Список літератури:

1. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30)
2. Цивільне право України [підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / М.Н. Штефан] - Х.: Право, 2000.-25 с.
3. Цивільне право України [підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти, Порівняльне судове право / М.М. Михеєнко, В.В. Молдован], за ред. проф Л.К. Радзівська. Азмова, доцента К. Либідь. -Х.:Право,2018.- 200 с
4. Немировська О. Змагальність: старе поняття, новий зміст автореф. дис...канд.юрид.наук : спец. 13.00.03/ О.Л. Немировська - Кив нац ун-т ім. Т.Шевченка.- Київ, 2007 - 18 с.

TECHNICAL SCIENCES

УДК: 658.5

Гаврилов Н.А.

МИРЭА - Российский технологический университет

[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-14137-57-59](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-57-59)СОГЛАШЕНИЕ ОБ УРОВНЕ УСЛУГ КАК ИНСТРУМЕНТ ГАРАНТИИ КАЧЕСТВА
ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ERP-КЛАССА

Gavrilov N.A.

MIREA - Russian Technological University

SERVICE LEVEL AGREEMENT AS A TOOL FOR GUARANTEEING THE QUALITY OF
FUNCTIONING OF ERP-CLASS SYSTEMS**Аннотация.**

В статье рассматривается роль соглашения об уровне услуг в стабильности функционирования информационных систем предприятия, а именно ERP-систем. Представлены важные аспекты соглашения, позволяющие установить ответственность стороны, предоставляющей сервис, за работу систем на должном уровне. Сделан вывод о целесообразности использования соглашений об уровне услуг как инструмента гарантии качества функционирования систем класса ERP.

Abstract.

The article discusses the role of service level agreements in the stability of the functioning of enterprise information systems, namely ERP systems. Important aspects of the agreement are presented, allowing to establish the responsibility of the party providing the service for the operation of the systems at the proper level. The conclusion is made about the expediency of using service level agreements as a tool for guaranteeing the quality of the functioning of ERP class systems.

Ключевые слова. Соглашение об уровне услуг, SLA, ERP, система управления ресурсами предприятия, информационные системы управления ресурсами предприятия.

Keywords. Service level agreement, SLA, ERP, enterprise resource management system, enterprise resource management information system.

Введение

В условиях жесткой конкуренции и нестабильной рыночной среды невозможно представить работу современного предприятия без использования корпоративных информационных систем. При этом наблюдается стремление компаний перейти от частичной или лоскутной автоматизации своих бизнес-процессов к автоматизации всей деятельности на базе единой корпоративной информационной системы. Такой системой, как правило, является система управления ресурсами предприятия ERP-класса. Особое значение при этом приобретает стабильность функционирования такой системы, поскольку сбои в работе, задержки в выполнении операций повлияют на деятельность большого количества сотрудников, и могут являться причиной возможных убытков.

Значение стабильной работы ERP-системы в деятельности предприятия

ERP-системы (Enterprise Resource Planning, планирование ресурсов предприятия) — информационные системы, поддерживающие концепцию ERP и позволяющие в едином информационном пространстве автоматизировать ключевые бизнес-процессы предприятия и деятельность большинства сотрудников. Их использует большинство современных предприятий в различных сферах деятельности: в производстве, в оптовой и розничной

торговле, в строительстве, в выполнении работ и оказании услуг [1].

Для поддержки работоспособности информационных систем требуется грамотное администрирование программного обеспечения, а также консультирование и техническая поддержка пользователей. В практической деятельности предприятия сталкиваются с тем, что внедренная информационная система работает совсем не так, как это ожидалось, при этом пользователи могут жаловаться на то, что система «виснет», долго выполняются определенные операции, а сами пользователи не могут найти все необходимые им функции и получить помощь в случае возникновения ошибок. Подобные трудности не редко обусловлены несоответствующим администрированием информационной системы.

В целях экономии администрирование может быть поручено единственному на предприятии системному администратору, который, зачастую не знает специфику ERP-системы, особенно если она уникальна. Также системный администратор сталкивается с проблемой нехватки времени для исправления всех ошибок пользователей из-за ограниченного временного ресурса. Администратор, занятый решением поступившей к нему задачи, откладывает исправление других ошибок и выполнение других задач, которые могут оказаться более значимыми. К тому же помимо администрирования одной системы, необходимо обслуживать другие

сервисы в компании. Все это приводит к неудовлетворительной работе информационной системы, и проблема становится особенно значимой, если речь идет о функционировании корпоративной информационной системы, такой как ERP-система.

В подобных случаях целесообразно воспользоваться услугами техподдержки сторонней компании и заключить соглашение об уровне услуг (Service Level Agreement).

Соглашение об уровне услуг (SLA): определение, основные пункты

SLA (Service Level Agreement) — соглашение об уровне услуг — документ, регламентирующий уровень обслуживания, которое обязан предоставить провайдер (поставщик услуг) для клиента. Услуга в этом случае предполагает выполнения комплекса работ (услуг), направленные на стабильное функционирование информационной системы. С помощью заключения дополнительного соглашения SLA со сторонней организацией к договору обслуживания системы, может быть решена проблема медленной технической поддержки в компании [2].

В соглашении прописаны требования к качеству предоставления услуг:

1. Перечень предоставляемых услуг.
2. Информация о обязанностях заказчика и его правах, размере стоимости за использование сервиса, периоде времени, на которое предоставляется сервис.
3. Приоритетность и время выполнения заявок.
4. Ответность по предоставленным услугам.
5. Штрафные санкции и порядок урегулирования спорных ситуаций в случае несвоевременного и / или некачественного предоставления услуг.

Пример значимых аспектов SLA

Наиболее значимыми аспектами при заключении соглашения об уровне услуг является сам перечень услуг, время выполнения и возможные ограничения. Именно эти аспекты будут играть наиболее значимую роль с точки зрения функционирования информационной системы, в том числе и ERP-системы [3].

Пример услуг, возможные временные рамки и ограничения по объему представлены в Таблице 1.

Таблица 1

Пример услуг, оказываемых в соответствии с SLA

Услуга	Время предоставления услуги (Московское время)	Ограничения по объёму
Консультации пользователей по работе с ПО, помощь в решении проблем.	24/7	Неограниченное количество
Контроль выполнения регулярных процедур по согласованным регламентам	24/7	Неограниченное количество
Проведение профилактических работ в системе	С 18:00 до 9:00	Один раз в месяц
Восстановление работоспособности системы	24/7	Неограниченное количество
Мониторинг и поддержание работоспособности сервера приложений	24/7	Неограниченное количество
Выдача и изменение прав пользователей, ролей (по заявкам ключевых пользователей или службы безопасности)	С 9:00 до 18:00 в рабочие дни	Неограниченное количество
Ведение документации (обновление документации при изменениях в ПО)	С 9:00 до 18:00 в рабочие дни	Неограниченное количество
Исправление ошибок в программном коде ПО	С 9:00 до 18:00 в рабочие дни	Неограниченное количество
Доработка ПО в соответствии с бизнес-требованиями заказчика	С 9:00 до 18:00 в рабочие дни	Не более 3 задач по доработке в месяц
Обновление систем на новые версии, предоставляемые производителем ПО	С 9:00 до 16:00 в будние дни	Не более 3 раз в год

Приоритетность, среднее время выполнения заявки, максимальный процент просроченных заявок от общего количества и виды заявок представлены в Таблице 2.

Приоритет, среднее время выполнения заявок, их виды и максимальный процент просроченных заявок

Приоритет	Среднее время выполнения заявки	Максимальный процент просроченных заявок	Виды заявок
Высокий	Не более 2 часов	Не более 5%	Нарушение работоспособности ПО. Нарушение работы или поддержание работы сервера приложений. Восстановление работоспособности системы
Средний	Не более 4 рабочих часов	Не более 15%	Консультации пользователей по работе с ПО, помощь в решении проблем. Проведение профилактических работ в системе. Исправление ошибок в программном коде ПО.
Низкий	Не более 24 рабочих часов	Не более 20%	Выдача и изменение прав пользователей, ролей (по заявкам ключевых пользователей или службы безопасности).
По договоренности	По договоренности	-	Доработка ПО в соответствии с бизнес-требованиями заказчика. Обновление систем на новые версии, поставляемые производителем ПО. Ведение документации (обновление документации при изменениях в ПО).

Заключение

Стабильное функционирование ERP-систем имеет особое значение для бесперебойной работы предприятия. Именно ERP-системы, являясь корпоративными информационными системами, автоматизируют деятельность большинства сотрудников компании и ее ключевых бизнес-процессов. Важность стабильной и безотказной работы таких систем обуславливает необходимость тщательного рассмотрения вопросов их администрирования. В случае нехватки на предприятии соответствующих квалифицированных кадров целесообразно прибегнуть к сторонним организациям, заключив соглашение об уровне услуг.

Использование SLA позволяет уменьшить нагрузку на системного администратора, улучшить работу технической поддержки в компании и минимизировать вероятность возникновения ошибок системы [4].

Исходя из вышеперечисленного, можно сделать вывод что соглашение об уровне услуг целесообразно использовать как инструмент гарантии качества функционирования системы ERP-класса.

Список источников

1. ERP-система // Tadviser [электронный ресурс]. URL: <https://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:ERP%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D%8B> (дата обращения: 10.05.22)
2. SLA // Sbercloud [электронный ресурс]. URL: <https://sbercloud.ru/ru/warp/sla-about> (дата обращения: 10.05.22)
3. Роль SLA в IT-аутсорсинге // Cyberleninka [электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-soglasheniya-ob-urovne-servisa-v-it-aoutsorsinge/viewer> (дата обращения: 10.05.22)
4. Что нужно для успешного применения SLA // Cyberleninka [электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/что-nuzhno-dlya-uspeshnogo-primeneniya-sla/viewer> (дата обращения: 10.05.22)

*Морозов Я.М.**МИРЭА - Российский технологический университет*[DOI: 10.24412/2520-6990-2022-14137-60-65](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2022-14137-60-65)

ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ПОДДЕРЖКИ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ СЕРВИСНОГО ЦЕНТРА ПО РЕМОНТУ КОМПЬЮТЕРНОГО И ПЕРИФЕРИЙНОГО ОБОРУДОВАНИЯ

*Morozov Y.M.**MIREA - Russian Technological University*

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT SYSTEM FOR BUSINESS PROCESSES OF THE SERVICE CENTER FOR THE REPAIR OF COMPUTER AND PERIPHERAL EQUIPMENT

Аннотация.

В статье рассматривается проектирование информационно-аналитической системы поддержки бизнес-процессов сервисного центра по ремонту компьютерного и периферийного оборудования. Проводится сравнительный анализ аналогов готовых продуктов, спроектирована информационно-аналитическая система поддержки бизнес-процессов сервисного центра по ремонту компьютерного и периферийного оборудования, диаграммы IDEF0 с декомпозицией и DFD к информационно-аналитической системе и подведены итоги проектирования с помощью расчета надежности.

Abstract.

The article discusses the design of an information and analytical system for supporting business processes of a service center for the repair of computer and peripheral equipment. A comparative analysis of analogues of finished products is carried out, an information and analytical system for supporting business processes of a service center for the repair of computer and peripheral equipment is designed, IDEF0 diagrams with decomposition and DFD to an information and analytical system are designed and the design results are summed up by calculating reliability.

Ключевые слова. *Информационно-аналитическая система, обработка заказа, оборудование, клиент, корпоративные правила, нормативно правовые акты РФ, сервисный центр.*

Keywords. *Information and analytical system, order processing, equipment, client, corporate rules, regulatory legal acts of the Russian Federation, service center.*

Введение

Сервисные центры по ремонту компьютерной техники принимают от физических и юридических лиц технику, нуждающуюся в ремонте, которая требует вмешательства специалистов. Специалисты проводят её диагностику и ремонт, опираясь на свой опыт по ремонту и обслуживанию компьютерного оборудования. Внедрение ИАС в сервисный центр позволит облегчить труд рабочих организации, повысить качество и производительность труда сотрудников, а также скорость и качество обслуживания клиентов.

Проектирование системы сервисного центра

Создаваемая система сервисного центра должна начинаться с поступления запроса клиента. После чего начинается выполнение функции. Первым делом начинается обработка заказа, где пользователь заполняет данные для контакта с ним и то, какой ремонт ему нужен.

После этого происходят внутренние функции, которые не видны пользователю: сборка запчастей, починка техники, возвращение техники и оформленные документы с отчетом.

Проектирование системы будет реализовано с помощью нотаций IDEF0 и DFD. Для этого можно использовать специальные программы – например Ramus Educational.

Методология IDEF0 [1] предписывает построение иерархической системы диаграмм – единичных описаний фрагментов системы. Сначала проводится описание системы в целом и ее взаимодействия с окружающим миром, после чего проводится функциональная декомпозиция – система разбивается на подсистемы, и каждая подсистема описывается отдельно.

Каждая IDEF0 диаграмма содержит блоки и дуги. Блоки изображают функции моделируемой системы. Дуги связывают блоки вместе и отображают взаимодействия и взаимосвязи между ними.

Функциональные блоки на диаграммах изображаются прямоугольниками, означающими поименованные процессы, функции или задачи, которые происходят в течение определенного времени и имеют распознаваемые результаты. Имя работы должно быть выражено отглагольным существительным, обозначающим действие.

DFD – это нотация, предназначенная для моделирования информационных систем с точки зрения хранения, обработки и передачи данных [2]. Диаграммы DFD могут дополнить то, что уже отражено в модели IDEF0, поскольку они описывают потоки данных, позволяя проследить, как образом происходит обмен информацией как внутри системы между бизнес-функциями, так и системы в целом с внешней информационной средой.

Настройка бизнес-процессов сервисного центра

В соответствии с современным системным принципом управления автоматизированный менеджмент является ключевым элементом, определяющим успешность деятельности любого предприятия. Тем более это относится к сравнительно небольшим российским сервисным центрам (СЦ), работающим в столь динамичной и рискованной области, как гарантийный ремонт сложной компьютерной и периферийной техники известных фирм, таких как Samsung, Asus и другие.

Большинство СЦ в России являются мультиавторизованными сервис-центрами. Это означает, что данный центр имеет прямой договор с несколькими иностранными фирмами-поставщиками на выполнение определенного спектра услуг по гарантийному техническому обслуживанию и послегарантийному ремонту изделий торговой марки. В свою очередь, подписав с авторизованным сервисным центром договор, фирма-поставщик предоставляет ему право приобретения у нее всего необходимого для быстрого и качественного обслуживания техники. Например, технической документации – схем, описаний, методик. Оригинальных запасных частей на все виды своей продукции (использование оригинальных или равных им запасных частей является обязательным условием договора). И, специальной оснастки и инструмента.

Фирма также проводит обучение и переподготовку специалистов сервисных центров для освоения новых наиболее современных моделей выпускаемой техники.

Высокие риски СЦ обусловлены тем, что фирмы-производители создают и поддерживают жесткую конкуренцию на рынке сервисных услуг, повышая требования к качеству и срокам ремонтов и постоянно отфильтровывая наименее успешные

СЦ. С другой стороны, на предприятия давит растущая требовательность клиентов, активно стимулируемая законодательством РФ. Одним из способов уменьшения рисков является снижение потерь от любых переходных процессов, связанных с изменениями внешней и внутренней среды. Достичь этого можно за счет создания и активного использования сотрудниками СЦ модельного описания бизнес-процессов предприятия.

Региональный СЦ обычно представляет собой предприятие численностью 20 – 30 сотрудников. Включает ремонт компьютерной и периферийной техники, а также бизнес-процессы, связанные с обслуживанием клиентов и отчетностью перед фирмами-поставщиками.

Отметим некоторые особенности менеджмента такого СЦ. Структура менеджмента малочисленного предприятия, под которой в данном случае понимается распределением функций и ответственности между исполнителями, не может быть столь же жесткой как на крупном предприятии. На малочисленных предприятиях работникам приходится быть универсалами, выполняя часто не связанные между собой функции. Причем распределением функций по исполнителям может меняться несколько раз в течение года.

Функциональная схема системы

В рамках данной работы используются нотации IDEF0 и DFD для разработки функциональной схемы системы.

Для начала был создан первый блок A0, который называется Функция ремонта техники (Рисунок 1). Данный блок показывает, какие входные и выходные данные будут использованы в системе, а также кто может ею пользоваться и управлять и какие дополнительные материалы будут её сопровождать [3].

Рисунок 1 – Функциональный блок A0

Далее блок А0 декомпозируется на следующий уровень, который содержит 5 функциональных блоков (Рисунок 2).

Блок А1 – Обработать заказ. На вход поступает запрос клиента на ремонт, который содержит основную информацию о клиенте и его контакты. Так же туда поступает оборудование. После чего происходит проверка наличия оборудования и добавление заказа в базу данных принятых заявок. Рассмотрение запроса осуществляется ИАС при поддержке персонала.

Блок А2 – Забрать запчасти. После рассмотрения заявки происходит анализ оборудования, куда входит: проверка оборудования на неисправности, поиск системных ошибок и составление списка необходимых деталей. Все функции имеют корпоративные правила, которые регулируют правильность того, как будет забираться товар со склада, как проверить качество и упаковывать товар.

Блок А3 – Починить технику. Починка техники происходит при помощи ИАС и персонала.

Ремонтируют на основе Нормативных правовых актов Российской Федерации. Так же для этого требуется лицензия на сервисный центр. В результате выполнения данных действий, результатом будет починка или анализ оборудования.

Блок А4 – Вернуть технику. Этот блок отвечает за передачу товара клиента. Для передачи товара клиенту, нужны данные о заказе, куда входят: адрес клиента, его фамилия имя отчество и номер его заказа. Так же клиенту передаются некоторые документы для отчета о проделанной работе.

Блок А5 – Оформить документы и отчет. Данная функция нужна в первую очередь для анализа и учета товара. Так же для внесения данных о клиенте в базу данных. Все действия основываются на корпоративных правилах и нормативно правовых актах Российской Федерации. Это позволит в будущем учесть пожелания клиента, а также проанализировать заработки.

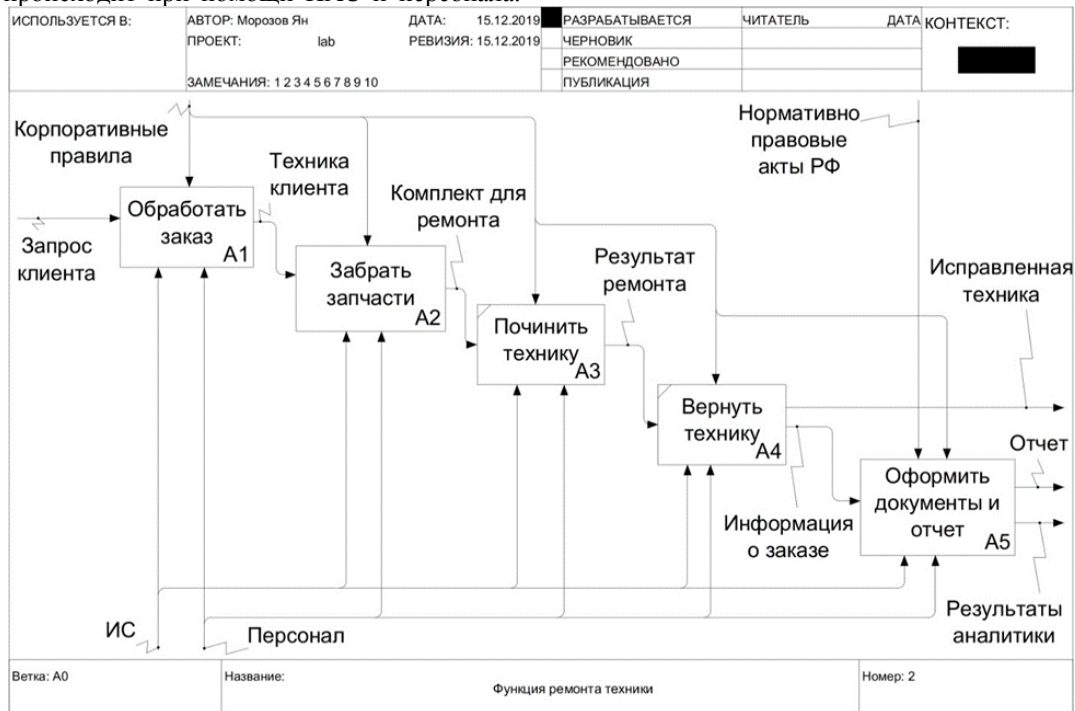

Рисунок 2 – Декомпозиция блока А0

Декомпозиция блока с помощью нотации DFD

Далее декомпозируется блок А1 в нотации DFD (Рисунок 3). На этом уровне показан процесс организации обработки заказа.

Блок 1 – Принять заявку. Этот блок показывает, что персонал рассматривает заявку клиента по корпоративным правилам и после чего передает её на выявление проблемы.

Блок 2 – Выявить проблему. Процесс выявления проблемы на брак или дефекты, а после чего товар одобряется для использования.

Блок 3 – Забрать технику. После выявления проблемы оборудования, оно настраивается персоналом и оборудование внешне и функционально готово к починке и на основе этого можно давать гарантии.

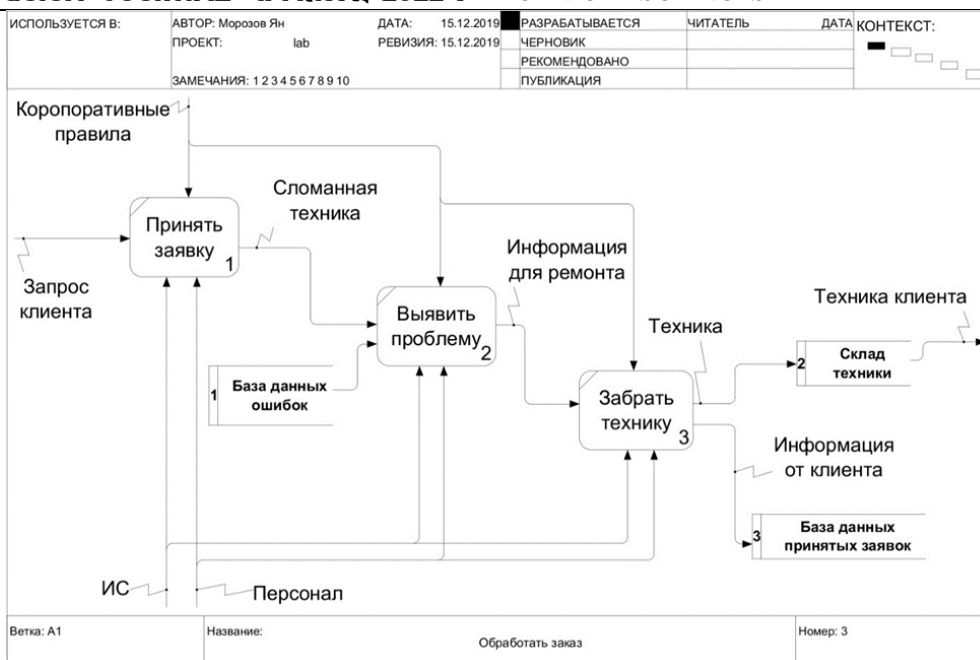

Рисунок 3 – Декомпозиция блока A1

На рисунке 4 представлена декомпозиция блока “Забрать запчасти” в нотации DFD.

В начале поступает запрос клиента на ремонт оборудования, где имеется вся информация, которая требуется с его стороны. Заявка обрабатывается ИС и персоналом по корпоративным правилам и

после чего она добавляется в базу данных рассматриваемых заявок. Далее следует проверка наличия запчастей на складе техники путем обращения к базе данных запчастей в которой имеется вся информация о них. После чего заявка считается рассмотренной и передается итоговая информация о заявке со стороны клиента и склада техники [4].

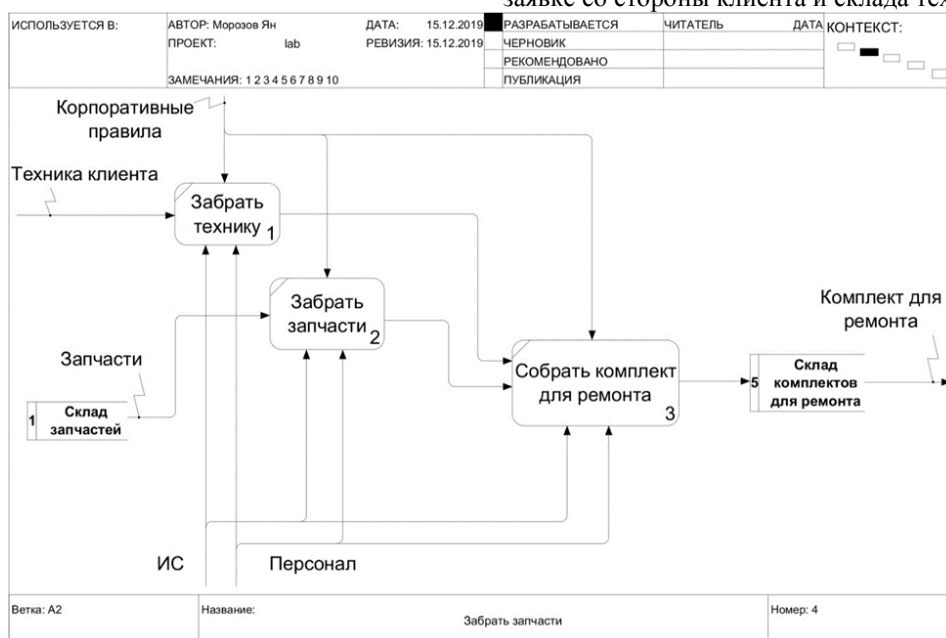

Рисунок 4 – Декомпозиция блока A2

Далее декомпозируется блок A5 – Оформить отчет (Рисунок 5). На вход поступает информация о заказе в которой хранится вся информация о заказе и его выполнении. Данные о ремонте техники вносятся в базу данных о технике для их учета. Из информации о транзакции формируется отчет, который так же вносится в базу данных отчетов. На

основе информации о клиенте, эти данные вносятся анализируются в результате чего появляется статистика, а также данные записываются в базу данных клиентов учитывая нормативно правовые акты Российской Федерации.

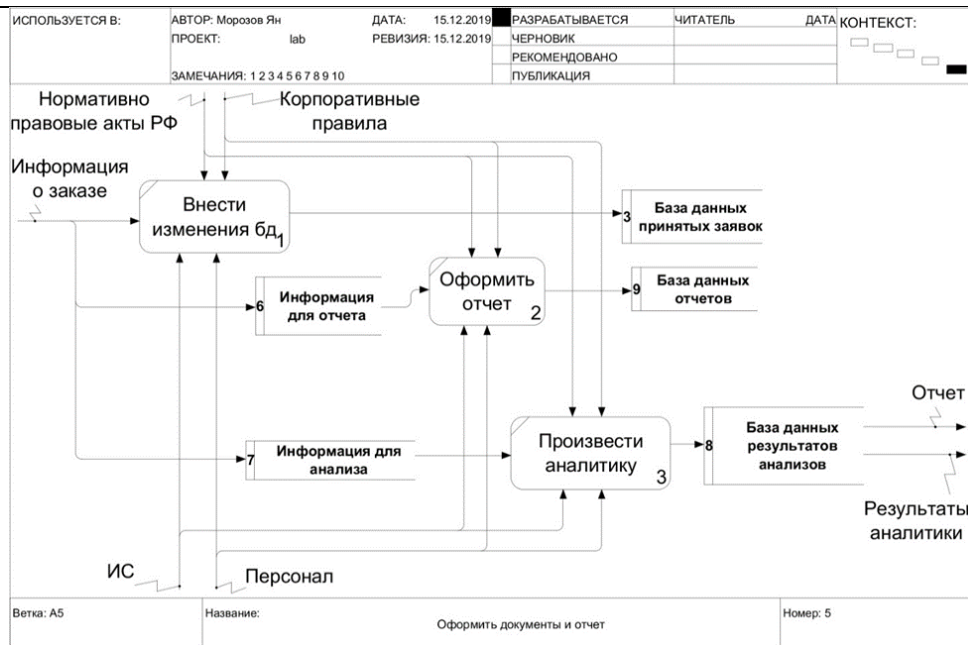

Рисунок 5 – Декомпозиция блока А5

Расчет надежности системы

На рисунке 6 изображен алгоритм работы системы.

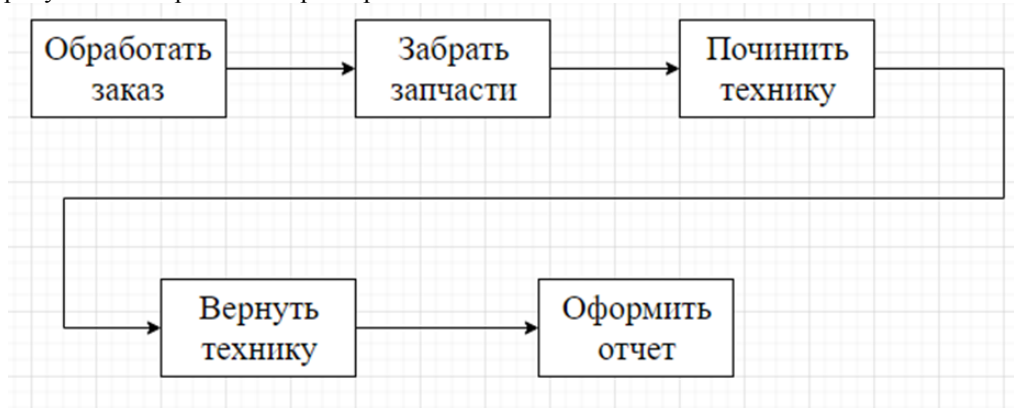

Рисунок 6 – Алгоритм работы системы

Коэффициенты надежности у этапов, следующие:

– Обработка заказа. Полагается, что за исключением технических неполадок, система обработки всегда исправна. ($p_1 = 0.96$);

– Поиск запчастей в базе данных описывает работу системы для каждого пользователя во время поискового запроса. Возможные проблемы могут быть связаны с неточностью введенных данных. ($p_2 = 0.98$);

– Починка техники. Помимо технических неполадок, следует учитывать, что оборудование может иметь системные неисправности. ($p_3 = 0.95$);

– Возврат техники. Во время возврата техники нельзя гарантировать что все условия будут соблюдены. ($p_4 = 0.95$);

– Оформление отчета полагает хранение документов в БД сервиса и выдача отчета клиенту. ($p_5 = 0.99$).

Чтобы вычислить надежность системы по данной схеме, нужно перемножить все приведенные ранее элементы:

$$p_{\text{ИС}} = \prod_{i=1}^5 p_i = 0,841 \quad (1)$$

Таблица А.1

Расчет надежности системы

Этап	Название этапа	Вероятность безотказной работы
P1	Обработать заказ	0.96
P2	Забрать запчасти	0.98
P3	Починить технику	0.95
P4	Вернуть технику	0.95
P5	Оформить документы и отчет	0.99
p		0.841

Заключение

В результате был произведен анализ предметной области, а также были рассмотрены бизнес-процессы на основе которых может быть построена ИАС сервисного центра по ремонту компьютерного и периферийного оборудования. В Ramus Educational были построены диаграммы информационной системы, которые могут быть использованы при разработке реальной ИС. В конце было рассчитана надежность спроектированной системы. В итоге можно сказать, что система отвечает критериям надежности.

Данная информационно-аналитическая система выполняет свою функцию бизнес-процессов сервисного центра от обработки заказа на ремонт до возвращения техники клиенту и создания отчетов.

Список источников

1. Нотация IDEF0 // Business Studio [электронный ресурс]. URL:

<https://www.businessstudio.ru/wiki/docs/v4/doku.php/ru/csdesign/bpmodeling/idef0> (дата обращения: 12.05.22)

2. DFD – диаграмма потоков данных // Лекция [электронный ресурс]. URL: <https://lektsia.com/1x2868.html> (дата обращения: 12.05.22)

3. Моделирование бизнес-процессов с помощью IDEF0, DFD, BPMN за 7 дней // Электронно-библиотечная система «Лань» [электронный ресурс]. URL: <https://e.lanbook.com/book/103833> (дата обращения: 12.05.22)

4. Ramus (IDEF+DFD) // Использование case – средств при проектировании информационных систем [электронный ресурс]. URL: <https://topuch.ru/ispolezovanie-case-sredstv-pri-proektirovanii-ekonomicheskikh-i/index.html> (дата обращения: 12.05.22)

Colloquium-journal №14(137), 2022

Część 1

(Warszawa, Polska)

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Czasopismo jest zarejestrowany i wydany w Polsce. Czasopismo publikuje artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Magazyn jest wydawany w języku angielskim, polskim i rosyjskim.

Częstotliwość: co tydzień

Wszystkie artykuły są recenzowane.
Bezpłatny dostęp do elektronicznej wersji magazynu.

Przesyłając artykuł do redakcji, autor potwierdza jego wyjątkowość i jest w pełni odpowiedzialny za wszelkie konsekwencje naruszenia praw autorskich.

Opinia redakcyjna może nie pokrywać się z opinią autorów materiałów.
Przed ponownym wydrukowaniem wymagany jest link do czasopisma.
Materiały są publikowane w oryginalnym wydaniu.

Czasopismo jest publikowane i indeksowane na portalu eLIBRARY.RU,
Umowa z RSCI nr 118-03 / 2017 z dnia 14.03.2017.

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak, Ewa Kowalczyk**

«Colloquium-journal»
Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa
Annopol 4, 03-236
Format 60 × 90/8. Nakład 500 egzemplarzy.

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>